

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav informačních studií a knihovnictví

Studijní program: informační studia a knihovnictví
Studijní obor: informační studia a knihovnictví

Mgr. Jan Černý

**Návrh optimalizace české sítě knihoven podle finského modelu
veřejného knihovnictví**

Rigorózní práce

Konzultant rigorózní práce Stanley Kalkus, Ph. D.

Praha 2010

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci zpracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité informační zdroje.

V Praze, 10. března 2010

.....
podpis rigorózanta

Identifikační záznam

ČERNÝ, Jan. *Návrh optimalizace sítě knihoven v ČR podle finského modelu veřejného knihovnictví [The concept of the optimization of Czech library network in accordance with the model of Finnish public librarianship]*. Praha, 2010. 159 s., 14 s. příl. Rigorózní práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví 2010. Konzultant rigorózní práce Stanley Kalkus, Ph. D.

Abstrakt

Tématem práce jsou možnosti optimalizace české sítě veřejných knihoven podle modelu finského veřejného knihovnictví. Úvodní část pojednává o historii finských knihoven od 18. století. Důraz je přitom kladen na vznik prvních veřejných knihoven, situaci mezi dvěma světovými válkami, vývoj legislativy, rozvoj knihoven po roce 1960 a nástup automatizace a internetu. Druhá část se týká hierarchie a služeb městských knihoven ve Finsku. Vedle základních služeb jsou zmíněny také virtuální referenční služby, marketingové aktivity a centrální on-line rozhraní veřejných knihoven. Rovněž jsou zde analyzovány problémy a nedostatky finského knihovnictví. Třetí část představuje služby Městské knihovny v Helsinkách, která je pověřena funkcí centrální knihovny. Kapitola obsahuje i rozhovor s ředitelkou knihovny Maijou Berndtson týkající se pozitivních a negativních stránek knihovny včetně jejího budoucího vývoje. Čtvrtá část se věnuje samotným optimalizačním krokům, přičemž se zabývá třemi oblastmi: strukturou knihovnických sítí, financováním knihoven a legislativou. Mezi nejvýznamnější navrhované změny patří širší zavedení pojízdného knihovnictví do Česka. Právě bibliobusy jsou totiž jedním z hlavních nástrojů, jež ve Finsku zajišťují vysokou kvalitu a dostupnost knihovnických služeb.

Klíčová slova

Finsko, Česko, veřejné knihovny, knihovní zákony, knihovnické služby, Helsingin kaupunginkirjasto (Finsko), pojízdné knihovny, financování knihoven, marketing, virtuální referenční služby, komparace, racionalizace

Obsah

OBSAH	4
PŘEDMLUVA	7
ÚVOD	11
1. FINSKÉ VEŘEJNÉ KNIHOVNICTVÍ V HISTORICKÉM KONTEXTU	12
1.1. RANÉ OBDOBÍ KNIHOVEN.....	12
1.2. ROZVOJ VEŘEJNÝCH KNIHOVEN.....	14
1.2.1 <i>Vliv ze Spojených států</i>	15
1.2.1.1. Role čítáren.....	16
1.2.1.2. Síť městských knihoven.....	17
1.2.2. <i>Vznik Výboru lidových knihoven</i>	18
1.2.3 <i>Výběr knih</i>	19
1.2.4 <i>Počátky vzdělávání knihovníků</i>	20
1.2.5. <i>Vznik finské knihovnické asociace</i>	21
1.2.5.1 Knihovnické třídění a systém výpůjček.....	22
1.3. KNIHOVNY MEZI VÁLKAMI.....	23
1.3.1 <i>První zákon o knihovnách</i>	24
1.3.2 <i>Vztah městských knihoven a nemocnic</i>	25
1.3.2.1. Zdravotní sestry jako knihovnice.....	26
1.3.2.2. Aktivity ve vojenských domovech.....	27
1.4 FINSKÉ KNIHOVNY BĚHEM 2. SVĚTOVÉ VÁLKY.....	27
1.4.1 <i>Knihovny ve vojenských nemocnicích</i>	29
1.4.2 <i>Sovětská cenzura</i>	32
1.5 CESTA K DRUHÉMU ZÁKONU O KNIHOVNÁCH.....	33
1.6 ÉRA RAPIDNÍHO ROZVOJE FINSKÝCH KNIHOVEN.....	34
1.6.1 <i>Spor o akvizici knih</i>	35
1.6.2 <i>Venkovské oblasti se vyrovnávají městům</i>	36
1.7. <i>PARADOXY 70. A 80. LET 20. STOLETÍ</i>	37
1.7.1 <i>Automatizace knihoven</i>	37
1.7.2 <i>Automatizace se stává běžnou</i>	38
1.8 <i>DEVADESÁTÁ LÉTA 20. STOLETÍ – KRIZE I POKROK</i>	40
1.8.1 <i>Nový zákon z roku 1998</i>	41
1.8.3 <i>Informační technologie v knihovnách</i>	42
2 SLUŽBY FINSKÝCH VEŘEJNÝCH KNIHOVEN	43
2.1 ZÁKLADNÍ SLUŽBY	45
2.1.1 <i>Fondy knihoven a akvizice</i>	46
2.1.2 <i>Výpůjční služby</i>	48
2.1.3 <i>Meziknihovní výpůjční služba</i>	48
2.1.4 <i>Rezervace</i>	49
2.1.5 <i>Poplatky, pokuty</i>	49
2.1.6 <i>Internetové připojení</i>	50
2.2 PERSONÁLNÍ OBSAZENÍ KNIHOVEN	50
2.3 POJÍZDNÉ KNIHOVNY	52
2.4 PORTÁL KIRJASTOT.FI	55

2.5 VIRTUÁLNÍ REFERENČNÍ SLUŽBY	57
2.5.1 Služba Ptejte se knihovníka	58
2.5.2 Služba Zeptej se on-line	60
2.5.3 Služba Zeptej se na cokoli	61
2.6 MARKETING FINSKÝCH KNIHOVEN	61
2.6.1 Strategický marketing	64
2.6.1.1 Knihovna v Oulu	64
2.6.1.2 Knihovna v Jakobstadu/Pietarsaari	65
2.6.2 Taktický marketing	65
2.6.2.1 Knihovna v Tampere	65
2.6.2.2 Knihovna v Parainen	67
2.6.2.3 Knihovna v Helsinkách	67
2.6.3 Transformační marketing	68
2.6.3.1 Knihovna v Oulu	68
2.6.3.2 Knihovna v Espoo	68
2.6.3.2. Knihovna v Rovaniemi	69
2.7. PROBLÉMY A NEDOSTATKY FINSKÝCH MĚSTSKÝCH KNIHOVEN	69
3. ANALÝZA SLUŽEB MĚSTSKÉ KNIHOVNY V HELSINKÁCH	72
3.1. HISTORIE MĚSTA	72
3.2. HISTORIE KNIHOVNY	73
3.3 KNIHOVNY HELMET	76
3.4. ORGANIZAČNÍ SCHÉMA CENTRÁLNÍ KNIHOVNY	78
3.4.1. Organizace ve statistikách	80
3.5. CENTRÁLNÍ KNIHOVNA A JEJÍ SLUŽBY	80
3.5.1 Čtenářský průkaz a PIN kód	82
3.5.2. Základní služby	83
3.5.2.1 Automatizovaný výpůjční systém	84
3.5.2.2. Poplatky a pokuty	84
3.5.2.3 Rezervace a MVS	85
3.5.2.4 Akvizice	86
3.5.2.5 Vícejazyčná knihovna	86
3.5.2.6 Architektonické rozložení	88
3.5.3 Hudební centrum – Knihovna 10	88
3.5.3.1 Informačně technologické vybavení knihovny	90
3.5.4. Referenční služby	91
3.5.4.1 Informační služba Místosetkání@lasipalatsi	91
3.5.4.2 Služba iGS/Zeptej se na cokoli	92
3.5.6. Virtuální knihovna	94
3.5.6.1 Webové stránky centrální knihovny	94
3.5.6.1 Virtuální knihovna HelMet	95
3.5.7 Služby mimo budovy knihoven	96
3.5.7.1 Pojízdne knihovny	96
3.5.7.2 Služby pro nemohoucí	97
3.5.7.3 Služby nemocnicím	97
3.5.8 Aktivity pro čtenáře	97
3.6 BUDOUCNOST KNIHOVNY	99
3.6.1 Interview s ředitelkou knihovny	101
4. OPTIMALIZACE ČESKÉ SÍTĚ KNIHOVEN PODLE FINSKA	104
4.1 ANALÝZA STRUKTURY KNIHOVEN	104

4.1.1. <i>Jak funguje český systém knihoven</i>	104
4.1.2. <i>Regionální funkce knihoven</i>	106
4.1.3 <i>Komparace s Finskem</i>	107
4.2 <i>ANALÝZA FINANCOVÁNÍ</i>	110
4.2.1 <i>Struktura financování českého veřejného knihovnictví</i>	110
4.2.2 <i>Problémy spojené s financováním českých knihoven</i>	114
4.2.3 <i>Komparace s Finskem</i>	115
4.3 <i>ANALÝZA ČESKÉ KNIHOVNICKÉ LEGISLATIVY</i>	118
4.3.1 <i>Situace po roce 1989</i>	118
4.3.2 <i>Nový český knihovní zákon</i>	120
4.3.3. <i>Komparace s Finskem</i>	122
4.4. <i>NÁVRH OPTIMALIZACE</i>	124
4.4.1 <i>Optimalizace sítě knihoven</i>	124
4.4.1.1 <i>Model pojízdných knihoven</i>	127
4.4.1.2 <i>Případ z Plzně</i>	128
4.4.1.4 <i>Financování bibliobusů knihoven</i>	131
4.4.2 <i>Optimalizace financování</i>	134
4.4.3 <i>Optimalizace knihovní legislativy</i>	135
4.4.3.1 <i>Cesta ke změně knihovního zákona</i>	136
4.5. <i>PRŮZKUM MEZI ŘEDITELI KRAJSKÝCH KNIHOVEN</i>	137
ZÁVĚR	144
ČESKO-FINSKÝ SLOVNÍK ZÁKLADNÍCH KNIHOVNICKÝCH POJMŮ	148
SEZNAM OBRÁZKŮ A TABULEK	149
SOUPIS LITERATURY	150
WEBOVÁ SÍDLA A SLUŽBY	157
PŘÍLOHY	159
PŘÍLOHA Č. 1: <i>STUDIJNÍ CESTY SKANDINÁVIÍ V LETECH 2007 A 2008</i>	159
PŘÍLOHA Č. 2: <i>FINSKÉ STATISTIKY OD ROKU 1960 DO ROKU 2008</i>	160
PŘÍLOHA Č. 3: <i>FOTOGRAFIE VYBRANÝCH NAVŠTÍVENÝCH KNIHOVEN</i>	161
<i>Regionální knihovna Rovaniemi</i>	161
<i>Knihovna v Tampere</i>	162
<i>Knihovna v Ivalu</i>	164
PŘÍLOHA Č. 4: <i>FINSKÝ KNIHOVNICKÝ ZÁKON (904/1998)</i>	165
PŘÍLOHA Č. 5: <i>FINSKÝ KNIHOVNICKÝ DEKRET (1078/1998)</i>	169
EVIDENCE VÝPŮJČEK	173

Předmluva

Knihovnictví skandinávských zemí patří k nejrozvinutějším na světě. Při mých studijních cestách v roce 2007 a 2009 jsem navštívil knihovny Finska, Švédska, Norska a Dánska, 1 abych následně v podobě diplomové práce zpracoval komplexní analýzu služeb finského veřejného knihovnictví a jejich vývoje. Výběru země předcházela konzultace s PhDr. Barborou Drobíkovou, přičemž finskému veřejnému knihovnictví se před mou prací naposledy věnovala Mgr. Irena Prágnerová. Její diplomová práce Síť knihoven a informačních institucí ve Skandinávii byla obhájena v roce 1987.

Předkládaná rigorózní práce se zabývá možnostmi optimalizace české sítě knihoven podle finského modelu veřejného knihovnictví. Reflektuji v ní nejen své zkušenosti z dalekého severu, ale i z návštěv českých knihoven, které jsem uskutečnil v roce 2009 a na začátku tohoto roku. Jsem si vědom, že některé návrhy, které předkládám, pravděpodobně nenajdou oporu napříč českým knihovnickým spektrem, nicméně si myslím, že v nich lze alespoň částečně najít inspiraci pro zlepšení služeb českých knihoven.

Rigorózní práce je rozdělena do čtyř částí:

V první části jsem rozšířil pojednání o historickém vývoji finských veřejných knihoven od vzniku prvních čtenářských spolků až po nástup moderních technologií do tamějších knihoven v průběhu 90. let minulého století. Jsou zde zaznamenány první pokusy o vytváření knihoven spolu se zvyšováním gramotnosti, vznik prvních oficiálních knihoven včetně finských knihovnických institucí. V období mezi válkami je věnována pozornost prvnímu zákonu o knihovnách a vzniku knihoven při nemocnicích. Zmíněna je i těžká situace knihoven během 2. světové války včetně sovětské cenzury. Popsán je i následný vývoj knihovnické legislativy. Závěr této části popisuje velmi složitý nástup automatizace a internetu do knihoven.

1 Viz Příloha č. 1

Druhá kapitola charakterizuje služby, které veřejné finské knihovny poskytují. Zaměřuje se i na diferenciaci pracovních pozic v knihovnách a dostupné knihovnicko-informační vzdělání v zemi. Zmiňují se rovněž o virtuálních referenčních službách, pojízdných knihovnách a centrální internetové stránce veřejných knihoven. V závěru kapitoly jsou vyjmenovány hlavní nedostatky finských knihoven, jak je vidí sami finští odborníci.

Třetí kapitola analyzuje služby centrální městské knihovny v Helsinkách. Vedle nich je v krátkosti představena historie knihovny, kooperace s knihovnami helsinské metropolitní oblasti a plány na novou budovu knihovny, která má být slavnostně otevřena v roce 2017 u příležitosti stého výročí finské nezávislosti. Pro závěr kapitoly se mi podařilo uskutečnit rozhovor s ředitelkou knihovny Maijou Berndtson.

Čtvrtá část věnuje samotné optimalizaci českých veřejných knihoven podle finského knihovnictví. Kapitulu jsem rozčlenil do pěti bloků. V prvním srovnávám strukturu knihovnických sítí obou zemí, následně porovnávám způsoby financování, ve třetím komparuji legislativu. Čtvrtý blok je pak souborem návrhů pro uvedené tři oblasti, které považuji za zásadní. Hlavním myšlenkou je přitom širší zavedení pojízdného knihovnictví v Česku. V pátém bloku poté předkládám názory některých ředitelů krajských knihoven, kteří se vyjadřují k problematice financování českých veřejných knihoven, ale také k možnostem využití bibliobusů u nás. Jejich myšlenky považuji za velmi cenné.

V závěru práce sumarizuji problematiku finského veřejného knihovnictví a zároveň uvažuji, jak dalece je možné, aby se některé metodiky finských knihovníků aplikovaly v české praxi.

Rešerše jsem prováděl v katalogu Knihovny knihovnické literatury při Národní knihovně, v souborném katalogu CASLIN, finské národní bibliografii Fennica, dále v databázích LISA, LISTA a LLIS Fext a Google Scholar. Část informací také pochází přímo z finského ministerstva školství, mnoho otázek jsem rovněž konzultoval s finskými knihovníky a dalšími odborníky pomocí e-mailové komunikace, přičemž jsem ocenil zejména fakt, že Finové používají jako svůj druhý hlavní jazyk angličtinu. Nevznikaly tak žádné komunikační bariéry. Samozřejmostí bylo také využití virtuálních referenčních

služeb helsinské knihovny. Jako slovník z finštiny do češtiny či angličtiny jsem používal služby Google Translate a Ilmainen Sanakirja.

Veškeré citace jsou zpracovány dle normy ISO 690 a ISO 690-2. Použitou citační metodou je citování pomocí průběžných poznámek.

Na tomto místě bych velmi rád poděkoval konzultantovi mé práce Stanleyemu Kalkusovi, Ph.D. za cennou diskusi a podněty, PhDr. Barboře Drobíkové za skvělé vedení mé diplomové práce plné povzbudivých a cílených připomínek a rovněž Doc. PhDr. Rudolfu Vlasákovi za vlídnou podporu před počátkem tvorby této práce.

Mé poděkování dále patří Mgr. Ladislavě Zemánkové z Knihovnického institutu za dlouhé hodiny diskusí a trpělivé odpovědi na mé četné dotazy, ředitelce Krajské vědecké knihovny v Liberci Mgr. Blance Konvalinkové za konzultaci a prohlídku krásné knihovny, Jaroslavě Starcové ze stejné instituce, která má na starosti regionální funkci knihovny, PhDr. Janě Hájkové, náměstkyni Městské knihovny v Plzni za konzultaci, bývalé ředitelce této knihovny PhDr. Dagmar Svatkové, Jitce Hlavníčkové, knihovnici plzeňské pojízdné knihovny, ředitelce Městské knihovny v Táboře Mgr. Aleně Otrubové, Vandě Fritschové z Městské knihovny v Praze, knihovnicím a knihovníkům z Městské knihovny v Českém Krumlově a z Jihočeské vědecké knihovny v Českých Budějovicích a dále JUDr. Milanu Listíkovi za konzultaci k legislativnímu procesu v Česku.

Zvláštní poděkování patří i těmto ředitelům krajských knihoven, kteří ochotně odpověděli na mé dotazy: Ing. Lee Prchalové, ředitelce Moravskoslezské vědecké knihovny v Ostravě, Mgr. Aleši Brožkovi, řediteli Severočeské vědecké knihovny v Ústí nad Labem, Mgr. Evě Svobodové, ředitelce Studijní a vědecké knihovny v Hradci Králové, RNDr. Tomáši Řehákovi, řediteli Městské knihovny v Praze, Mgr. Tomáši Gecovi, řediteli Moravské zemské knihovny v Brně, PhDr. Květě Cempírkové, ředitelce Jihočeské vědecké knihovny.

Nemohu však opomenout ani finskou část knihovnické veřejnosti za možnost navštívit knihovny, kde se mi dostalo nadstandardní pozornosti, a také za četné e-mailové konzultace. Jmenovitě děkuji finskému knihovědci Ilkku Mäkinenovi, ředitelce helsinské centrální městské knihovny Maije Berndtson, Päivi Jokitalo z Národní knihovny, Johanně

Vesterin, ředitelce regionální městské knihovně v Jyväskylā, a Marjattē Hietala, profesorce všeobecné historie na Univerzitē Tampere, dāle knihovnĭkŭm z Rovaniemi a Tampere.

Zāvĕrem patřĭ mŭj velký dĭky mĕ přítelkyni Kristinĕ Uhlĭkovĕ nejen za podporu, ale za trpĕlivĕ focenĭ knihoven, mŭm přĭatelŭm a samozřĕjmĕ rodinĕ.

Úvod

Finsko oficiálně vzniklo 6. prosince 1917, předtím je jeho vývoj úzce spjat se Švédským královstvím a především ruským impériem. O finské území se začaly ve 12. století vedle Švédů zajímat Dánové, Vikingové a Novgorodci zejména kvůli zdrojům nerostných surovin, ale také kvůli obchodní politice. Na dlouhá léta ale získalo nadvládu nad Finskem Švédsko, které jeho území dobylo v rámci první švédské křížové výpravy. Ta se uskutečnila v polovině 12. století. Poté došlo ke christianizaci Finska, ale také ustanovení švédštiny oficiálním jazykem. Finštinu používali po mnoho století pouze prostí lidé a první díla byla ve finštině napsána až v 17. století. V roce 1809 finské území dobyla vojska ruského cara Alexandra I. Švédský vliv se eliminoval především prosazováním finského jazyka na úradech. V roce 1833 byl potom vydán finský národní epos Kalevala.

Rusko si ve Finsku drželo vliv až do roku 1917, kdy po krvavé občanské válce Finové po staletích získali vytouženou nezávislost. Vliv Sovětského svazu však neustal, což Finové pocítili zejména během 2. světové války, kdy Stalinovi museli postoupit část svého území.

V 60. letech 20. století začíná Finsko prosperovat a stává se ekonomicky silným státem. Zemědělství nahrazuje průmyslová výroba a služby. Na začátku 90. let minulého století potom Finsko postihla těžká ekonomická recese, která trvala několik let. V roce 1995 Finsko vstoupilo do Evropské unie.

Dnes se stát těší nejen v Evropě, ale v celém světě pověsti technologické velmoci.

Základní údaje:

Hlavní město: Helsinky (*Helsinki*)

Rozloha: 338 145 km²

Počet obyvatel: 5 211 311

Oficiální jazyk: finština, švédština

Prezidentka: Tarja Halonen

Předseda vlády: Matti Vanhanen

Měna: euro (EUR)

1. Finské veřejné knihovnictví v historickém kontextu

Kromě centra vzdělanosti Turku se sbírky knih, natož knihovny, objevovaly do 18. století velmi zřídka. V roce 1640 se Gymnázium v Turku přeměnilo v *Královskou akademii v Turku*². Ještě předtím škola vlastnila miniaturní sbírku o dvaceti exemplářích. Nicméně po zřízení knihovny počet knih rapidně stoupal. O dva roky později zaměstnanec knihovny Peder Wald zahajuje činnost první tiskárny knih na finském území. Předtím byly knihovny závislé na produkci Švédska a Německa. Roku 1707 vešel navíc v platnost královský dekret, který zavázal švédské tiskaře k odeslání jednoho výtisku do knihovny Královské akademie. Ta pak v průběhu 18. století nabyla na čtyřicet tisíc svazků. Velmi důležitou roli sehrál i vědec Henrik Gabriel Prothan³, který poprvé uvedl myšlenku národní bibliografie *Fennica*. Ta však vzala za své po velkém požáru roku 1827, který zničil celé město. Knihovna se přesunula do Helsinek a v roce 1832 byla znovuotevřena jako Knihovna Univerzity císaře Alexandra ve Finsku. Nicméně roku 1845 byla opět přestěhována do nové budovy navržené německým architektem Karlem Ludvigem Engelem.⁴

1.1. Rané období knihoven

Počátek veřejného finského knihovnictví lze situovat do 18. století. Na luteránských farách si bylo možné půjčovat knihy, zejména náboženské texty. I zvyšování gramotnosti Finů na počátku 18. století bylo výsadou luteránů. Uplatňování tvrdých společenských pravidel a náboženské výuky vyústilo už kolem roku 1720 v pozitivní výsledky – třetina finského a švédského národa uměla číst a psát. Bez těchto dovedností mladí Seveřané nemohli vstupovat do svazku manželského, ale ani do církve.⁵ Výuku těchto základních dovedností přitom zajišťovaly právě fary, které pověřily tímto úkolem kostelníky.

² Finsky Turun akademia

³ Knihovník Královské akademie. Žil v letech 1739–1804.

⁴ The National Library of Finland. *History : the National Library of Finland* [online]. Helsinky : National Library of Finland, [1994-] [cit. 2009-03-25]. Dostupný z WWW: <<http://www.nationallibrary.fi/infoe/introduction/historia.html>>.

⁵ HIETALA, Marjatta. Foundation of Libraries in the Historical Context. In MÄKINEN, Ilkka. *Finnish Public Libraries in the 20th Century*. 2nd edition. Tampere : Tampere University Press, 2001. s. 23-72. ISBN 951-44-5171-6.

Především faráři však mimo jiné mohli ovlivňovat celou řadu věcí spojených s infrastrukturou. Určovali stavbu komunikací, pomáhali utvářet místní samosprávy, ale také učinili řadu kroků k tomu, aby se církevní školy staly běžnou součástí společnosti. Vedle kostelníků v nich v průběhu 18. století začali vyučovat i učitelé.⁶ Za první veřejnou knihovnu označuje finská historie *Spolek čtenářů*⁷ ve městě Vaasaa v provincii Ostrobotnie⁸. Ačkoli knihy v tomto spolku byly určené především pro členy a partnery knihovny, mohli do ní chodit i obyčejní lidé a za úplaty si knihy také půjčit.⁹ V této době ještě nebyla finština úředním jazykem, a proto knihovna obsahovala výhradně švédská díla. Podle dostupných dokumentů se stal spolek na tolik populární, že ho posléze navštěvovali všichni obyvatelé města. První knihovny s finským fondem začaly vznikat až od roku 1802¹⁰. Stále jich však bylo velice málo.

V 90. letech 18. století si začali vzdělaní lidé v bohatých a prosperujících přístavních městech otevírat knihovny pro vlastní využití. Pořádali tehdy literární sezení vždy v domě jednoho čtenáře a následující setkání se konalo zase u někoho jiného. Výjimkou nebyly ani knihovny v řemeslném cechu jako například v Oulu.¹¹

Již v 19. století se vzdělání ve Finsku posunulo opět o krok dále, i když se stále drželo ve stínu sousedního Švédska. V letech 1879–1880 byl poměr finských a švédských studentů středních škol dva ku pěti tisícům. Tento poměr je silně kontrastní k letům 1920–1921, kdy byl počet finských a švédských středoškoláků v poměru 22 600 ku 9 200.¹²

⁶ Tamtéž

⁷ Finsky Läselsällskapen

⁸ Ostrobotnie je dodnes jednou z finských provincií, kde je většina populace švédské národnosti.

⁹ MÄKINEN, Ilkaa. Reading societies in Finland. [online] In LÄHDEMAKI-TAIPALUS, Riita, SILVONEN, Anna, PALONEN, Vuokko. *Public libraries in Finland 200 years. Festschrift : in honor of the founders of the Vaasaa public library*. Vaasaa : Vaasaa University Library, 1997. Internet edition. ISBN 951-683-648-8. [cit. 2009-03-25]. Dostupný z WWW: <<http://lipas.uvasa.fi/~sukkula/juhlakirja/makinenen.html>>.

¹⁰ Tamtéž

¹¹ HIETALA, Marjatta. Osobní komunikace. E-mail ze dne 25. 3. 2009

¹² HIETALA, Marjatta. Foundation of Libraries in the Historical Context.

Tabulka č. 1 Vývoj gramotnosti populace luteránů (asi 90 procent obyvatelstva) ve Finsku¹³

Rok	Počet obyvatel	Negramotnost	Schopnost číst	Schop. číst i psát
1880	1 592 593	1,4 %	86,3 %	12,3 %
1890	1 866 422	0,1 %	78,0 %	21,9 %
1900	2 177 633	0,8 %	60,6 %	38,6 %
1910	1 840 270	0,6 %	44,1 %	55,3 %
1920	2 018 554	0,6 %	29,3 %	70,1 %
1930	2 285 915	0,6 %	15,2 %	84,2 %

Vedle pokračujícího trendu zvyšování gramotnosti obyvatelstva se objevovaly další knihovny. Boom v otevírání nových knihoven nastal v 60. letech 19. století a pokračoval až do začátku 20. století. Například v letech 1860-1862 vzniklo zhruba sto knihoven. Na konci 19. století jich už bylo ve Finsku přes 2 000.¹⁴ Vedle knihoven však vznikala i knihkupectví, v roce 1859 jich bylo šestnáct, v roce 1900 už 56.

Důležitým faktorem pro propagaci potřeby knihoven se stal vznik *Společnosti pro lidové vzdělání*¹⁵ v roce 1874, která propagovala vzdělávání jako nástroj k odstraňování rozdílů mezi obyčejnými lidmi a intelektuálně založenými komunitami.

1.2. Rozvoj veřejných knihoven

Současná podoba finských městských knihoven začala vznikat v 90. letech 19. století, tedy v období, kdy se v mnoha dalších oblastech utvářely dějiny moderního Finska. Obyvatelé tehdy masivně protestovali proti urputné rusifikaci. Vedle vzniku sociálních a kulturních organizací cítí transformovaná společnost potřebu nového modelu knihoven,¹⁶ které poskytlo hnutí American Public Library.^{17 18} V důsledku vytvoření nového modelu

¹³ Údaje pochází z Finského statistického úřadu (Suomen virallinen tilasto).

¹⁴ Podle knihovnědce Ilkky Mäkinena dostávaly knihovny podporu především od samotných obyvatel. Peníze plynuly i z divadelních představení či různých loterií. Až na konci 19. století začalo nepravidelně přispívat město, které knihovnu provozovalo, a Společnost pro lidové vzdělání. Ta přispívala především knihami.

¹⁵ Finsky Kansanvalistusseura

¹⁶ VATANEN, Pirjo. From the Society of Estates to a Society of Citizens : Finnish Public Libraries Become American. In MÄKINEN, Ilkka. *Finnish Public Libraries in the 20th Century*. 2nd edition. Tampere : Tampere University Press, 2001. s. 23-72. ISBN 951-44-5171-6.

¹⁷ VATANEN, Pirjo. From the Society of Estates to a Society of Citizens

knihoven postupně dochází k úpadku čtenářských spolků. Zvláště v mimoměstských oblastech měla knihovna často jen několik desítek exemplářů, nízkou návštěvnost a v podstatě se nerozvíjela. Finanční podpora státu stále ještě neexistovala. Pokud knihovnu nepodporovalo město, byla odkázaná na dárce. V této době však knihovna také znamená určitou formu revolty proti ruské carské moci.

1.2.1 Vliv ze Spojených států

Americký model knihoven předpokládal, že knihovna je předurčena především sloužit občanům bez ohledu na věk, vzdělání, sociální postavení, bohatství a názory. Dále by měla poskytovat své služby zdarma, nicméně její podpora a údržba bude povinností celé společnosti.¹⁹ Se zaváděním nového modelu knihoven vznikl i požadavek na knihovnické vzdělání a pokročilé knihovnické technologie.

První zmínka o amerických knihovnách se dostala do Finska již v roce 1758, kdy Pehr Kalm²⁰ publikoval svou knihu *Cesty do Severní Ameriky*, která posléze vyšla i v anglickém vydání.²¹ Kalm v díle popisuje návštěvu budovy filadelfské radnice, jejíž součástí je i knihovna: „Na jedné straně této budovy stojí knihovna, která zde vznikla v roce 1742 na základě veřejnosti posvěceného plánu, který vytvořil vzdělaný pan Franklin. Přesvědčil bohaté obyvatele města, aby každý zaplatil při otevření knihovny 40 pensylvánských šilinků²² a poté 10 šilinků každý rok pro účel nákupu různých užitečných knih. Přispěvatelé mají oprávnění využívat knihy. Ostatní lidé si je také bez omezení půjčují na určitý čas, ale musí vždy zanechat slib o navrácení²³ a zaplatit osm pencí²⁴ za

¹⁸ Hnutí American Public Library vzniklo v padesátých letech 19. století v americkém Bostonu. Odsud se šířilo dále do Nové Anglie a dalších částí USA, kde se úspěšně aplikovaly knihovní zákony.

¹⁹ Tento fakt se projevoval především při financování knihoven. I přes sponzorské dary, které knihovna dostávala, podporovala knihovny státní pokladna. Stát si tak pojistil průhlednost ekonomických aktivit knihoven i poté, co vedení knihovny bylo mnohdy svěřeno do rukou právě jejich sponzorů. To však mělo za následek různý výběr knih pro knihovnu. Sponzoři, resp. zodpovědné osoby za knihovnu určovali, které knihy se koupí či nikoli. Vyřazovala se pouze taková díla, která nesplňovala etický kodex.

²⁰ Švédský botanik a cestovatel

²¹ KALM, Pehr. *Travels into North America : containing its natural history, and circumstantial account of its plantations and agriculture in general, with the civil, ecclesiastical and commercial state of the country, the manners of inhabitants, and several curious and important remarks on various subject.* John Reinhold Forster. 2nd edition. Londýn : T. Lowdsen, 1773. 2 sv. (433, 437 s.), 4 tabulky. Dostupný z WWW: <<http://www.americanjourneys.org/aj-117a/>>, <<http://www.americanjourneys.org/aj-117b/>>.

²² Pensylvánský šilink se využíval jako měna před zavedením kontinentálního, resp. amerického dolaru.

²³ Kalm se nezmiňuje, zda šlo o písemný či ústní slib.

týdenní výpůjčku folia²⁵, šest pencí za výpůjčku kvartu²⁶ a čtyři pence za všechny ostatní výpůjčky knih menšího formátu. Jakmile uběhne čas, který má osoba určena pro držení knihy, musí být vrácena, jinak zaplatí pokutu. Peníze získané tímto způsobem jsou použity na plat knihovníka a nákup nových knih. Již v současné době zde jsou vynikající sbírky zahrnující převážně anglická, francouzská a latinská díla, avšak i díla v jiných jazycích. Přispěvatelé byli tak milí a nařídili zdejšímu knihovníkovi, aby mi během mého pobytu zde půjčil bez poplatku jakékoli dílo, které chci.²⁷ Knihovna má otevřeno každou sobotu od 8 hodin ráno do odpoledne. K užití zde byly také některé matematické a fyzikální pomůcky a k vidění velké sbírky přírodních rarit.“

Ve druhé polovině 19. století se ve tvárné finské kultuře objevovalo stále více mezinárodních zpráv v místních periodikách. Tehdejší média začala široce pokrývat problematiku americké kultury – od škol prvního stupně směrem ke knihovnám. Zájem o americkou kulturu se projevil též u některých cestovatelů. Například Felix Heikel z Helsinské lidové knihovny měl na své cestě do Spojených států zmapovat tamější školský systém. Jeho cestovní zpráva se pak zabývala mnohými dalšími institucemi včetně knihoven.²⁸

1.2.1.1. Role čítáren

Hnutí American Public Libraries byl původně fenoménem zejména měst. Nejinak tomu bylo ve Finsku. K vývoji veřejných finských knihoven výrazně přispěl vznik veřejné čítárny v Helsinkách v roce 1871, která měla úzkou vazbu na Helsinskou lidovou knihovnu.²⁹ Popud vzniku čítárny však dal ještě o rok předtím tehdejší velmi známý spisovatel Zachris Topelius, který v listě *Uusi Suometar* popsal plán na založení čítárny, která měla oživit upadající knihovny. Podnět k tomuto článku mu dal Otto Donner, který se na dobročinném večírku u příležitosti finanční sbírky pro založení knihovny

²⁴ 1 pensylvánský šilink = 9 pencí

²⁵ České terminologické databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV) folio definuje jako *formát knihy velikosti 35-45 cm výšky, označuje se 2°*.

²⁶ TDKIV kvart definuje jako *označení formátu knihy, v níž každá složka vznikla přeložením archu papíru na 4 listy (resp. 8 stran), označuje se 4°*.

²⁷ Z Kalmova zápisu vyplývá, že provoz knihovny přímo ovlivňovali přispěvatelé.

²⁸ Heikel například ve své zprávě uvedl, že Bostonská veřejná knihovna vznikla kvůli samostudiu. Školy a diplomy prý jsou jen začátek vzdělávání.

²⁹ Současná Městská knihovna v Helsinkách

dobrovolných hasičů v Helsinkách nechal slyšet, že největší překážkou je fakt, že různé sociální třídy mají různé knihovny. Uvedl přitom jako příklad Spojené státy, kde „*velmi dobře fungují veřejné čítárny při knihovnách*“.³⁰ Nedlouho po založení veřejné čítárny v Helsinkách k tomuto kroku přistoupilo Turku. Jsou prvním jasným znamením amerického vlivu. V roce 1905 již čítárnu mělo každé finské město.

1.2.1.2. Síť městských knihoven

Na přelomu 19. a 20. století už bylo ve Finsku asi 2000 malých *lidových knihoven*.³¹ Více než polovina z nich měla fond větší než 200 svazků, přičemž hlavním hráčem při vývoji knihoven se stala v druhé polovině 19. století Společnost pro lidové vzdělání. Ta se řídila především americkým modelem. Za svůj hlavní úkol považovala údržbu a finanční zajištění knihoven. I proto se posléze myšlenka sítě městských knihoven stala pro takovou správu ideální.³² Síť by se skládala vždy z hlavní knihovny, jejích poboček a dětské knihovny. Finance od státu by přitom dostala vždy hlavní knihovna, která by je následně podle potřeby přerozdělovala. Plán však selhal. V roce 1905 byl rozeslán po městských zastupitelstvích, ale i médiích oběžník, v němž Společnost pro lidové vzdělání oznámila zamýšlený model a podporu hlavních knihoven a zároveň vyzvala k zaslání přihlášek do tohoto systému. Výsledek byl tristní. Obdržela totiž jen 148 žádostí, přičemž podmínkám vyhovovalo pouze 53 knihoven. To poukázalo především na žalostný stav městských knihoven a také na nesouhlas knihovnické veřejnosti s vytvořením sítě městských knihoven.

³⁰ VATANEN, Pirjo. From the Society of Estates to a Society of Citizens : Finnish Public Libraries Become American.

³¹ Finsky Kansankirjasto

³² Podnět jí dala také kniha Kaarle Werkko *Informace a myšlenky o finských lidových a dětských knihovnách*. (Tietoja ja mietteidä Suomen kansa- ja lastenkirjastoista)

1.2.2. Vznik Výboru lidových knihoven

Za klíčovou událost roku 1906, tedy na konci první fáze vzniku Finského hnutí knihoven, se dá bezesporu označit založení Výboru lidových knihoven³³. Byla to iniciativa především vlády a Národní rady pro školy, které pověřily jeho sestavením Společnost pro lidové vzdělání. Ve výboru zasedli Theodor Schwindt³⁴ jako jeho předseda, Hugo Bergroth³⁵, Kyösti Kallio³⁶, William Sippola³⁷ a A. A. Granfelt³⁸. Hlavním úkolem výboru bylo vytvoření systému distribuce státních příspěvků pro knihovny. Ty měly primárně sloužit na pokrytí nákladů, zejména na nákup knih a plat knihovníka.

Výbor dále navrhl, aby každé město provozovalo alespoň jednu, hlavní knihovnu, která by mohla bez problémů podporovat školní knihovny. Bylo přitom vhodné, aby ve školních zařízeních fungovala ještě další knihovna sloužící učitelům. V každém případě zde musela fungovat alespoň jedna knihovna, byť by byla malé velikosti. V případě, že školní knihovna byla rozšířená, označovala se jako okresní knihovna.³⁹

Při utváření modelu distribuce státních příspěvků pro knihovny stál výbor především za městy a jejich zastupiteli, kteří se snažili v jednotlivých oblastech o pozvednutí knihoven. Podle jeho názoru bylo důležité, aby stát příliš direktivně nezasahoval do vývoje knihoven. Měl hrát pouze roli poradce a vydávat tak vedle státních příspěvků jen doporučení pro knihovny. Poprvé se také zmínila možnost vzdělávání knihovníků a vedení statistik.

Výbor tak zaujal stanovisko, v kterém vyzdvihl především potřebu vytvoření nezávislé, bezplatné soustavy knihoven. Stát měl přitom vedle poskytování příspěvků podporovat vznik nových hlavních knihoven po celé zemi.

³³ VATANEN, Pirjo. From the Society of Estates to a Society of Citizens : Finnish Public Libraries Become American.

³⁴ Zakladatel finské etymologie

³⁵ Tehdejší ředitel Helsinské lidové knihovny

³⁶ Později se stal premiérem a následně prezidentem nezávislého Finska.

³⁷ Původně učitel, který zasvětil posléze svůj život studiu skandinávských knihoven.

³⁸ Tajemník Společnosti pro lidové vzdělání

³⁹ V této době ještě výbor neuvažoval o ustanovení regionálních centrálních knihoven, protože zde byl stále nedostatek městských (hlavních) knihoven. Proto tuto úlohu převzaly školní knihovny.

1.2.3 Výběr knih

Knihovny podporovaly rozvoj gramotnosti a právě především z tohoto důvodu byl výběr knih spolu se založením knihoven jedním z prvních témat knihovnických diskusí. Pozornost se dlouhou dobu upírala především na velký nedostatek finsky psané literatury. Bylo velmi náročné získávat nové knihy a ještě složitější informace o nich. Obavy se také týkaly účelnosti čtení děl, která nemají odpovídající informační hodnotu. Společnost pro lidové vzdělání si nedlouho po svém vzniku v roce 1874 vzala na svá bedra další úkol. Zavázala se vydávat seznamy doporučených děl vhodných pro lidové knihovny.⁴⁰ Pro tento úkol ustanovila zvláštní komisi, která posléze vytvořila úplnější soupisy finské literatury.

Komise také ustanovila, že instituce nemůže být považována za knihovnu (i když má cenné sbírky a je přístupná každému bezplatně) v případě, že ze svého fondu vyloučila hodnotná díla odporující názorům politické strany nebo frakce či spolku⁴¹, který knihovnu případně spravuje. To samozřejmě neznamenovalo, že knihovna musela do svého fondu zařadit každé dostupné dílo. Díla podporující kriminalitu, nemravnost a další nestandardní literatura měla být z fondu vyřazena z důvodu „*prostoru, zdrojů a účelu knihovny, který nedovoluje, aby se v ní shromažďoval podřadný materiál*“.⁴²

Zvláštní pozornost výběru knih věnovala konference Národní knihovny Finska v roce 1905, kde Viljo Tarkianen přednesl úvahu o zapojení návštěvníků knihovny do profilování jejího fondu. Jednalo se o případy, kdy návštěvník nebo knihovník projevil zájem o nějaké specifické dílo nebo žánr. Tarkianen také definoval obecný princip výběru knih. Měly především podpořit intelektuální rozvoj čtenáře, a tím pozvednout celonárodní kulturní úroveň. Naprázdno vyzněla jím vyjádřená zásadní potřeba vylučovat

⁴⁰ O sestavení vhodného seznamu knih se už v roce 1891 pokusil Alfred Vasenius ve svém průvodci knihovnictvím. Vyvolal však všeobecnou kritiku, protože seznam nezahrnoval nová prozaická díla.

⁴¹ VATANEN, Pirjo. From the Society of Estates to a Society of Citizens : finnish public libraries become american. In MÄKINEN, Ilkka. *Finnish Public Libraries in the 20th Century*. 2nd edition. Tampere : Tampere University Press, 2001. s. 23-72. ISBN 951-44-5171-6.

⁴² Tamtéž

z knihoven *zastaralou a okázale poučující literaturu*.⁴³ Účastníci konference tuto tezi odmítli s tím, že lidé již dokáží takové knihy rozlišovat.

Výjimečná situace nastala v roce 1906, kdy se Finsko během rusko-japonské války částečně vymanilo z vlivu ruského impéria. Čtyřkomorový sněm byl nahrazen jednokomorovým parlamentem. Právo volit získaly jako první v Evropě i ženy. Tato událost měla velký vliv na výběr knih do fondů knihoven. Na jedné straně byly vnímány jako zdroj informací o tehdejší situaci Finska. Na druhé straně se začala nekompromisně vylučovat z fondů socialistická literatura, která byla považována za propagandistickou. To mělo za následek vznik oddělených knihoven pro dělnickou třídu.

1.2.4. Počátky vzdělávání knihovníků

Na přelomu 19. a 20. století také získává konkrétní rysy vzdělávání v oboru knihovnictví a jedná se opět o aktivity Společnosti pro lidové vzdělání a Výboru lidových knihoven. V roce 1905 je vydána nová příručka knihovnictví, kterou vypracoval A. A. Granfelt spolu s Williamem Sippolou. Především Sippola jako bývalý učitel kladl důraz na potřebu výuky knihovnictví pro učitele základních škol v rámci studia na pedagogických institutech. Domníval se, že se tímto způsobem knihovnictví standardizuje v celé zemi. Řízení knihoven by se podle něj mohlo stát součástí jejich zaměstnání. Odkazoval přitom na zákon o základních školách z roku 1866, kde paragraf 125 ukládal učitelům povinnost poskytnout obyvatelům obce, kde se škola nacházela, konzultace.⁴⁴ Lektori učitelů přitom vycházeli z metod amerických knihoven. Speciální kurzy se pořádaly také pro knihovníky z univerzitních knihoven. Na začátku 20. let 20. století už tak na školách bylo přes 2300 učitelů, kteří měli rovněž základní knihovnické vzdělání. Vedle pedagogických fakult se občas pořádaly krátké kurzy knihovnictví pro zaměstnance knihoven na půl úvazku a učitele, které knihovnické vzdělání minulo.

Významným seminářem pro knihovníky zaměstnané na plný úvazek se stal takzvaný Kordelinův kurz.⁴⁵ Uskutečnil se již po válce v roce 1920 a trval tři měsíce. Knihovnická

⁴³ Tamtéž

⁴⁴ Tamtéž

⁴⁵ Tamtéž

lektorka Helle Kannila⁴⁶ po tomto semináři upozornila na nedostatek literatury týkající se knihovnictví. Už jako ředitelka *Státního knihovnického úřadu*,⁴⁷ který vznikl v roce 1921, vydala o rok později *Průvodce knihovnictvím*⁴⁸ a příručku *Knihy a informace*.⁴⁹

Kurzy pokračovaly v podobném duchu až do konce války. V roce 1946 posléze vzniká knihovnictví jako obor na Univerzitě sociálních věd v Helsinkách.

1.2.5. Vznik finské knihovnické asociace

Během prvních let 20. století se utváří prostředí pro vznik první profesionální knihovnické asociace. Společnost pro lidové vzdělání začíná v roce 1908 vydávat první knihovnický časopis *Kirjastolehti*. Väinö Voionmaa⁵⁰ nedlouho poté navrhl, aby časopis vydávala samostatná knihovnická asociace, přičemž odkazoval na návrh K. J. Werkka z roku 1892. Ten již tehdy navrhoval vytvoření specializované knihovnické organizace. V létě roku 1908 posléze vzniká Unie knihovníků Finska, která se poté v roce 1910 přejmenovala na *Finskou knihovnickou asociaci*.⁵¹ Okamžikem jejího vzniku však zavládlo mezi oběma organizacemi napětí, které vyvrcholilo v roce 1916. Došlo tehdy k paradoxní situaci, kdy se časopis *Kirjastolehti* vydával dvakrát. Jednou jako list Společnosti pro lidové vzdělání, podruhé jako list Knihovnické asociace. Bylo to především kvůli rozdílnému názoru na fungování státní administrativy a organizačního modelu knihoven. Zatímco Společnost pro lidové vzdělání stále neopustila myšlenku Knihovního výboru, tedy podporu hlavních knihoven, které se nadále budou starat o své pobočky, čímž by se naplnila i myšlenka sítě knihoven, Knihovnická asociace se zasazovala o tvrdé centrální řízení. Napětí částečně povolilo na začátku 20. let 19. století, kdy vznikla státem řízená administrativa knihoven. Ačkoli tento centrální model

⁴⁶ Od roku 1938 Helle Cannellini

⁴⁷ Finsky Valtion kirjastotoimisto

⁴⁸ Finsky Kirjastonhoidon opas

⁴⁹ Finsky Kirjat ja tiedot

⁵⁰ Nástupce A. A. Granfelta ve funkci tajemníka Společnosti pro lidové vzdělání

⁵¹ Finsky Suomen Kirjastoseura

zahrnoval i některé návrhy Společnosti pro lidové vzdělání, Knihovnická asociace si upevnila svoji pozici a dodnes se podílí na fungování finského knihovnictví.⁵²

1.2.5.1 Knihovnické třídění a systém výpůjček

Jedním z prvních úkolů Knihovnické asociace bylo zavedení klasifikačního systému. Už v roce 1905 představil A.A. Granfelt ve své knihovnické příručce Deweyho desetinné třídění. Jeho první finská verze byla posléze vydána v roce 1913. I přes námitky některých knihovníků o nevhodnosti tohoto třídění pro finské podmínky si udrželo nejsilnější pozici. Ihned po vydání ho začaly používat knihovny v Helsinkách, Turku, Oulu a Kuopiu. Tento fakt potvrzuje i stálý výrazný vliv americké kultury na finském území.

Další hojně diskutovanou otázkou byl systém výpůjček. V popředí zájmu byly Browneův systém⁵³ a systém Newark⁵⁴. Se zavedením těchto systémů do praxe se sledovala především možnost vést statistiky využívání knihoven, které tehdy sloužily k obohacování fondů.

Mimo to se knihovny ve Finsku postupně stávaly samoobslužné, tak aby si čtenáři mohli sami hledat a prohlížet knihy. I proto se tehdy volalo po rychlé aplikaci knihovního třídění do praxe a zavedením signatur. Problém však byl především ve venkovských oblastech, kde se nové technologie ne vždy snadno prosazovaly. Přesto se dá první desetiletí 20. století považovat za klíčové období v moderním přístupu ke knihovnám.

⁵² VATANEN, Pirjo. From the Society of Estates to a Society of Citizens : Finnish Public Libraries Become American.

⁵³ Tento systém vznikl v USA v roce 1895. Jeho princip spočívá ve výměně karet. V případě, že si čtenář chtěl vypůjčit knihu, odevzdal knihovníkovi jednu ze svých výpůjčních karet. Ten ji poté spojil s kartou knihy a s vyznačeným datem založil speciální přihrádky. Systém měl především dvě výhody. Knihovníci mohli jednoduše sledovat denní objem výpůjček a čtenář rovněž věděl, kolik knih si může ještě vypůjčit.

⁵⁴ Systém Newark vznikl rok po Browneovu systému. Čtenář při registraci obdrží kartu, na kterou si může vypůjčovat knihy. Knihovník do ní při výpůjčce dá razítko s datem vypůjčení a datem vrácení. Posléze ji uloží do knižní kapsy. Knižní karta jde do složky s denní cirkulací. Posléze se řadí podle signatury.

1.3. Knihovny mezi válkami

Za občanské války v roce 1918 byla zničena většina knihoven. Zejména na venkově přestaly prakticky existovat. Dalším problémem byl nedostatek peněz pro jejich obnovu. K obratu došlo až v průběhu dvacátých let 20. století, kdy se začaly kupovat nové knihy a knihovníci měli možnost navštěvovat kurzy. Ve většině knihoven došlo k rekatalogizaci. Knihy, které čtenáře nezaujaly, putovaly do archivů.

Nový stát se rychle z válečného marastu zotavoval, a i když stále chyběly pro knihovny finanční prostředky, města se snažila jejich existenci zachovat, ba dokonce je rozvíjet. Například vnitrozemské město Lempäälä dokonce začalo uvažovat o samostatné budově pro knihovnu.

V centralizovaném modelu vznikly v roce 1921 pod *Ministerstvem školství*⁵⁵ dvě instituce: *Státní knihovnický úřad*⁵⁶ a *Státní knihovnická komise*⁵⁷, které dohlížely zejména na rozvoj knihoven a jejich financování. Svou činnost zahájilo také pět knihovnických inspektorů, kteří cestovali po celé zemi a kontrolovali, zda jsou finanční sumy (byť v této době nevelké) vhodně využívány. Detailní cestovní zprávy, které prozrazují řadu informací o knihovnách v mladé republice, jsou dnes dostupné v Národním archivu Finska.⁵⁸

Pojmenování knihoven se řešilo ještě před vznikem prvního zákona o knihovnách v roce 1928. Termín *veřejná knihovna*⁵⁹ ještě nebyl zažitý, a proto se stále využívaly termíny *lidová knihovna* nebo *občanská knihovna*.⁶⁰ Knihovnická asociace a další autority však byly pro zrušení těchto označení, protože podle nich odkazovala k nižším třídám. Právě první zákon o knihovnách však i nadále nesl označení *zákon o lidových knihovnách*.⁶¹

⁵⁵ Opetusministeriö

⁵⁶ Finsky Valtion kirjastotoimisto

⁵⁷ Finsky Valtion kirjastotoimikunta

⁵⁸ ESKOLA, Eija. Finnish Public Libraries between the World Wars In MÄKINEN, Ilkka. *Finnish Public Libraries in the 20th Century*. 2nd edition. Tampere : Tampere University Press, 2001. s. 73-85. ISBN 951-44-5171-6.

⁵⁹ Finsky Yleinen kirjasto

⁶⁰ Finsky Kansalaiskirjasto

⁶¹ Finsky Kirjastolaki 1928 nebo Suomen ensimmäinen kirjastolaki

Ještě před jeho schválením parlamentem se shromáždily statistiky o tehdejším stavu finských knihoven. V potaz se přitom braly takové, které měly minimálně 20 výpůjček ročně. V roce 1928 tak existovalo ve Finsku 1705 knihoven v 55 městech. 62 % jich vlastnila města, zbytek různé organizace. Polovina knihoven dostávala státní podporu. Knihovny byly většinou malé, 40 procent jich mělo fond menší než 200 svazků.⁶²

1.3.1 První zákon o knihovnách

Důsledkem vlivu Ruska nebylo možné až do občanské války uvažovat o státní podpoře knihoven. Prvním náznakem státních dotací se staly granty pro knihovny schválené parlamentem v roce 1921. O sedm let později vešel v platnost první finský *zákon o knihovnách*. Především díky němu se začaly rozvíjet nové knihovny.⁶³

Zákon se zaměřoval na:

- finanční podporu knihoven zejména ve venkovských oblastech⁶⁴
- knihovnu jako základní služba města
- využití knihovny bez poplatku

Účinnost zákona byla velmi citelná. Pokud se v roce 1929 nacházelo v městských knihovnách 1,2 milionu knih, pak o deset let později jich bylo o milion víc. Ohromný pokrok lze sledovat i v počtu výpůjček. V roce 1929 2,6 milionu, a v roce 1939 už přes pět milionů.⁶⁵

Po nabytí účinnosti zákona se začaly hromadit přihlášky knihoven o podporu a ještě v roce 1928 bylo jasné, že nelze vyhovět všem. Situace se zlepšila až v roce 1931, kdy bylo na podporu knihoven vyhrazeno 2,8 milionu marek z původních 1,3 milionu marek. V roce 1936 už to bylo 3,7 milionu marek. V prvních letech po zavedení zákona byly některé knihovny nucené požádat banky o půjčku, aby mohly rozšiřovat svůj fond.

⁶² ESKOLA, Eija. Finnish Public Libraries between the World Wars

⁶³ WIEGAND, Wayne A., DAVIS, Donald G. *Encyclopedia of Library History*. New York: Garland Publishing, 1994, 707 s. ISBN 0824057872.

⁶⁴ Stát platil 50 % výdajů na provoz a nákup nových knih. Maximálně se však jednalo o 30 tisíc finských marek.

⁶⁵ ESKOLA, Eija. Finnish Public Libraries between the World Wars

1.3.2 Vztah městských knihoven a nemocnic

Mimo městské knihovny se pozornost soustředila i na vznik knihoven v nemocnicích. Zejména se tak dělo ve třicátých letech 20. století. Jejich organizaci a fungování zajišťovaly různé organizace třemi způsoby: ⁶⁶

- Finské knihovnické autority se snažily iniciovat knihovny v nemocnicích jako rozšíření působnosti městských knihoven.
- Zejména díky aktivitě Mezinárodní federace asociací knihoven (IFLA) začaly na konci 30. let 20. století poskytovat knihovnické služby sestry v nemocnici Mezinárodního červeného kříže v Helsinkách
- *Asociace vojenských domovů*,⁶⁷ ve kterých působily především ženy, zajišťovaly funkční knihovny pro brance a veterány.

Sbírky knih se objevují nemocnicemi finských nemocnicích během 30. let. Vznikaly především z exemplářů, které v nemocnici zanechali odcházející pacienti a dále také z darů. Finsko se inspirovalo především z aktivit Velké Británie, která již během 1. světové války vynakládala na vznik knihoven v nemocnicích značné úsilí. Později se však finské autority rozhodly aplikovat model Dánska a Švédska. Totiž pověřit tímto nadmíru těžkým úkolem městské knihovny. Problémy však na sebe nenechaly dlouho čekat. Obce se potýkaly především s nedostatkem financí pro zakomponování nemocničních knihoven do systému městských poboček a na druhé straně tu existoval problém legislativní. Knihovnický zákon z roku 1928 v sobě vůbec nezahrnoval problematiku knihoven při nemocnicích. V roce 1938 se naplno do hry vložila Knihovnická asociace, která vedle řady seminářů, vztahující se k tématice knihoven v nemocnicích, rozeslala po jednotlivých městech a zastupujících úřadech oběžník, ve kterém apelovala na obrovský význam existence sbírek v nemocničních zařízeních. V časopise *Kirjastolehti* vyšel v roce

⁶⁶ MÄKINEN, Ilkka Libraries and Reading in Finnish Military Hospitals during the Second World War. *Library Trends*. 2007, roč. 55, č. 3, s. 536-550. ISSN 0024-2594.

⁶⁷ Finsky Sotilaskotiyhdistys

1934 také článek o principech vedení nemocničních knihoven⁶⁸ a o pět let později o nemocničních knihovnách jako aktivitě finských městských knihoven.⁶⁹

1.3.2.1. Zdravotní sestry jako knihovnice

Uvedení profesionálních knihovnických služeb do nemocnic, jak vyplývá z vývoje před 2. světovou válkou, bylo velmi pomalé a obtížné. Nicméně už ve 20. letech minulého století se do činnosti knihoven zapojilo několik finských zdravotních sester, které absolvovaly zdravotnické vzdělání ve Spojeném království v rámci výměnných pobytů. Tamější kurzy tehdy obsahovaly i širší sociální pohled na lidské zdraví. A četba byla považována za jeden z nástrojů sociálního kontextu v léčbě. Jak v čase, kdy se pacient v nemocnici léčil, tak i v době, kdy již trávil svůj čas doma. Mnoho Finek, které pocházely z vyšší švédské třídy a uměly několik světových jazyků, si na tuto formu výuky rychle zvyklo. Napomohl tomu zejména Finský červený kříž v čele s Marshalem Mannerheimem coby známým anglofilem. Pod jeho záštitou byla v roce 1932 založena v Helsinkách nemocnice. Už v původních plánech se s ní počítalo zejména pro období války.

Oficiálně první finskou dobrovolnou knihovnicí v nemocnici na plný úvazek se stala v roce 1937 Else Branders,⁷⁰ která pojala svou novou roli opravdu vážně. Nejenom že dokázala sama sestrojít speciální vozík pro převoz knih na chodbách helsinské nemocnice, ale také zajišťovala v součinnosti s městskou knihovnou v Helsinkách cirkulaci výpůjček. Paradoxně ani po válce se nestala profesionální knihovnicí, přičemž odmítla jít do jakékoli městské knihovny pracovat. Jako dobrovolnice působila do svých osmdesáti let. V knihovnické sféře se i přesto stala pojmem a za svou kariéru dosáhla mnohých uznání. Zasloužila se především o rozvoj a autonomii nemocničních knihoven na městských knihovnách. Publikovala řadu podnětných článků v časopisech.

⁶⁸ NOHRSTROM, Kyllikki. Sairaaloiden kirjastot [Knihovny v nemocnicích]. *Kansanvalistus ja Kirjastolehti*. 1934, roč. 14, 100-109.

⁶⁹ NOHRSTROM, Kyllikki. Sairaalakirjastoty kunnallisen kirjaston toimintamuotona [Práce nemocničních knihoven jako aktivita knihoven městských]. *Kansanvalistus ja Kirjastokhti*. 1939, roč 19, 181-184.

⁷⁰ MÄKINEN, Ilkka Libraries and Reading in Finnish Military Hospitals during the Second World War.

1.3.2.2 Aktivity ve vojenských domovech

Knihovny ve vojenských domovech neměly s městskými knihovnami přímou souvislost. Vojenské domy začaly ve Finsku vznikat v roce 1918, tedy v době občanské války. Knihovnické služby vedle dalších služeb jako vaření, praní a uklízení zde zajišťovaly dobrovolnice z Asociace vojenských domovů. Žádné z těchto knihoven nebyly součástí veřejných knihoven a ani nevykazovaly statistické informace Státnímu knihovnickému úřadu. Nicméně se spolupodílely na chodu knihoven v nemocnicích v době válečného stavu.

1.4 Finské knihovny během 2. světové války

Finsko se stalo během 2. světové války cílem Stalina, který chtěl pro Sovětský svaz některá finská území, což vyústilo v přerušované válečné konflikty. *Zimní válka* mezi Finskem a SSSR začala 30. listopadu 1939 a skončila v březnu následujícího roku mírovou smlouvou podepsanou v Moskvě. Ačkoli byl značný nepoměr sil ve prospěch Sovětského svazu, Finsko se dokázalo jeho náporu ubránit, byť za cenu ztráty Karelské šíje, Rybářského poloostrova a Ladožské Karélie. Na straně Finska padlo přes 26 tisíc osob, na straně SSSR o sto tisíc více.⁷¹

V letech 1941–1944 proběhla *pokračovací válka*, kdy Finsko chtělo dobýt postoupená území zpět. Tato válka byla nejen velmi zdoluhavá, ale i krvavější. Finové se spojili proti SSSR s nacistickým Německem. Konflikt skončil příměřím v roce 1944, které bylo potvrzeno Pařížskou mírovou smlouvou v roce 1947. Na straně Finska zemřelo přes 50 tisíc vojáků, SSSR přišel o 250 tisíc příslušníků armády.

V *laponské válce* válčili Finové v letech 1944–1945 naopak proti nacistům. Příčinou konfliktu byl požadavek Stalina, který po Fincech vedle demobilizace armády na předválečný stav chtěl, aby od uzavření příměří do jednoho měsíce vyhnali Němce ze svého území. Finsko nemělo jinou možnost, protože německá přítomnost na jeho území

⁷¹ JUTIKKALA, Eino. PIRINEN, Kauko. *Dějiny Finska*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny. 2001, 408 s. Z finštiny přeložila Lenka Fárová. ISBN 80-7106-406-8.

by byla pro Stalina legitimním důvodem k obsazení dalšího finského území. Finové chtěli s Němci záležitost vyřešit předstíraným bojem, při kterém by se nacisté stáhli na území Norska. Nicméně tato „mírová válka“ byla narušena řadou konfliktů a následně pohřbena Hitlerem, které mu byla taktika ústupu proti srsti a nařídil *taktiku spálené země*.⁷²

Bylo zajímavé sledovat, jak se v koncepci „válečných knihoven“ mísí praktiky z doby míru a zároveň války. Situace by se dala vystihnout následovně: Profesionální knihovníci, zejména z městských knihoven, se stali dobrovolníky, zatímco dobrovolníci z řad široké veřejnosti se stali profesionálními knihovníky.

Zimní válka byla krátká, ale za to nemilosrdná a intenzivní. Nemělo smysl dopravovat knihy do zákopů či za frontu. Během tuhých bojů mezi Finy a Sověty nebyl na čtení čas. Výjimkou ale byly knihovny v nemocnicích. Například zhruba měsíc po vypuknutí válečného konfliktu v lednu 1940 začali knihovníci z městské knihovny v Turku donášet knihy do místní vojenské nemocnice. Jejich činnost byla dobrovolná a vykonávali ji především poté, co jim skončila služba. Podobný případ lze sledovat v Joensuu, kde dánští dobrovolníci provozovali malou knihovnu při ambulanci.⁷³

Důležitou podporou knihovnictví za války se stala organizace *Maan Turva*, která pořádala národní sbírky pro válečný program. Mimo jiné se také ve velkém množství shromažďovaly knihy. Ty však našly využití především v pokračovací válce, která trvala dva a půl roku.

Po zimní válce dostalo knihovnictví velkou ránu. Finsko ztratilo postoupením některých území velké množství knihoven včetně nové knihovny ve Viipurii, která vznikla na základě návrhu architekta Alvara Alto. Bylo však třeba nejprve zajistit asi 400 tisícům lidem nové domovy a až pak vytvořit nové knihovny. Knihovna Viipurii se během pokračovací války dostala znovu do rukou Finů, aby se po jejím skončení zase vrátila zpět k Sovětům. Během války budova knihovny nebyla zničena, nicméně paradoxně dnes přispívají Rusům na její obnovu mezinárodní organizace.

⁷² Vojenská taktika, která se používá zejména při ústupu, znamená totální zničení všeho užitečného.

⁷³ MÄKINEN, Ilkka Libraries and Reading in Finnish Military Hospitals during the Second World War.

Knihovnická asociace po Moskevském míru vyvolala kampaň, ve které vyzývala k celonárodní sbírce knih pro válkou postižené oblasti. Zvláště pro ty, kde se rapidně zvýšila hustota obyvatelstva. Smělé plány však nevydržely dlouho, neboť Finsko se v roce 1941 dostalo do války opět proti Sovětům, posléze naopak proti nacistickému Německu. Jednalo se však většinou o zákopovou válku, při které překvapivě zbývalo hodně času na četbu. Na frontách a mezi zákopy začaly cirkulovat speciální boxy s knihami. V nemocnicích se stále častěji objevovali profesionální knihovníci, neboť většina knihoven byla během pokračovací války zavřená nebo zničená po náletech. Z větších knihoven si uchovaly činnost jen ty v Helsinkách a Tampere. Velmi odvážným činem potom byla evakuace knihovny ve městě Hanko, které bylo od Moskevského míru v rukou Sovětů. Celá knihovna se přesunula do Vaasa.⁷⁴

Po válce, která skončila oficiálně až *Pařížským mírem* v roce 1947, se Finsko dostalo do nezáviděné pozice. 12 % procent území ve finále připadlo Sovětskému svazu. Jen v oblasti Karélie to čítalo 349 knihoven. Dalších asi padesát knihoven v oblasti Laponska a severovýchodu země zničili nacisté během laponské války.⁷⁵

1.4.1 Knihovny ve vojenských nemocnicích

Během prvních let války se ukázalo, že knihovny jsou v prostředí vojenských nemocnic nadmíru dobrým nápadem. Na příkladu Helsinek a Tampere lze vidět velkou oblibu čtení mezi zraněnými.⁷⁶ Udávaná čísla však mohla být zkreslující. V nemocnicích byli ranění vojáci umístěni do pokojů po deseti, přičemž distribuci knih zajišťoval většinou pouze jeden dobrovolný knihovník. Ten často neuhlídal půjčování knih mezi vojáky. Tedy v archu výpůjček mohl být uveden pouze jeden čtenář, přičemž knihu ale četlo několik dalších. Celkové číslo výpůjček na území války se dá jen rámcově odhadovat, protože statistiky se vedly jen v určitých nemocnicích.

⁷⁴ Tamtéž

⁷⁵ ESKOLA, Eija. Finnish Public Libraries between the World Wars.

⁷⁶ V roce 1941 se v tamperských vojenských nemocnicích půjčilo zhruba 7.100 knih, o rok později asi 9.400. V Helsinkách, kde existovalo na osmnáct nemocnic pro raněné vojáky, bylo číslo samozřejmě větší. Například v roce 1942 se vypůjčilo přes 51.000 knih, v roce 1943 o deset tisíc více.

Velmi zajímavým tématem knihovnických diskusí se stal přístup práce profesionálního knihovníka jako dobrovolníka v nemocnici v souběhu s výběrem knih pro vojáky. Podle finského knihovědce Ilkky Mäkinena nebrali knihovníci služby v nemocnicích na lehkou váhu. Jejich postoj se dá označit za morální, vlastenecký, někdy až idealistický. Situaci vystihuje článek anonymního autora v časopise Kirjastolehti z roku 1940, který v něm kritizuje pořádání sbírek knih pro nemocnice. Vojákům se prý do ruky dostává nehodnotná literatura, jako jsou detektivky nebo příběhy o Tarzanovi. Podle názoru autora by zranění vojáci měli dostávat knihy s náboženskou a vlasteneckou tematikou.⁷⁷ Někteří knihovníci začali knihy hodnotit a pro pacienty vybírat, za což si později vysloužili kritiku.

Knihovníci se museli rovněž vypořádat s faktem, že vojáci většinou byli poněkud nestandardní čtenáři. Vyplývá to ze zprávy, která se dochovala z doby zimní války, kdy nejmenovaný knihovník emotivně popsal svou práci s raněnými. Podle jeho výpovědi musel přistupovat k práci zcela odlišným způsobem než v klasické knihovně. Bylo to dáno nejen tím, že kniha v porovnání se zážitky na pokraji smrti neznamena na počátku léčení vojáků zhora nic, ale i faktem, že většina z nich nečetla knihu od opuštění školy, navíc pravděpodobně nikdy nenavštívili knihovnu. Cílem bylo alespoň inspirovat vojáky ke čtení. A k tomu právě sloužila literatura nižší úrovně. Nabízí se tedy otázka, zda nebyla válka, která přinutila především muže mnohdy jen se základním vzděláním začít číst pravidelně.⁷⁸

Ačkoli původně Knihovnická asociace a Státní knihovnický úřad chtěly provoz nemocničních knihoven připojit k městským knihovnám, příliš pro to neudělaly. Paradoxně po skončení zimní války Knihovnická asociace došla k závěru, že během

⁷⁷ MÄKINEN, Ilkka Libraries and Reading in Finnish Military Hospitals during the Second World War.

⁷⁸ Podle Mäkinena však byla komunikace mezi vojáky a knihovníky velmi jednoduchá. Vojáci totiž neoplývali schopností mluvit o svých čtenářských potřebách, nevěděli, co se jim líbí a ani to, co je knižně dostupné. Rozhovor se tak omezil na jednoduchou větu: „Přineste mi něco hezké (nebo vzrušujícího).“ Na druhé straně to však byl i vzdělávací proces pro knihovníky, kteří byli zvyklí na sečtělé osoby. Muži v nemocnicích jim z počátku nevěřili, což bylo dáno jejich autoritativním stylem, s nímž jim radili, co číst a proč. Vojáci si tak spíše doporučovali knihy mezi sebou. Z diplomové práce Kerttu Koskenheima z roku 1946 vyplývá, že v nemocničních pokojích docházelo mnohdy k bizarním situacím, kdy celý pokoj četl pohádky a chtěl jich stále více.

válečného konfliktu knihovny v nemocnicích v mnoha městech vznikly automaticky. Propojení s městskými knihovnami přitom odsunula na pozdější dobu.

V roce 1943 však došlo ke dvěma významným setkáním knihovníků. V listopadu se sešli ředitelé dvaceti městských knihoven se zástupci Státního knihovnického úřadu, na němž přednesl odvážnou vizi Mauno Kanninen.⁷⁹ Navrhl integraci systému městských knihoven spolu s nemocnicemi, domovy pro seniory, mateřskými školami a hasičskými brigádami. Financování takového projektu by podle něj přitom šlo z rozpočtů měst. Druhého setkání, jež se uskutečnilo v prosinci, se zúčastnilo na 80 knihovníků, většinou z vojenských nemocnic. Hlavním bodem programu byl projev ředitelky Státního knihovnického úřadu Helle Cannellini, který se týkal čtenářských potřeb v nemocnicích, ale také samotného provozu knihoven: *„Je zvláštní, že tato otázka přichází právě uprostřed války. Dalo by se tvrdit, že zde existuje mnoho dalších věcí, které musí být zanedbány v zájmu přednějších cílů. Nicméně faktem je, že problematika knihovnictví v nemocnicích se stala akutní a byla to válka, která napomohla tomu, aby se věci vyvíjely příznivým směrem. Před první světovou válkou byly knihovny sotva v nějaké nemocnici, nicméně během ní a po jejím skončení se zaváděly v mnoha evropských zemích. Dokonce v naší zemi je nyní o mnoho více knihoven v nemocnicích, než v dobách míru. Rozvinutí knihovnické práce je však omezeno na válkou poznamenané pacienty a invalidy, nicméně to neznamená její nižší hodnotu. Vysvětlení pro takový rozjezd knihoven lze spatřit v lidských sympatiích k našim krajanům, kteří skončili v nemocnicích jako oběti války, přičemž pro nás trpěli. Na druhé straně civilní pacienti⁸⁰ zde budou pořád, navzdory tomu, že je nyní málo lidí, kteří jim pomohou, i když přiměřeně. Ale i když je knihovnická práce v období války pouze dočasná, má nepochybně svůj význam a její vhodné formy mohou být využity v normální době. Zároveň s tím, s poukazem na jejich hodnotu a význam je připraven základ pro systematické a pravidelné aktivity v nemocnicích. V budoucnosti se ukáže, že takovouto práci nemůže vykonávat dobrovolná pracovní síla s občasnými dary, ale že jsou nutné investice státních úřadů. Zdá se, že je vhodná doba,*

⁷⁹ Byl také jeden z autorů knihovnické příručky pro nemocnice a ředitel jedné z pobočky Helsinské městské knihovny.

⁸⁰ Zde jsou myšleni pacienti, kteří se zranili jinak než ve válce.

*kdy se s těmito formami knihoven experimentuje více než kdykoli předtím, abychom společně jednali a přemýšleli o otázkách týkajících se budoucnosti.*⁸¹

Po válce se spojily jak myšlenky Helle Cannellini, tak i Mauna Kanninena. V lednu roku 1945 byla slavnostně otevřena první civilní knihovna v nemocnici Kivelä v Helsinkách, která spadala do kompetence Helsinské městské knihovny. Stalo se tak po diskuzích Kanninena a vrchní sestry nemocnice⁸² a následném schválení radou města.

1.4.2 Sovětská cenzura

Finsko se do roku 1947 nacházelo v těžké zahraničněpolitické pozici. Na jedné straně v zemi působili Spojenci a na straně druhé Sověti. Knihovny pocit'ovaly sovětský vliv zejména prostřednictvím zásahů *Kontrolní komise*,⁸³ která vehementně zasahovala do výběru knihovních fondů. Mimo knihovny dopadla cenzura také na knihkupectví.⁸⁴ Těm Sověti zaslali dva katalogy seznamu knih, které musely být odstraněny z prodeje. Pro knihovny se žádné katalogy nevydávaly, a proto se v každé knihovně počet odstraněných knih různil. Podle dostupných statistik z regálů 403 knihoven zmizelo 1.700 titulů, resp. 30.000 knih. U malých knihoven se jednalo o desítky knih, ve větších potom už o stovky.

Většinou se jednalo o politicky zabarvený výběr. Zakázány byly především knihy podporující pravé křídlo, národní nacionalismus⁸⁵, ale i díla o ruské historii před Velkou říjnovou revolucí. Mezi zakázanými autory se objevil i Mika Waltari.

Díla, která byla vydána v letech 1944–1946, se cenzurovala principem zvaném *spetskhran*, kdy se v knihovnách vytvářely speciální sbírky protisovětské literatury, do níž měly přístup pouze oprávněné osoby. V sovětských knihovnách byl tento systém tehdy známý už zhruba dvacet let.⁸⁶ Zapovězené knihy se zařadily oficiálně zpět do fondů v roce 1958. Do této doby byly dostupné zejména pro vědecké účely. Po jejich

⁸¹ MÄKINEN, Ilkka Libraries and Reading in Finnish Military Hospitals during the Second World War.

⁸² Mäkinen uvádí pouze její příjmení s iniciálou křestního jména – H. Ahlbäck.

⁸³ Finsky Valvontakomissio

⁸⁴ EKHOLM, Kai. Political Censorship in Finnish Libraries from 1944 to 1946. *Library & Culture*. 2001, vol. 36, no. 1, s. 51-57. ISSN 0894-8631.

⁸⁵ V celém Finsku bylo odstraněno 292 kusů Hitlerova díla *Mein Kampf*.

⁸⁶ EKHOLM, Kai. Political Censorship in Finnish Libraries from 1944 to 1946.

znovuzpřístupnění však nebyly příliš žádané z důvodu jejich zastaralosti a nového politického ovzduší.

1.5 Cesta k druhému zákonu o knihovnách

Ještě za vlivu Sovětského svazu se hned v roce 1945 začaly finské knihovny obnovovat. Státní knihovnický úřad apeloval na ministerstvo školství, aby byl přepracován knihovnický zákon, který vykazoval nedostatky.⁸⁷

Hlavní body reportu k novému zákonu se týkaly těchto návrhů⁸⁸:

- Navýšení státních příspěvků.
- Model veřejných městských knihoven jako centralizovaná síť v čele s Národní radou pro školy. Výbor předpokládal, že celá centrální administrativa zůstane pod její správou.
- Do provincií se vrátí kontrolní inspektoři, kteří budou dohlížet na využívání státních příspěvků. Jejich počet bylo navrženo zvýšit na jedenáct. Dohlíželi by přitom i na školní knihovny.
- Povinnost města provozovat knihovnu. I když bylo ve válce mnoho knihoven zničeno, po roce 1945 tu bylo jen asi deset měst, která neměla knihovnu. Záměrem tohoto návrhu však bylo spíše účinné propojení městských a školních knihoven.

⁸⁷ Diskuse o novém zákonu začaly již v průběhu třicátých let, nicméně tyto snahy přerušila válka

⁸⁸ JÄRVELIN, Ilmi. 1950's : the Decade of Wait or the Decade of Progress After All. In MÄKINEN, Ilkka. *Finnish Public Libraries in the 20th Century*. 2nd edition. Tampere : Tampere University Press, 2001. s. 103-113. ISBN 951-44-5171-6.

1.6 Éra rapidního rozvoje finských knihoven

Od chvíle, kdy ministerstvo školství zprávu obdrželo, nastalo čekání na okamžik, kdy se návrhy dostanou do parlamentu. V roce 1961 poté vchází v platnost nový zákon o knihovnách. Do té doby musela sama města projevit snahu a vůli udržet knihovny při životě, neboť podporu ze strany státu znehodnotovala inflace.⁸⁹ Nicméně i ve velmi těžké době a se zastaralým zákonem knihovny docílily především vyšší návštěvnosti a vzrůstu vypůjčených jednotek. Mohl za to i fakt, že v 50. letech minulého století zažilo Finsko období vysoké porodnosti, což přimělo města, aby udržovala v chodu školy i knihovny.

Knihovní zákon z roku 1961 se týkal především financování a kontroly financí. Zákon z roku 1928 určoval maximální výši státních příspěvků hranicí 150 tisíc marek, přičemž však pro rozvoj knihoven byla tato částka směšná.⁹⁰ Nový zákon tuto hranici zrušil a knihovny začaly dostávat stejnou podporu jako základní školy. Myslelo se však především na knihovny ve venkovských oblastech. Ty od státu měly pokryté až dvě třetiny výdajů, městské knihovny dostávaly jednu třetinu. Speciální příspěvky byly určeny pro knihovny v nemocnicích, které obdržely až 90 procent výdajů. Od těchto příspěvků se oddělovaly finance určené na rekonstrukci a stavbu nových knihoven. Podporu dostal i dlouho očekávaný model regionálních centrálních knihoven.⁹¹

Jednu ze zásadních rolí ve fungujícím systému příspěvků pro knihovny hráli kontrolní inspektoři. Ti přitom vnesli do nového zákona jedinou špatnou věc – byrokracii. Jejich činnost spočívala v kontrole prostoru knihoven a vybavení, analýze výročních zpráv, určení kompetence zaměstnanců knihoven a kontrole výdajových listů za knihy.

Dalším významným krokem bylo zavedení regionálních *centrálních knihoven*⁹², které plní svou funkci dodnes.⁹³ Tyto instituce žádným způsobem neovlivňovaly ostatní

⁸⁹ MÄKINEN, Ilkka. Golden Age of Finnish Public Libraries: institutional, Structural and Ideological Background since the 1960's. In MÄKINEN, Ilkka. *Finnish Public Libraries in the 20th Century*. 2nd edition. Tampere : Tampere University Press, 2001. s. 116-152. ISBN 951-44-5171-6.

⁹⁰ Tamtéž

⁹¹ MÄKINEN, Ilkka. Golden Age of Finnish Public Libraries: institutional, Structural and Ideological Background since the 1960's. In MÄKINEN, Ilkka. *Finnish Public Libraries in the 20th Century*. 2nd edition. Tampere : Tampere University Press, 2001. s. 116-152. ISBN 951-44-5171-6.

⁹² Finsky keskuskirjastot

⁹³ Dnes je ve Finsku 19 regionálních knihoven

knihovny v jejich činnosti. Ve svých počátcích se spíše pasovaly do role zdrojové základny pro malé knihovny v rámci meziknihovní výpůjční služby a následně se staly i moderátory posílení spolupráce mezi jednotlivými knihovnami v rámci sítě knihoven. Podporovaly knihovníky z malých knihoven ve vzdělání, pořádaly speciální semináře a diskusní setkání. V době, kdy ještě nebyly knihovny automatizované, se meziknihovní výpůjční služby uskutečňovaly standardní poštovní cestou, přičemž centrální knihovna vždy měla souborný katalog. Služby přitom byly poskytovány jak veřejným, tak univerzitním knihovnám. První se stala regionální centrální knihovnou Městská knihovna v Joensuu.⁹⁴ Zvláštní postavení získala v roce 1981 Helsinská městská knihovna, která se stala Národní centrální veřejnou knihovnou.

1.6.1 Spor o akvizici knih

Pečliví kontrolní inspektoři se nemohli smířit s využitím peněz pro nákup podřadné literatury. Knihovny totiž obdržené peníze hodlaly použít pro akvizici literatury lehčích žánrů. To pro inspektory bylo nepřijatelné a spor dokonce skončil v polovině 60. let minulého století před soudem. Ten však rozhodl ve prospěch knihoven, které si následně mohly samy určovat, které knihy nakoupí.⁹⁵ Z dochovaných zpráv inspektorů vyplývá, že v 60. a 70. letech 20. století ještě stále chybělo v knihovnách mnoho profesionálních knihovníků. Zvláště ve venkovských oblastech zde knihovny řídili nezkušené osoby na poloviční úvazek, které neměly příliš ponětí o literatuře. Uvádějí případ, kdy knihovnu řídil zemědělec, jehož žena zbožňovala milostné romány. A tyto extrémní případy nebyly výjimečné. Na druhé straně se však knihovníci se vzděláním nechtěli podřizovat inspektorům.⁹⁶ Přesto byly známé i případy, kdy inspektoři naopak stáli za výběrem knihovníků. To se stávalo především tehdy, kdy místní politici chtěli ovlivňovat výběr literatury v knihovnách. Postupem času však tyto rozpory mizely, neboť do knihoven se na pracovní místa hlásilo stále více zájemců s knihovnickým vzděláním.⁹⁷

⁹⁴ Město v provincii Severní Karélie na východě Finska

⁹⁵ MÄKINEN, Ilkka. Golden Age of Finnish Public Libraries : institutional, Structural and Ideological Background since the 1960's.

⁹⁶ Tamtéž

⁹⁷ MÄKINEN, Ilkka. Golden Age of Finnish Public Libraries : institutional, Structural and Ideological Background since the 1960's.

1.6.2 Venkovské oblasti se vyrovnávají městům

Nový zákon o knihovnách zajistil především rychle se zvedající úroveň v oblastech, kde převažovalo zemědělství. Během 70. let minulého století vzrostly výpůjčky v průmyslových oblastech dvakrát a v zemědělských třikrát. Pokrok potvrdila Irmeli Hovi, která ve své statistické analýze knihoven ze začátku osmdesátých let minulého století došla k překvapujícímu názoru. Ve velkých venkovských městech⁹⁸ již v knihovnách působil knihovník na plný úvazek, a také se provozovala mobilní knihovna. Knihovny rovněž zvětšovaly své prostory. Nebyl zde však kvantitativní posun dopředu, ale i kvalitativní. Sbírky hudebních nahrávek⁹⁹ a časopisů vedle sbírek klasické literatury rychle rostly. Podle Hovi tento trend potvrdil i vzrůst cirkulace výpůjček. Nejživější posun kupředu zaznamenala města s 25 až 65 tisíci obyvateli. V největších finských městech pokrok naopak příliš znát nebyl, protože knihovny zde dosahovaly vysoké úrovně už před rokem 1961.¹⁰⁰

Velmi důležitým faktorem byla i velká návštěvnost dětí v knihovnách, resp. v mobilních knihovnách. Venkovské oblasti měly svá centra v podobě malých měst, ale mimo ně žili lidé v malých vesnicích, které byly roztroušené po celé zemi a mnohdy v obrovských vzdálenostech od měst. I proto se využívaly spíše mobilní knihovny. Zajímavé číslo z počátku osmdesátých let minulého století vypovídá o nadšení dětí z četby. Malí čtenáři ve věku 5 až 14 let si půjčovali v průměru 50 knih ročně.^{101 102}

Poté, co činnost knihoven začala být živější, rostla s ní i odpovědnost inspektorů. Jejich úkoly se týkaly důležitých, ale i méně důležitých věcí. Výběr knih, kontroly účtů, četba ročenek knihoven a lobbing za knihovny u městských úředníků - to byla jen část jejich povinností. Angažovali se také ve vzdělávání zaměstnanců knihoven, kteří v nich působili na poloviční úvazek. Nepostradatelnou roli měli v prvních letech fungování zákona ve venkovských oblastech, kdy zajišťovali chod knihoven do doby, než v nich

⁹⁸ Města s počtem obyvatel přes šest tisíc

⁹⁹ Jednalo se o gramofonové desky a později o magnetonové pásky.

¹⁰⁰ HOVI, Irmeli. *Yleiset kirjastot 1969-1981*. [Veřejné knihovny]. Helsinki : Kirjastopalvelu, 1984.

¹⁰¹ Tamtéž

¹⁰² V roce 1965 to bylo 14 knih. Na konci 70. let 20. století už dětské výpůjčky ve venkovských oblastech dosahovaly vyšších hodnot než v průmyslových. Tento radikální vzrůst potvrzuje důležitost mobilních knihoven ve Finsku.

začali působit knihovníci na plný úvazek. Ty rovněž vybírali inspektoři, nicméně se nejednalo o žádná unáhlená přijetí, ale o dlouhodobý výběr. Naopak v městech, kde knihovny bez problémů poskytovaly své služby, byli inspektoři považováni za nepřijemnost. Spíše byrokratickou činností bylo schvalování norem a pětiletých plánů rozvoje venkovských knihoven.^{103 104}

1.7. Paradoxy 70. a 80. let 20. století

Pokud bychom měli hledat mezidobí v rozvoji finských městských knihoven, pak by to byla bezesporu 80. léta minulého století. Podle Mäkinena knihovníci podléhali pocitu zbytečnosti, což bylo dáno zejména prudkým nástupem informační společnosti. „Znamená to konec knihoven?“ ptali se. Nedalo se to označit za strach ze ztráty zaměstnání, ale za ztrátu smyslu poselství. Optimismus nepřidaly ani novelizace knihovnického zákona v roce 1986, která dala městům více pravomocí vzhledem k přerozdělování knihoven, a také stagnace růstu počtu výpůjček.¹⁰⁵

1.7.1 Automatizace knihoven

Automatizované knihovnické systémy se ve Finsku objevily už v 60. letech minulého století, kdy v Městské knihovně v Helsinkách byl aplikován systém děrných štítků. V 70. letech potom nastal v automatizaci chaos, který skončil až v roce 1979. Stát totiž selhal v odpovědnosti za vývoj v oblasti automatizovaných systémů a zejména velké knihovny si tak dělaly v podstatě, co uznaly za vhodné. Systémy se vyvíjely zejména ve dvou oblastech, v helsinském regionu a v Oulu. První automatizovaná knihovna byla představena 31. července 1978 v Laajasalo. V Oulu začal vývoj automatizovaného výpůjčního systému v roce 1975 a databázového systému o rok později. Automatizované

¹⁰³ MÄKINEN, Ilkka. Golden Age of Finnish Public Libraries : institutional, Structural and Ideological Background since the 1960's.

¹⁰⁴ V letech 1968–1969 se například jednalo o racionalizaci procesů v městských knihovnách, kdy se rozhodovalo, které pobočky knihoven lze zrušit a nahradit je mobilními knihovnami.

¹⁰⁵ Jak uvádí Mäkinen, důvodem stagnace a následného propadu výpůjček byla vyšší úroveň života. Ve chvíli, kdy Finové získali dostatečné hmotné zajištění, rozhodli se trávit svůj volný čas jinak než v knihovnách. Jiný důvod byl spatřován i v úbytku dětských čtenářů, kteří již z knihoven „vyrostli“.

systemy byly implementovány v roce 1978. Zde se také objevil první katalogizační experiment ve formátu Finmarc.

Výsledek však nebyl příliš pozitivní. Potřeba automatizace bez organizace způsobila v mnoha knihovnách vznik nekompatibilních systémů, které sice uměly zpracovávat data, nicméně nedokázaly spolupracovat a zpět vyhledávat informace.

Tento vývoj nezachránil ani vznik Komise pro výpočetní technologie ve veřejných knihovnách v roce 1975, která publikovala několik zpráv, v nichž jednoznačně doporučovala komplexní zavedení automatizovaných systémů do knihoven. Důraz přitom kladla spíše na vývoj akvizičních a katalogizačních systémů než na výpůjční systém.¹⁰⁶

Organizace se do vývoje automatizovaných systémů dostala až v roce 1979, kdy vznikla další specializovaná komise, která měla určit výši nákladů na vznik automatizovaných katalogizačních systémů a možnost připojení databází a dále navrhnout systém katalogizačních prací v knihovnách.

Nyní se už jednalo o skutečný pokrok. Komise doporučila, aby každá knihovna měla jednu katalogizační jednotku – katalogizační centrum, které bude moci být součástí katalogizačního centra Národní knihovny, až se přejde do systému on-line.¹⁰⁷ Vyvalst však problém, jak zapojit do tohoto systému výpůjční systém, což platilo zejména pro velké knihovny.

1.7.2 Automatizace se stává běžnou

V osmdesátých letech 20. století přichází viditelný pokrok ve vývoji automatizovaných knihovnických systémů, který jde ruku v ruce s boomem informačních technologií v celém světě. Poprvé se také objevuje termín *digital divide*. Trend computerizace dokazuje i oficiální stanovisko na knihovnickém setkání v Bergenu:¹⁰⁸ „*Knihovníci by měli poznat své role zprostředkovatelů informačních systémů.*“

¹⁰⁶ SAARTI, Jarmo. Libraries Without Walls : information Technology in Finnish Public Libraries from the 1970s to the 1990s. In *Library History*. London : Library History Group of the Library Association, 2006. s. 33-43, vol. 22, no. 1. ISSN 0024-2306.

¹⁰⁷ SAARTI, Jarmo. Libraries Without Walls.

¹⁰⁸ Tamtéž

Systémy se vyvíjely již pro prostředí on-line, což umožňovalo dosud nevídanou věc – monitoring výpůjček v reálném čase. Další fází byl vývoj integrovaných knihovnických systémů, které již zvládly spravovat všechny procesy v knihovně. První fáze vývoje poznamenaly těžkosti s vyhledávacím procesem kvůli nedostatkům v databázi a omezenému booleovskému systému. Naopak silnou stránkou byla ve vývoji vysoká úroveň katalogizačního formátu včetně jeho implementace a propracované možnosti indexace. Diskutovat se začalo i o ochraně osobních dat vzhledem k tomu, že knihovníci začali shromažďovat údaje o návštěvnících knihoven.

V roce 1984 vyšel v časopise *Kirjastolehti* článek, který se zabýval úvahou o vývoji knihovnické sítě během příštích několika let. Jeho stěžejní myšlenka se týkala propojení počítačů on-line s centrálním řízením: „*Ještě dříve než bychom se mohli domnívat, na pracovním stole knihovníka nahradí klávesnice a počítačová obrazovka psací stroj a kalkulačku. Z pracovní stanice, která se bude skládat z klávesnice, obrazovky a telefonu připojenému k modemu, se knihovník bude moci připojit k místnímu počítačovému systému, centrálním katalogizačním službám a doufejme také k databázím, které budou geograficky velmi daleko. Se stejným počítačovým systémem potom bude moci objednávat knihovnický materiál a starat se o rutinní proces akvizice.*“¹⁰⁹ Během dvaceti let se tato úvaha stala skutečností.

Důležitým faktorem byla také ekonomická stránka systémů. Knihovny musely obhajovat nutnost zavedení systémů do knihoven u městských úřadů kvůli jejich značným nákladům na vývoj. Důležitým milníkem se stal vývoj systému LIBS 100, před jehož realizací se došlo k závěru, že v případě jeho využití po deset a více let dojde ke značnému ušetření finančních prostředků. V knihovně v Mikkeli zase zvažovali kvalitativní zlepšení služeb a zjednodušení a ušetření práce knihovníků.¹¹⁰

Postupně se vytvářely i knihovnické sítě. Na knihovnický systém regionální centrální knihovny se napojovaly jednotlivé městské knihovny. Příkladem může být například síť Outi v regionu Oulu. Velmi propracovaná síť vznikla v Laponsku, kde se již v 80. letech

¹⁰⁹ NUOTIO, S. Integroidut kirjastoautomaatiojärjestelmät. In *Kirjastolehti*. 1984, č. 12 s. 608.

¹¹⁰ SAARTI, Jarmo. Libraries Without Walls.

začala plánovat Síť severských informačních služeb. Projekt předpokládal, že se do systému nezapojí pouze databáze městských knihoven, ale také databáze školních knihoven, výukových center a knihoven městských úřadů. Dále se zvažovalo napojení vyhledávacích služeb na městské archivy, muzea, ale i turistické kanceláře.¹¹¹

Na příkladu laponského projektu lze vidět první strukturální změny ve způsobu poskytování služeb knihoven. Vzniklé knihovnické sítě byly výsledkem samotných knihoven bez byrokratických zásahů nadřazených institucí. Na druhé straně tu však byl nutný zásah státu, a to zejména v podobě zavedení podobných služeb po celé zemi a jejich propojení.

Debaty se soustředily na vznik národní knihovnické sítě a její služby. Mezi hlavní otázky patřila výměna katalogizačních údajů, přičemž zásadní vliv na vývoj měl formát Finmarc. Za mezník ve vývoji sítě se pokládá 6. leden roku 1988, kdy došlo k dohodě mezi Národní knihovnou a *Knihovni službou*^{112 113} o vzájemné spolupráci.¹¹⁴

1.8 Devadesátá léta 20. století – Krize i pokrok

Pro Finsko znamenal počátek 90. let těžkou zkoušku. Ekonomická recese způsobila v zemi velké problémy a nejvyšší míru nezaměstnanosti v historii – 20 procent. Vláda začala s nepříliš oblíbenými reformami, aby byla schopna splnit své závazky. Krize se dotkla i knihoven, kdy se o pětinu snížily výdaje na akvizici a v letech 1991 až 1998 se o devět procent snížil počet zaměstnanců knihoven na 4193.^{115 116}

Pro knihovny však také znamenal nebezpečí nový systém státních dotací pro knihovny, který dával ještě větší autonomii městům v rozdělování financí. Pokud do této doby

¹¹¹ Tamtéž

¹¹² Finsky Kirjastopalvelu

¹¹³ Organizace dodnes zajišťuje knihovnám katalogizační služby.

¹¹⁴ SAARTI, Jarmo. Libraries Without Walls

¹¹⁵ MÄKINEN, Ilkka. Golden Age of Finnish Public Libraries : institutional, Structural and Ideological Background since the 1960's.

¹¹⁶ Do knihoven však paradoxně začalo chodit více lidí. Již v roce 1994 překročila hranice výpůjček 20 na osobu za rok. Podle Mäkinena však nezaměstnaní lidé chodili do knihovny i z toho důvodu, že zde alespoň na okamžik zapomněli na tíživé okolnosti ekonomické krize.

knihovny měly přesně vyčleněné peníze, pak na začátku 90. let minulého století už tomu tak nebylo. Města dostala moc určovat, kolik knihovna dostane. Ačkoli určitá částka podle zákona plynula od státu, města vždy měla hlavní podíl na financování. Situace došla až daleko, že zejména střední třída podpořila knihovny stávkami.¹¹⁷

Povědomí o situaci knihovnictví však šířily i samy knihovny. V roce 1994 se Finská knihovnická asociace rozhodla, že tento rok oslaví jako dvousté výročí založení první městské knihovny. Paradoxně tak za první městskou knihovnu byl považován Spolek čtenářů ve městě Vaasa, nikoli jedna z farních knihoven z počátku 19. století. Tato událost měla podnítit ještě větší zájem o knihovny. A také se to povedlo, když počet výpůjček na obyvatele přesáhl tento rok číslo 20. Mimo jiné také došlo k vytvoření petice Četba a knihovny, kterou podepsalo 570 tisíc lidí.¹¹⁸ Triumfem se potom stalo snížení DPH na knihy z 22 procent na 8 procent.

Jak se ukázalo, knihovny se těšily u obyvatelstva velké oblibě, což se ještě potvrdilo poté, co tehdejší ministr financí v jednom z rozhovorů uvedl: „*Proč nezaplatíme využívání knihoven, když zde existuje poplatek u lékaře?*“¹¹⁹ Chtěl podnítit debatu, ale dostalo se mu masivní negativní reakce od veřejnosti, ale i z médií. Podle Mäkinena je ve Finsku pro politika velmi složité navrhnout cokoli v neprospěch knihoven.

1.8.1 Nový zákon z roku 1998

V době technologického boomu a nástupu informační společnosti byl ve Finsku schválen nový knihovnický zákon,¹²⁰ který přes krácení státních dotací zlepšil pozici knihoven.¹²¹

Klíčové body zákona:

- Podpora vývoje virtuální sítě knihoven

¹¹⁷ MÄKINEN, Ilkka. Golden Age of Finnish Public Libraries : institutional, Structural and Ideological Background since the 1960's

¹¹⁸ Více než 11 procent obyvatelstva

¹¹⁹ MÄKINEN, Ilkka. Golden Age of Finnish Public Libraries : institutional, Structural and Ideological Background since the 1960's

¹²⁰ Finsky Kirjastolaki 1998

¹²¹ Viz Příloha č. 4 a č. 5

- Města mohou zřizovat knihovny nezávisle nebo ve spolupráci s dalšími městy
- Veřejné knihovny musí spolupracovat s ostatními typy knihoven, jako školní či vědecké knihovny
- Knihovnické služby musí zajišťovat kvalifikovaný personál
- Města obdrží dotace pro rozvoj knihoven a pro stavbu a renovaci knihoven

1.8.3 Informační technologie v knihovnách

Internet se v devadesátých letech 20. století dostal do finských městských knihoven i přes finanční těžkosti. Velké knihovny měly během krátké doby otevřené brány do celého světa. Například přístup do Kongresové knihovny byl do této doby cosi nevídaného. E-mailová komunikace či Newsgroup se staly každodenním nástrojem knihovníků.

Podpora internetu v knihovnách ze strany státu byla vedle finanční podpory akvizice zcela na jiné úrovni. V roce 1995 vláda vyhlásila počátek vývoje informační sítě, do které budou zapojeny všechny knihovnické instituce v zemi. Dalším krokem byla tučná finanční dotace pro zavedení internetového připojení do knihoven, která se pohybovala kolem milionu finských marek. Už v roce 1996 používala internet více než polovina veřejných knihoven.¹²²

S nástupem digitálních technologií se potom diskutovala otázka nových typů dokumentů v knihovnách. Stejně jako v 70. a 80. letech minulého století se řešilo zpřístupňování audiovizuálních dokumentů, v 90. letech to byly optické disky. Nové digitální dokumenty se kvůli ochraně duševního vlastnictví nemohly posuzovat podle dosavadních zákonů. Otázku vyřešila až novelizace autorského práva. Ke konci 90. let však přišel další problém spojený s možností stahování hudby na internetu – vznikla potřeba definovat knihovnu jako poskytovatele digitálního obsahu. Ta se prakticky řeší dodnes.

¹²² Finsko se tímto krokem stalo po vstupu do EU jedním z vůdčích států v rozvoji informační politiky.

2 Služby finských veřejných knihoven

Skandinávské knihovny charakterizuje i přes krátký historický vývoj silná pozice ve společnosti. V každém ze států se jim dostává štědré finanční podpory a silné opory v zákoně, kterou oplácejí velmi propracovaným systémem služeb.

V rozvoji informační společnosti se v knihovnách zvyšuje poptávka po jiných typech dokumentů. V knihovnách lze dnes běžně najít elektronické knihy¹²³, regály s DVD disky či přístup k mnoha databázím. Tento fakt posunuje služby knihoven trochu dále, než je jen vypůjčení daného dokumentu. Návštěvníci se musí s těmito technologiemi naučit zacházet. Knihovny změnila za posledních dvacet výrazně svou tvář a jsou dnes téměř všechny plně automatizované¹²⁴ včetně poskytování internetového připojení. Tomuto trendu se podřizují i služby.

Současný model sítě finských knihoven:

¹²³ Například v Královské knihovně Dánska používají pro knihy speciální elektronické čtečky.

¹²⁴ Ve Finsku je podle ministerstva školství automatizovaných 99 procent knihoven. Automatizace nezasáhla pouze velmi malé pobočky knihoven, které mají otevřeno jen některé dny v týdnu pro velmi malý počet návštěvníků a pro jejich provoz není nutné tyto procesy zavádět. Podle statistiky (Příloha č. 2) by se tak jednalo zhruba až o 10 knihoven v zemi.

Síť finských knihoven tvoří tyto typy knihoven:¹²⁵

Městské knihovny

Podle zákona dnes musí každé město zajistit přístup ke knihovnickým službám, a to i vesnicím, které jsou v jeho správě. V případě, že nelze zřídit knihovnu se tak děje pomocí mobilních knihoven nebo knihovní lodě.

Provincní knihovny

Podle zákona mají podporovat městské knihovny v rozvoji jejich informačních zdrojů a technologií a zároveň meziknihovní výpůjční službě. Rovněž jsou považovány za hlavní regionální informační centrum. Konají se v nich také semináře pro knihovníky.

Centrální knihovna v Helsinkách

Ústřední orgán městských knihoven, který podporuje celonárodní kooperaci knihoven, zajišťuje výpůjčky ze zahraničí a má funkci multikulturního střediska s vícejazyčným fondem. Knihovnu provozuje hlavní město Helsinky, nicméně dostává rovněž dotace od státu právě na činnost v rámci sítě knihoven.

Národní knihovna

Oficiálně se název Národní knihovna používá až od roku 2006, před tím to byla Knihovna Univerzity v Helsinkách. Spadá přímo pod Ministerstvo školství Finska. Výdaje dostává na svou činnost a na zvláštní projekty jako Národní elektronická knihovna FinElib.

Národní repozitář knihoven

Sídlí v Kuopiu a rovněž spadá přímo pod Ministerstvo školství Finska. Je určen pro všechny knihovny a to zejména pro uskladnění materiálu v jeho prostorách. Materiál může být posléze přesunut do jiné knihovny. Vznikl 1. března 1989.

¹²⁵ Finsko. Opetusministeriö. *Finnish library network*. [online]. Kirsti Kekki. 1st edition. Helsinki : Opetusministeriö, 2007. 30 s. [cit. 2009-04-30]. Prezentace Ministerstva školství. Dostupný z WWW: <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Kirjastot/hallinto/liitteet/Library_network.pdf>.

Knihovny pro zrakově postižené

Tyto instituce spadají pod Ministerstvo školství Finska a slouží především zrakově postiženým osobám. Jejich služby jsou bez poplatku.

Ostatní knihovny

Univerzity, výzkumné ústavy a podobné instituce provozují své knihovny na vlastní náklady. Nepodléhají žádnému zákonu, a proto si jejich provozovatel může určit, zda bude od uživatelů vybírat poplatek za užití knihovny.

2.1 Základní služby

Podle Zákona o knihovnách z roku 1998¹²⁶ je cílem knihovnických a informačních služeb finských knihoven rovná podpora každého občana v jeho osobním rozvoji, ve zvyšování gramotnosti, kulturní činnosti, získávání znalostí a dovedností. Aktivity knihoven také přispívají k rozvoji virtuální sítě knihoven a jejich vzdělávacího a kulturního obsahu.

Hlavními funkcemi veřejných knihoven je potom získávání, organizace, hodnocení, archivace a poskytování dostupných materiálů široké veřejnosti. Děje se tak bez ohledu na formát a typ dokumentu.

Podle zákona je zřízení knihovnických a informačních služeb povinností města, které do svého rozpočtu pro knihovny dostává od státu dotace na provoz knihovny a zvláštní dotace na opravu, renovaci či stavbu knihoven a nákup pojízdných knihoven.¹²⁷ Městská rada určuje rozsah služeb a také výši rozpočtu.

Město může provozovat knihovnu a její služby nezávisle na ostatních knihovnách či v kooperaci s jinými městy, přičemž musí dbát na poskytování základních služeb, které

¹²⁶ Finsko. Kirjastolaki vuodelta 1998

¹²⁷ Stát hradí 25 až 50 % těchto výdajů

jsou uvedeny v zákoně. V případě, že se jedná o oblast, ve které se mluví i jiným než finským jazykem, musí knihovna tento fakt brát v potaz vzhledem ke svým službám.¹²⁸

Základní služba – půjčování knih – musí knihovna poskytovat zdarma. Meziknihovní výpůjční službu (MVS), kterou koordinují Městská knihovna v Helsinkách a regionální městské knihovny, musí ostatním veřejným knihovnám poskytovat bez poplatku. Ostatní služby mohou být zpoplatněny. Zpravidla však knihovny nabízejí bez poplatku i referenční služby, vzdělávací kurzy nebo přístup na internet a do databází.

Prvním krokem, který musí zájemce o knihovní a informační služby udělat, je registrace. Při ní obdrží kartu, se kterou může využívat dostupné služby.

2.1.1 Fondy knihoven a akvizice

Městské knihovny ve Finsku zpřístupňují čtenářům sbírky *knih, hudebnin, zvukových nosičů, DVD, videokazet* a dalších dokumentů.¹²⁹

Tabulka č. 2 Statistické informace o sbírkách

Sbírky	Množství	
Sbírky (celkově)	40,507,654	100.00 %
Knihy a hudebniny	36,661,143	90.50 %
Knihy	35,793,236	88.36 %
Hudebniny	867,907	2.14 %
Vše mimo knihy a hudebniny (celkově)	3,846,511	9.50 %
Hudební nahrávky	2,138,532	5.28 %
Mluvené slovo	573,370	1.42 %
Videokazety	386,278	0.95 %
CD-ROM	96,296	0.24 %
DVD	375,460	0.93 %
Ostatní	276,575	0.68 %

¹²⁸ Jako příklad lze uvést město finské Hammarland, kde žije 9 5% švédsky mluvícího obyvatelstva

¹²⁹ Finsko. [Opetusministeriö. Suomen yleisten kirjastojen tilastot.](http://tilastot.kirjastot.fi/?langId=en) [Finnish Public Libraries Statistics]. [online]. Helsinky : Opetusministeriö, c2006 [cit. 2009-04-25]. Text ve finštině a v angličtině. Dostupný z WWW: <<http://tilastot.kirjastot.fi/?langId=en>>.

Akviziční politika je určena množstvím financí, které na nákup knih uvolňuje město. Principy jsou však v celém Finsku stejné. Každá hlavní městská knihovna získává informace o výpůjčkách¹³⁰ z regionální městské knihovny¹³¹. Z nich pak vyvozuje, jaké dokumenty budou nakoupeny. Na rozmanitosti fondu se však mohou podílet také sami čtenáři. Například v regionální centrální knihovně v Espoo je na internetových stránkách speciální formulář, jímž může čtenář požádat o zařazení určitého titulu do fondu.^{132 133} Každá městská knihovna ovšem nemá akviziční oddělení, a proto jsou pro tento případ v knihovně určeni jeden až dva knihovníci.¹³⁴ Do svých fondů mohou knihovníci rovněž přijímat dary, nicméně žádná z nich nemá právo povinného výtisku.¹³⁵

Následující statistika ukazuje celkový počet nakoupených dokumentů do finských veřejných knihoven:¹³⁶

Tabulka č. 3 Statistické informace o akvizici

Akvizice	Množství	
Akvizice (celkově)	2,127,249	100.00 %
Knihy a hudebniny	1,793,805	84.33 %
Knihy	1,763,392	82.90 %
Hudebniny	30,413	1.43 %
Vše mimo knihy a hudebniny (celkově)	333,444	15.67 %
Hudební nahrávky	145,471	6.84 %
Mluvené slovo	49,929	2.35 %
Videokazety	1,446	0.07 %
CD-ROM	9,977	0.47 %
DVD	106,569	5.01 %
Ostatní	20,052	0.94 %

¹³⁰ Hlavním cílem je zjistit potřeby čtenáře a jejich možné přání.

¹³¹ Popřípadě z centrální knihovny

¹³² *Library - City of Espoo* [online]. Espoo : City of Espoo, c2006 [cit. 2009-04-25]. Text v angličtině. Dostupný z WWW: <<http://english.espoo.fi/default.asp?path=32373:37337:45340:37077>>.

¹³³ Tento formulář se vyskytuje například i v Helsinské městské knihovny. Častým jevem je přitom na internetových stránkách univerzitních knihoven ve Finsku.

¹³⁴ OJALA, Anneli. Osobní komunikace. E-mail ze dne 23.4. 2009.

¹³⁵ Národní knihovna Finska, dále univerzitní knihovny v městech Oulu, Jyväskylä, Åbo, Joensuu a Turku dostávají od vydavatelů všechny tištěné i on-line publikace, seriálové publikace, zvukové nahrávky, obrazový materiál, mapy, hudebniny, CD-ROM a oficiální publikace úřadů a organizací. Povinné jsou dvě kopie. Univerzitní knihovny dostávají pouze dokumenty relevantním k jejím oborům.

¹³⁶ Finsko. [Opetusministeriö](http://www.opetusministerio.fi). *Suomen yleisten kirjastojen tilastot*

Periodika (celkově)	91,997	100.00 %
Noviny	10,165	11.05 %
Magazíny	81,832	88.95 %

2.1.2 Výpůjční služby

Během otevírací doby knihovny si čtenáři mohou vypůjčit různé druhy dokumentů. V mnoha knihovnách již přitom funguje automatické půjčování a vracení knih. Čtenář si vybere knihu v regálu, popřípadě si ji nechá vyhledat v archivu, a nemusí jít k vyřízení výpůjčky ke knihovníkovi, ale odebere se k výpůjčnímu samoobslužnému zařízení.¹³⁷ To identifikuje dokument pomocí čárového kódu a připíše výpůjčku na účet čtenáře.¹³⁸ Od této doby již běží výpůjční lhůta. V okamžiku, kdy čtenář knihu vrací, slouží k tomuto účelu zařízení pro odbavení dokumentů.¹³⁹ Pokud je kniha vrácena v termínu, putuje ke knihovníkovi, v opačném případě je čtenář vyzván k zaplacení pokuty. Automatické půjčování a vracení dokumentů stále ještě nemají všechny finské knihovny, nicméně je tento trend rozšířený ve všech skandinávských státech.¹⁴⁰ Výpůjčky se dají prodloužit telefonicky, e-mailem či přes webové rozhraní. Každá knihovna nabízí alespoň jednu z těchto možností. Většina knihoven má v současnosti dostupný katalog dokumentů přes webové rozhraní, kde si uživatelé mohou zjistit stav jednotky.

Knihovna si sama určuje délku výpůjční doby. Většinou se však jedná o 28 dní pro knižní jednotku, 14 dní pro DVD, CD-ROM či hudební nosič a 7 dní pro krátkodobé výpůjčky. Prezenční výtisky se většinou týkají dokumentů, které jsou v knihovně pro studijní účely nebo jsou hodnotné.

2.1.3 Meziknihovní výpůjční služba

Pokud čtenář nenajde v hlavní knihovně, popřípadě v její pobočce požadovaný dokument, realizuje se jeho získání pomocí MVS. Koordinátorem je přitom jedna

¹³⁷ Finsky Laina

¹³⁸ V Česku tento systém nezafungoval, neboť čtenáři kódy vytrhávali. S těmito praktikami se setkávají knihovníci samozřejmě i ve Finsku avšak ve velmi malé míře.

¹³⁹ Finsky Palautus

¹⁴⁰ Osobní zkušenost z knihoven například v Göteborgu, Linköpingu, Stockholmu či Kodaně.

z devatenácti regionálních městských knihoven nebo centrální knihovna v Helsinkách. Žádost o MVS lze podat standardní cestou u knihovníka na přepážce, u nějž objednatel vyplní příslušný formulář a podepíše. Lze však také zažádat o dokument on-line přes speciální formulář. V něm uvede mimo osobních a kontaktních údajů také detailně specifikovaný požadovaný dokument a knihovnu, kde bude vyzvednut. Určí rovněž, zda se může MVS uskutečnit pouze na území Finska, Skandinávie či celého světa.

Služba je mezi knihovnami zdarma, nicméně po uživateli mohou požadovat poplatek za uskutečnění. Celé fungování lze uvést na tomto případě: V knihovně v Inari požádá čtenář o knihu, která je dostupná pouze v centrální knihovně v Helsinkách. Ta jednotku pošle do inarské knihovny zdarma. Čtenář nicméně může být požádán o úhradu poplatku, jehož výši si určí knihovna.^{141 142}

2.1.4 Rezervace

Každý čtenář má právo provést rezervaci dokumentu, který není v danou chvíli dostupný ve fondu knihovny. Ve velkých knihovnách se dnes ve většině dokumenty rezervují přes internetové rozhraní nebo přímo na terminálech v budově knihovny. Knihovnik je rovněž pro případ neznalosti výpočetních technologií povinen dokument zamluvit. Čtenář může rezervaci provést i přes telefon či e-mail. Na rozdíl od výpůjček je rezervační služba zpoplatněna.

2.1.5 Poplatky, pokuty

Za některé doplňující služby, ale i prohřešky se ve finských knihovnách musí platit. Výši poplatku, resp. pokuty si knihovna určí sama. V následující tabulce jsou uvedeny možné pokuty/poplatky.¹⁴³

Tabulka č. 4 Přehled pokut poplatků

Prohřešek	Pokuta
Ztráta karty	2-3 €
Zpoždění navrácení jednotky	0.10-0.2 € / den ¹⁴⁴

¹⁴¹ Viz kapitola 2.1.5.

¹⁴² SNICKER, Anna-Liisa. Osobní komunikace. E-mail ze dne 26.4. 2009.

¹⁴³ Informace byly získány z webových stránek městských knihoven, některé ze soukromé studijní cesty.

Zničení/ztráta DVD	až 40 € ¹⁴⁵
Zničení/ztráta knihy	různá ¹⁴⁶
Zaslání 1. upomínky	1 €
Zaslání 2. upomínky	1-2 €

Doplňující služby	Cena
Kopírování	0.20-2 € / stránka ¹⁴⁷
MVS	2-25 € / exemplář ¹⁴⁸
Rezervace	0.50-1 € / za exemplář

2.1.6 Internetové připojení

Internet se do městských knihoven začal masivně zavádět už ve druhé polovině 90. let minulého století. Dnes je službou, která se považuje téměř za samozřejmost. Ministerstvo školství uvádí, že připojení nabízí devět z deseti finských knihoven. Ve velkých knihovnách je rovněž standardní bezdrátové připojení, které tak alespoň snižuje značný¹⁴⁹ zájem o internet. Pro jeho využívání je nutné být registrovaný. Některé knihovny však poskytují návštěvníkům, kteří nemají čtenářskou kartu, také možnost využití internetu. Pouze však na omezené časové období.¹⁵⁰

2.2 Personální obsazení knihoven

Skandinávie si potrpí na vzdělání knihovníků a všechny městské knihovny mají kvalifikovaný personál. Ve finských knihovnách se zaměstnanci dělí do tří skupin: *knihovníci* (vysokoškolské vzdělání v oboru knihovnictví), *asistenti knihovníků*

¹⁴⁴ Pokuta za nevrácenou jednotku může dosáhnout až 6 eur, jak je tomu například v knihovně v Oulu. Čtenář však po dosažení této hranice ztrácí právo na využívání služeb knihovny. Pokuta se zvyšuje u krátkodobých výpůjček.

¹⁴⁵ Většina knihoven chce nákupní cenu DVD.

¹⁴⁶ Pokud se kniha dá opravit, knihovna požaduje pouze částku za její restauraci. V ostatních případech se jedná o plnou kompenzaci.

¹⁴⁷ Záleží na formátu a barevném rozlišení.

¹⁴⁸ Helsinská městská knihovna si za zrealizování MVS s jinými než skandinávskými státy určuje cenu 25 eur.

¹⁴⁹ Čtenáři si v některých knihovnách musí počítač předem zarezervovat.

¹⁵⁰ Například v helsinské knihovně se jedná o půl hodiny.

(středoškolské knihovnické vzdělání), *ostatní* (vzdělání v jiném oboru). Knihovnictví se ve Finsku přednáší na třech univerzitách:

- Univerzita Tampere, Fakulta sociálních věd, Ústav informačních studií a interaktivních médií¹⁵¹
- Univerzita Oulu, Fakulta humanitních věd, Ústav finských a informačních studií a logopedie¹⁵²
- Univerzita Akademie Åbo v Turku, Fakulta sociálních věd a ekonomie, Ústav informačních studií¹⁵³

Podle vládního nařízení 1998/1078 musí mít alespoň dvě třetiny zaměstnanců v knihovně vysokoškolské vzdělání nebo vyšší odborné knihovnické vzdělání, což je podmíněno získáním 20 kreditů v oboru knihovnictví na nějaké z univerzit. Ředitel knihovny musí mít vyšší univerzitní titul¹⁵⁴, přičemž musí získat 35 kreditů. Několikrát do roka se dále pro knihovníky pořádají odborné semináře, na kterých se seznamují s novými technologiemi, metodami a postupy v oblasti knihovnictví. Pořádají je přitom buď samotné oborové ústavy při univerzitách, nebo regionální městské knihovny, popřípadě Finská knihovnická asociace.¹⁵⁵

V 90. letech se knihovníci museli připravit také na novou obtížnou roli. Nezkušené návštěvníky knihoven seznamovali s postupy a vysvětlovali řadu problémů, jak pracovat s novými technologiemi. Nový přístup byl i ve vyhledávání a získávání informací, které se již neprovádělo v lístkových katalozích, ale v on-line rozhraní. Dnes se dá s jistotou říci, že finští knihovníci jsou i informačními pracovníky.

¹⁵¹ Dostupný on-line: <http://www.info.uta.fi/>

¹⁵² Dostupný on-line: <http://www oulu.fi/hutk/info/en/>

¹⁵³ Dostupný on-line: <https://www.abo.fi/student/informationsforvaltning>

¹⁵⁴ Minimum je magisterský titul

¹⁵⁵ European Union. European Commission. *Finland : information on Public Libraries, Local Museums and Archives*. Koordinátor projektu Kristina Virtanen. 1st edition. Brussels : European Commission, 2005. 24 s. Calimera Country Report. Dostupný z WWW:

<<http://www.calimera.org/Lists/Country%20files/Forms/DispForm.aspx?ID=89>>.

Velkou předností finských knihovníků jsou také jazykové znalosti, což platí i pro ostatní skandinávské země.¹⁵⁶

Průměrný plat finských knihovníků se pohybuje v rozmezí 1.700-2.000 eur měsíčně.^{157 158} V porovnání s ostatními zaměstnáními je však tato částka spíše podprůměrná.¹⁵⁹ Podle Päivi Jokitalo¹⁶⁰ z Národní knihovny Finska však mají knihovníci respekt u veřejnosti, ačkoli to podle platu nevypadá. Dokazují to zejména statistiky návštěv a výpůjček finského obyvatelstva.¹⁶¹

Finské ministerstvo školství však čelí v posledních letech odlivu knihovníků a informačních specialistů do soukromého sektoru. Kirsti Kekki¹⁶² přitom jako jeden z hlavních důvodů uvádí nízký plat.¹⁶³ Problém je o to větší, že do finského veřejného knihovnictví se zákonitě příliš nehrnou ani mladí absolventi oboru.¹⁶⁴ Paradoxně ministerstvo chce nároky na práci knihovníka nadále zvyšovat úpravou Knihovnického dekretu.

2.3 Pojízdny knihovny

Ve Finsku mají mobilní knihovny tradici několik desetiletí. První umožnil knihovnám zřídit knihovnický zákon z roku 1961. Graf č. 1¹⁶⁵ ukazuje zásadní vliv pojízdných

¹⁵⁶ Ve Skandinávii jsem se nesetkal s knihovníkem, který by neuměl anglicky. Další výhodou především Norska a Švédska je blízkost jazyků. Na části území Finska se mluví rovněž švédštinou.

¹⁵⁷ Kunnallinen työmarkkinalaitos, Komise pro zaměstnance místní správy

¹⁵⁸ Knihovníci univerzitních a vědeckých knihoven mají vyšší platy.

¹⁵⁹ Paradoxem platového ohodnocení finských knihovníků je fakt, že rozdíl mezi platem knihovníka a ředitele či ředitelky knihovny je téměř bezvýznamný. Zajímavý je rozdíl například mezi Finskem a Norskem. Norští knihovníci pobírají v průměru 250 tisíc norských korun, což je zhruba 27,5 tisíce eur.

¹⁶⁰ JOKITALO, Päivi. Osobní komunikace. E-mail ze dne 20.6. 2009.

¹⁶¹ Viz. Příloha č. 2

¹⁶² Inspektorka knihoven, kulturní oddělení Ministerstva školství Finska

¹⁶³ LUOSTARINEN, Jaana. Ensuring access to knowledge and culture [online]. *Scandinavian Public Library Quarterly*, 2003, volume 36, no. 2. [cit. 2009-06-17]. Dostupný z WWW:

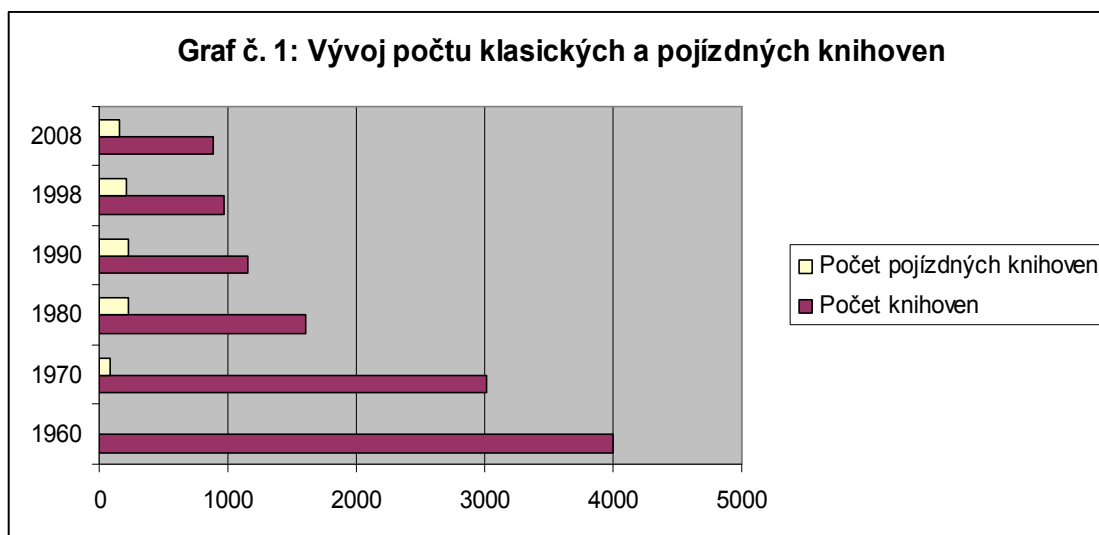
< http://www.splq.info/issues/vol36_2/07.htm >

¹⁶⁴ Situace se dá srovnat s českými podmínkami. Na své studijní cestě jihočeskými knihovnami v dubnu 2009 jsem měl možnost porovnat platové podmínky Městské knihovny v Táboře a Českém Krumlově a Jihočeské vědecké knihovny. Průměrný plat zde shodně byl mezi 17-18 tisíci Kč. Absolutně demotivační pro knihovníky-absolventy je fakt, že jejich nástupní plat se pohybuje ještě pod zmíněnou hranicí.

¹⁶⁵ Finsko. [Opetusministeriö](#). *Suomen yleisten kirjastojen tilastot*

knihoven na počet klasických knihoven. Zejména se jedná o 70. léta minulého století, kdy pojízdné knihovny dokázaly nahradit činnost cca 1.500 knihoven, které byly zrušeny.

V současné době obsluhuje 160 pojízdných knihoven 13.188 míst, přičemž za rok 2008 v nich bylo vypůjčeno přes 7,5 milionu jednotek.^{166 167 168}

Ačkoli by se na první pohled mohlo zdát, že Finsko masivně rušilo knihovny a nahrazovalo je pojízdnými primárně kvůli šetření financí, opak je pravdou. Mobilní knihovny se staly nejen finančně výhodnou alternativou, ale spíše prostředkem ke zkvalitnění informačních služeb zejména ve venkovských oblastech. Místo knihovny s několikasetsvazkovým fondem a nekvalifikovaným knihovníkem začaly města a vesnice mimo průmyslové oblasti objíždět moderní pojízdné knihovny s kvalifikovaným personálem.¹⁶⁹

Zřízení pojízdné knihovny hradí město, přičemž od státu dostává dotaci ve výši 25–50 % celkových nákladů. Hlavními důvody pro zřízení je především obhospodaření oblastí, kde

¹⁶⁶ Finsko. [Opetusministeriö](#). *Suomen yleisten kirjastojen tilastot*

¹⁶⁷ Komparace využívání bibliobusů viz kapitola 4.4.

¹⁶⁸ Viz Příloha. č. 2

¹⁶⁹ MÄKINEN, Ilkka. Golden Age of Finnish Public Libraries: institutional, Structural and Ideological Background since the 1960's.

není nutné stavět kvůli nízkému počtu obyvatel budovu pobočky knihovny a obsloužit školy, domovy důchodců a dětské domovy.

Obrázek č. 1 Knihovnické auto a pojízdná knihovna v Oulu¹⁷⁰

Pojízdná knihovna je dnes ve většině případů speciálně upravený autobus, který obsluhuje profesionální řidič. Knihovník či knihovnice se stará o výpůjčky a vracení jednotek. Knihovna, která vozidlo provozuje, vytváří jízdní řád. V něm jsou uvedeny časy a jednotlivé zastávky. Vždy se jedná o půlhodinová až hodinová zastavení. Pojízdná knihovna je rovněž automatizovaná.

Podle předsedy Výboru pojízdných knihoven při Finské knihovnické asociaci Antera Kyöstiö čeká tato vozidla v budoucnosti rozšíření jejich působnosti a funkce. V roce 2012 bude podle něj pojízdná knihovna v průmyslových oblastech větší než doposud, přičemž odhaduje délku na 18 metrů. Naopak zmenší se ve venkovských oblastech. Nebude však poskytovat pouze knihovnické služby, ale i vzdělávací a informační. Dokonce se domnívá, že by mohla zastávat funkci banky, pošty, ale i místa, kde si lidé budou vyřizovat své úřední záležitosti.¹⁷¹ Dnešní pojízdné knihovny nabízí standardně svým uživatelům připojení k internetu. On-line provoz například spustila už v roce 1994

¹⁷⁰ Převzato ze stránek městské knihovny v Oulu

¹⁷¹ MYLLYLÄ, R. Still Rolling! [Nordic Mobile Library Festival 2002] [online]. *Scandinavian Public Library Quarterly*. 2003, v. 36, no. 1, p. 19-22. Dostupný také z WWW: <http://www.splq.info/issues/vol36_1/07.htm>.

pojízdná knihovna ve městě Kurikka, která dnes poskytuje i bezdrátové připojení díky domluvě s lokální telekomunikační společností.

Některé knihovny mimo velké pojízdné knihovny provozují i knihovnické auto, které slouží především nemocným a seniorům.¹⁷² Na rozdíl od autobusu většinou nemá pevně stanovený jízdní řád, a může se tak flexibilně přizpůsobit potřebám čtenářů. Do dodávkového vozidla se přitom vejde 1.500–2000 jednotek.

2.4 Portál Kirjastot.fi

The image shows the homepage of the Kirjastot.fi portal. At the top, there are language selection options (Suomi, Svenska, English) and navigation links (Palauta, Hakemisto, Sivukarta, Haku). The main navigation bar includes 'KIRJASTOT', 'HAKUPALVELUT', 'KIRJALLISUUS', 'LAPSILLE', and 'KIRJASTOPRO'. The central banner features the logo 'kirjastot.fi > kirjastosi verkossa'. Below the banner, there are several content blocks: 'AJANKOHTAISTA' with a date of 24.6.2009, 'BLOGIT & KESKUSTELUT', and 'KIRJASTOT & HAKUPALVELUT'. The right sidebar contains a search box and a list of services: Kansalliskirjasto, FONO.FI, Musiikkikirjastot, Frank Monihaku, Tilastot, THP, and KirjastoPro.

Obrázek č. 2 Titulní strana knihovnického portálu Kirjastot.fi

Helsinská městská knihovna provozuje za finanční účasti Ministerstva školství Finska knihovnický portál *Kirjastot.fi*.^{173 174} Ten poskytuje centrální přístup k síťovým službám

¹⁷² V městské knihovně Oulu je to například dodávka značky Mercedes.

¹⁷³ Helsingin kaupunginkirjasto. *Kirjastot.fi* [online]. Helsinki : Helsingin kaupunginkirjasto., 1995 ,2009 [cit. 2009-05-02]. Text ve finštině. Dostupný z WWW: <<http://www.kirjastot.fi>>.

¹⁷⁴ Českou obdobu portálu Kirjasto.fi nalezneme na webové adrese Knihovny.cz. Projekt spravuje Národní knihovna. Na rozdíl od finské verze nejsou informace o českých městských knihovnách shromažďovány na

finských knihoven. Laičtí uživatelé získají na tomto serveru informace o knihovnách, kultuře a informačních službách. Pro knihovníky znamená Kirjastot.fi každodenní nástroj pro jejich práci.

Portál existuje ve třech verzích:

1. Kirjastot.fi – nejúplnější verze ve finštině
2. Libraries.fi – anglická verze, která poskytuje všechny podstatné informace.
3. Biblioteken.fi – určená především pro knihovníky mluvící finskou švédštinou¹⁷⁵ a švédštinou a je ekvivalentní k finské verzi.

Služby pro knihovníky a širokou veřejnost se na portálu třídí do specializovaných kanálů:

- Knihovny¹⁷⁶ – jsou vstupní branou k webovým stránkám knihoven, jejich katalogům a kontaktním informacím, knihovnickým sítím a statistikám. Je zde možnost vyhledávat i speciální sbírky knihoven v jednotlivých oblastech, kontakty na knihovníky, a knihovnické systém, které se využívají. Rovněž jsou zde obsaženy relevantní linky na univerzitní a vědecké knihovny včetně Národní elektronické knihovny FinElib a na finské virtuální knihovny.
- Vyhledávací služby¹⁷⁷ – zahrnují různé informační zdroje, linky na virtuální referenční služby¹⁷⁸ či národní bibliografii Fennica.

jednom portálu, ale uživatel je vždy přesměrován do elektronického katalogu Národní knihovny ČR. Portál Knihovny.cz nicméně obsahuje odkazy na informační zdroje, informace pro handicapované uživatele a obecné informace o knihovnických službách. Virtuální referenční služba je rovněž přesměrovaná mimo portál. Pochybením NK ČR je zanedbání registrace domén Libraries.cz a Knižnice.cz. Prvně jmenovanou vlastní doménový spekulant, druhou Nadační fond Česká knižnice. Stejný případ je i s doménou Library.cz. V případě, že by NK ČR hodlala odkoupit doménu, je nucena se připravit na velmi nadsazenou až lichvářskou cenu. Volná doména je prozatím stále Knižnice.cz, která by alespoň pro slovenské návštěvníky mohla být vhodnou alternativou.

¹⁷⁵ Finsky Suomenruotsi

¹⁷⁶ Finsky Kirjastot

¹⁷⁷ Finsky Hakupalveluita

¹⁷⁸ O finských virtuálních referenčních službách je více pojednáno v kapitole 2.5.

- Literatura¹⁷⁹ – rozcestník zdrojů týkající se finské literatury. Jsou zde i linky na některá finská knihkupectví.
- Děti¹⁸⁰ – rozcestník věnovaný dětské literatuře
- KirjastoPro¹⁸¹ – sekce určená pro knihovnické profesionály. Informuje o novinkách, zdrojích a událostech z oboru knihovnictví. Uživatelé si zde mohou nechávat zasílat newsletter, popř. si kanál vložit do RSS čtečky. Knihovníci si zde také zakládají a píšou blogy.

Obsah a rozvoj služeb zajišťují editoři určení Helsinskou městskou knihovnou. Spolupracují také s městskými knihovnami po celém Finsku, které aktualizují své záznamy v databázi knihoven, účastní se virtuální referenční služby Ptejte se knihovny, zasílají informace o seminářích, nabídkách práce a dalších knihovnických akcí, účastní se diskusních fór. První verze Kirjastot.fi byla spuštěna v roce 1995.

2.5 Virtuální referenční služby

V posledních letech se věnuje stále více pozornosti transformaci referenčních služeb knihoven. Je nutné se věnovat měnícím se informačním potřebám návštěvníků knihoven a přizpůsobit se i v oblasti komunikačních technologií. Stejně jako komerční subjekty stále častěji používají v oslovení zákazníka virtuální prostor, knihovny si je v tomto prostoru rovněž musí získat. Změny v poskytování referenčních služeb tak vedou ke vzniku jejich digitálních forem, které spolupracují a vytvářejí tak vlastní virtuální síť.¹⁸²

¹⁷⁹ Finsky Kirjallisuus

¹⁸⁰ Finsky Lapsille

¹⁸¹ V angličtině Library Branch. Česky by se dal termín přeložit například Pro knihovníky apod.

¹⁸² KOŽUCHOVÁ, Darina. Meniaci sa svet referenčných služieb. *ITlib : informačné technológie a knižnice* [online]. 2004, roč. 8, č. 1 [cit. 2009-05-02]. Dostupný z WWW: <<http://www.cvtisr.sk/itlib/itlib041/kozuchova1.htm>>.

Důvody pro zavádění virtuálních referenčních služeb do knihoven se dají shrnout do následujících bodů:¹⁸³

- Dostupnost a globalizace internetu. Komunikace je dnes rychlejší, efektivnější a snazší.
- Internet je vůdčím médiem, které využívá přes jednu miliardu lidí.¹⁸⁴
- Zpřístupnění referenčních služeb handicapovaným a osobám z ekonomicky slabších regionů.
- Změna charakteru otázek (zábava, mediální servis, hledání v adresářích, ...)
- Uživatelé se těžko orientují v extrémním množství nerelevantních stránek, které denně na internetu vznikají.

Vzájemná komunikace probíhá přes webové rozhraní v závislosti na časovém hledisku. Interakce tak buď probíhá *asynchronně* či *synchronně*.¹⁸⁵

1. Asynchronní virtuální referenční služby se poskytují v různých časových úsecích. Uživatel zadá nejčastěji přes webový formulář či e-mailem svůj dotaz a knihovník mu odpoví za předem určenou dobu. Většinou se jedná o několik dní.
2. Synchronní virtuální referenční služby se naopak dějí v časové souvislosti. Na chatu či nějakém komunikačním programu¹⁸⁶ uživatel zadá svůj dotaz a knihovník mu během několika minut předá odpověď.

2.5.1 Služba Ptejte se knihovníka

V rámci portálu Kirjastot.fi je pro širokou veřejnost zpřístupněna služba *Ptejte se knihovníka*,¹⁸⁷ na které se podílí celkově 48 městských, 18 univerzitních či speciálních

¹⁸³ Tamtéž

¹⁸⁴ World Internet Usage Statistics uvádí 1,592 miliardy uživatelů. Data jsou platná k 31. 3. 2009. Nejvyšší číslo je přitom v Asii.

¹⁸⁵ KOŽUCHOVÁ, Darina. Meniaci sa svet referenčných služieb.

¹⁸⁶ Například ICQ, QIP či Skype

¹⁸⁷ Finsky Kysy kirjastonhoitajalta, anglicky Ask Librarian

knihoven. Služba vznikla v roce 1999 a v současné době stačí odpovědět na více než 4000 dotazů za rok.^{188 189 190}

Jedná se o službu asynchronní, která probíhá přes rozhraní portálu Libraries.fi. Uživatel nejprve zadá dotaz a následně vyplní zdroje, ve kterých hledal, své jméno, e-mailovou adresu, město¹⁹¹ a používaný jazyk.¹⁹² Může si také zvolit knihovnu, která bude na jeho dotaz reagovat.

Obrázek č. 2 Titulní strana virtuální referenční služby Ptejte se knihovníka

¹⁸⁸ V Česku službu Ptejte se knihovny zajišťuje Národní knihovna ČR v kooperaci s několika dalšími českými knihovnami. Je dostupná z adresy www.ptejteseknihovny.cz. Narozdíl od finské verze je česká virtuální referenční služba propracovanější zejména v oblasti vyhledávání dotazů. Vedle chronologického a tematického archivu lze vyhledávat podle knihovny, který na dotaz odpovídala. Dále je možné jednoduché vyhledávání, vyhledávání pomocí frází, klíčových slov, stáří, typu a stavu položky, autora a nadpisu. Mimo jiné je zde k dispozici mnoho užitečných odkazů.

¹⁸⁹ V roce 2008 to bylo 4107 zodpovězených dotazů.

¹⁹⁰ Služba se začala vyvíjet v roce 1998, přičemž se Finové nechali inspirovat službou Library of Congress – Ask Librarian. Zhruba ve stejné době začali s vývojem virtuálních referenčních služeb Švédové a Dánové.

¹⁹¹ V případě, že dotaz zadává cizinec, zaškrtně tlačítko „Mimo Finsko“.

¹⁹² Pouze finština, švédština a angličtina

Po odeslání otázky přijde na e-mail oznámení o přijetí dotazu. Zpracování odpovědi trvá maximálně tři dny. V případě, že odpověď uživateli nepříjde, má k dispozici e-mailový kontakt, na kterém může žádat nápravu. V okamžiku, kdy je dotaz zodpovězen, směřuje do volně přístupného archivu.¹⁹³ V něm se může vyhledávat třemi způsoby: *volné vyhledávání v otázkách a odpovědích*,¹⁹⁴ *určení časového období* a *výběr klíčových slov*. Je zde také možnost zvolit si archiv nejčastěji čtených odpovědí, nejčastěji diskutovaných odpovědí, nejlepších odpovědí¹⁹⁵ a nejnovějších odpovědí.

Knihovníci, kteří odpovídají na dotazy, mají pevně daný systém práce. Ten zajišťuje splnění tří denního limitu na vyřízení dotazu. Ve většině případů si vždy dotaz vezme knihovník, který je pro danou oblast expert. Tento způsob ještě posiluje přítomnost speciálních knihoven, které nabízí služby odborníků z různých oblastí. Každá zúčastněná knihovna přitom musí určit dva knihovníky, kteří budou za službu zodpovídat. Helsinská knihovna každý den kontroluje, zda nějaký dotaz nečeká déle než tři dny. V takovém případě vyřídí zodpovědná osoba/knihovna dotaz přednostně.

Podle pracovníka služby Zeptej se knihovníka Jukky Uotili jsou všechny zadávané otázky relevantní. Nesmyslnosti se do systému dostávají jen zřídka. Spam vymizel úplně poté, co vylepšil formulář zadávání otázek. Problém spíše spočívá v uživateli, kteří si před zadáním otázky nekontrolují archiv, zda již dotaz nebyl zodpovězen. V roce 2008 takových případů bylo téměř 3700.¹⁹⁶

2.5.2 Služba Zeptej se on-line

Virtuální referenční službu *Zeptej se on-line*^{197 198} provozuje Helsinská městská knihovna spolu s knihovnou v městě Espoo a Vanta. Projekt byl spuštěn v roce 2003. Na dotazy uživatelů přitom odpovídají knihovníci pouze z těchto tří knihoven. Jedná se o synchronní referenční službu poskytovanou pouze ve finštině, jak je uvedeno na

¹⁹³ Do archivu se informace ukládají bez osobních a kontaktních údajů tazatele.

¹⁹⁴ Uživatel může využít vyhledávání frázi a proximitních či booleovských operátorů.

¹⁹⁵ Rating určují sami uživatelé.

¹⁹⁶ UOTILA, Jukky. Finská virtuální referenční služba Zeptej se knihovníka. E-mail ze dne 24.6. 2009.

¹⁹⁷ Dostupná z webové stránky Helsinské městské knihovny: <http://www.lib.hel.fi/fi-FI/kysy/>

¹⁹⁸ Finsky Kysy on-line, anglicky Ask On-line

internetových stránkách.¹⁹⁹ Celkově se na ní podílí 75 osob, které se u chatu střídají po dvou hodinách. V letních měsících služba nefunguje, v ostatním období je vždy v provozu v pracovní dny.

Služba probíhá přes interaktivní okno. Po zadání jména je uživatel přesměrován do chatové místnosti, kde se mu poté věnuje knihovník či knihovnice.²⁰⁰ V případě, že je dotaz komplexnějšího rázu, pracovník si vyžádá e-mailovou adresu, na kterou přijde do jednoho dne odpověď, popřípadě odkazy na další informační zdroje.

Zeptej se on-line je poskytována zcela důvěrně. Konverzace se ukládá pouze do log souboru a na vyžádání lze zaslat e-mailovou adresou. Knihovna neposkytuje zadané údaje třetím stranám, pouze si vyhrazuje právo citovat některé pasáže z diskuse mezi knihovníkem a uživatelem.

2.5.3 Služba Zeptej se na cokoli

Helsinská knihovna provozuje také asynchronní virtuální referenční službu *Zeptej se na cokoli*,^{201 202} kterou knihovna spustila v roce 2001. Spíše se však používá k marketingové podpoře knihovny, neboť jsou některé odpovědi každý týden zveřejňovány na místní rádiové stanici. Knihovníci mají na zodpovězení dotazu lhůtu 14 dnů a odpověď se ukládá do archivu. Na rozdíl od služby Zeptej se na cokoli je tato zaměřena spíše na všeobecné dotazy. Jednoduchost dokazuje i formulář pro zadání otázky. Skládá se pouze ze dvou polí: zadání dotazu a e-mailové adresy pro doručení odpovědi.²⁰³

2.6 Marketing finských knihoven

Marketing je pro nynější knihovny nezbytnou aktivitou. V informačním věku, kdy v popředí zájmu uživatelů hraje prim spíše internet a rychlá dostupnost informací, je

¹⁹⁹ Vyzkoušel jsem zadat dotaz i v angličtině a byl bez problémů zodpovězen.

²⁰⁰ Čekání se někdy může protáhnout i na několik minut. Závisí na složitosti dotazu předchozího uživatele.

²⁰¹ Finsky Kysy mitä vain, anglicky Ask anything

²⁰² Dostupná ze webové stránky Helsinské městské knihovny: <http://igs.kirjastot.fi/fi-FI/iGS/>

²⁰³ Více o této službě v kapitole 3.5.4.2

získávání nových, ale zejména udržení si stávajících uživatelů stále složitější. Před praktickými příklady z finských knihoven uvedu základní model marketingu knihoven.

Současné marketingové aktivity vychází z principů definovaných Philipem Kotlerem, přičemž pro knihovny jsou stěžejní následující čtyři druhy marketingu.^{204 205 206}

1. **Strategický marketing** – segmentace uživatelů, na které se bude soustřeďovat pozornost. Jedná se o demografickou segmentaci, segmentaci podle příležitosti (studenti, kteří se připravují na přijímací zkoušky), segmentace podle intenzity návštěv, segmentace podle životního stylu). Dalším krokem je volba zaměření aktivit buď na jednu skupinu, či na více skupin uživatelů. Rovněž je možnost marketingu individuálních jedinců.²⁰⁷ Východiskem strategického marketingu je marketingový průzkum vnitřního a vnějšího prostředí knihovny. Určí, jaké služby budou určitým uživatelům poskytovány a v jakém rozsahu.
2. **Taktický marketing** – obecné marketingové postupy definované marketingovým mixem, tedy čtyřmi „P“²⁰⁸ dnes nahradily čtyři „C“²⁰⁹, které se zaměřují nikoli na konečný produkt, ale přímo na uživatele. Ve veřejných knihovnách se jedná o kvalitu knihovnických a informačních služeb, náklady na uživatele, komfort uživatele²¹⁰ a komunikace s uživatelem. Cílem taktického marketingu je získání trvalého uživatele, pro něž je knihovna součástí každodenního života.
3. **Administrativní marketing** – účelem je plánování, které určí jednotlivé fáze marketingového procesu. Zahrnuje přitom řadu úkonů, přičemž čerpá z podkladů vyplývajících ze strategického a taktického marketingu.

²⁰⁴ KOTLER, P. Marketing podle Kotlera. Jak vytvářet a ovládat nové trhy. Praha: Management Press 2000, 260 s. ISBN 80-7261-010-4

²⁰⁵ KŘIVÁ, Eva. Čtyři druhy marketingu v knihovnické praxi : 1. část. Čtenář. 2005, roč. 47, č. 1, s. 2-4. ISSN 0011-2321.

²⁰⁶ KŘIVÁ, Eva. Čtyři druhy marketingu v knihovnické praxi : 2. část. Čtenář. 2005, roč. 47, č. 2, s. 50-52. ISSN 0011-2321.

²⁰⁷ Například elektronické upomínky do e-mailové schránky nebo upozornění o splnění rezervaci.

²⁰⁸ Product (produkt), price (cena), place (místo), promotion (propagace)

²⁰⁹ Customer Value (hodnota pro zákazníka), Cost to the Customer (náklady pro zákazníka), Convenience (komfort, dosažitelnost), Communication (komunikace)

²¹⁰ Jedná se o přístupnost fondu, vkusně zařízený interiér, výpůjční dobu, půjčování mimo knihovnu, doplňkové služby jako například občerstvení.

- a. Definice cílů knihovny vymezuje budoucí směřování instituce.
 - b. Marketingový průzkum analyzuje činnost knihovny, okolí knihovny a její uživatelskou základnu.
 - c. Analýza SWOT²¹¹ zjišťuje silné a slabé stránky knihovny.
 - d. Marketingové cíle jsou dány v marketingovém mixu čtyřmi „C“.
 - e. Marketingová strategie segmentuje uživatelskou základnu
 - f. Plán propagace se týká všech forem reklamy a propagace, které chce knihovna využít ke zvýšení povědomí o poskytovaných službách u veřejnosti. Zahrnuje i formu PR.²¹²
 - g. Sestavení rozpočtu
 - h. Sestavení plánu a jeho vyhlášení
 - i. Kontrola plnění plánu
 - j. Revize a aktualizace plánu
4. **Transformační marketing** – v době globálního propojení sítě internet se klade důraz na dostupnost informací. Knihovna musí reagovat promptně na proměnu společnosti a definovat svou roli v budoucnosti spolu s analýzou dosavadního vývoje. Rozšiřování a zkvalitňování služeb se děje třemi základními kanály:
- a. Spolupráce se vzdělávacími institucemi podporuje celoživotní vzdělávání.
 - b. Spolupráce s paměťovými institucemi posiluje identitu regionu, v němž knihovna působí
 - c. Spolupráce se zájmovými uživateli přispívá k plnohodnotnému využití volného času jednotlivců.

²¹¹ Strength (síla), Weakness (slabost), Opportunity (příležitost), Threat (hrozba)

²¹² Public relations. Knihovna určí buď pracovníka, nebo externí agenturu pro styk s veřejností a médii.

Přepokládá se, že tyto aktivity budou v budoucnosti realizovány formou zážitků a zábavy.

V následujících několika příkladech prezentuji využití strategického, taktického a transformačního marketingu v některých městských knihovnách ve Finsku. Příklad administračního marketingu není svým rozsahem pro tuto práci vhodný, proto se omezím na zmíněné tři oblasti. Pro ukázkou marketingových aktivit to považuji za dostatečné.²¹³

2.6.1 Strategický marketing

2.6.1.1 Knihovna v Oulu

Už několik let poskytuje knihovna v Oulu knihovnické a informační služby pro staré osoby, které nemohou do knihovny docházet ani ji jinak využívat. V roce 2007 žilo ve městě přes 130.000 lidí, přičemž kolem sedmi tisíc bylo ve věku 75 let a více. Až 260 jich využívalo asistenčních služeb.²¹⁴ Každá pobočka knihovny přitom má v dané lokalitě za úkol obsloužit nemohoucí osoby, které se předtím musely spolehnout na donášku od příbuzného nebo známého.²¹⁵ V roce 2005 navíc vznikl ve Finsku v rámci Fondu pro inovace a technologie TEKES²¹⁶ projekt, který financoval rozvoj internetových služeb pro postižené i staré osoby neschopné pohybu.

V případě, že osoba požaduje donáškovou službu knihovny, musí splňovat určitá kritéria a podat žádost. Po jejím posouzení je buď zamítnuta, či schválena. Při kladném rozhodnutí pracovník knihovny nemohoucího člověka navštíví a nejprve požádá o plnou moc v zastupování v knihovně. Na základě rozhovoru poté zjistí jeho čtenářské nebo

²¹³ Pro srovnání uvádím několik marketingových aktivit Městské knihovny v Českém Krumlově. Knihovna se snaží získávat nové čtenáře různými formami práce; u dospělých čtenářů jsou to výstavy (od září 2008 má knihovna k dispozici nové prostory v areálu Prelatury, které sloužily v minulosti jako Městská galerie), besedy (1-2 měsíčně) na nejrůznější témata (nejnavštěvovanější jsou cestopisné nebo besedy o regionu), autorská čtení a také výtvarné dílny (předvánoční, předvelikonoční). V minulých letech proběhla pro veřejnost v knihovně několikrát během roku školení pod názvem Malá počítačová gramotnost (základy práce s počítačem – základy Word a Excel, práce s internetem). Podmínkou účasti na školení byla čtenářská registrace.

²¹⁴ KYRKI, I., SARASTE, M. The Oulu City Library offers tailored home services for elderly. *Scandinavian Public Library Quarterly*, 2007, vol. 40, no. 3. Electronické ISSN: 1604-4843. Dostupný online: <http://splq.info/issues/vol40_3/02.htm>.

²¹⁵ KYRKI, I., SARASTE, M. The Oulu City Library offers tailored home services for elderly.

²¹⁶ Finsky Teknologian ja innovaatioiden kehittämiskeskus

informační potřeby, zkušenosti se čtením, frekvenci požadovaných návštěv, kolik knih je schopný za daný čas přečíst. Vytvoří se rovněž seznam knih, které již přečetl. Možné je také donášet pouze nové knihy.

V Oulu se rovněž uskutečnil zajímavý projekt s postiženými lidmi. Knihovna spolu s Univerzitou Oulu a pěti osobami testovala videochat. Osobám byl dán telefon s možností videopřenosu a knihovník vždy dvakrát týdně všem pěti zavola a diskutoval s nimi o tom, co za uplynulé dny přečetli. Projekt se i přes náročnou přípravu osob setkal s velkou odezvou.²¹⁷

2.6.1.2 Knihovna v Jakobstadu/Pietarsaari

V tomto bilingvním městě²¹⁸ na západním pobřeží Finska v roce 2006 uskutečnil projekt Idéfix, který měl za cíl zlepšit vyhledávací schopnosti u žáků základních škol.^{219 220} Stalo se tak poté, co knihovníci analyzovali informační chování žáků a zjistili značné nedostatky v jejich schopnosti vyhledávat informace. Projektu se účastnilo také přes 100 učitelů, kteří spolu s žáky vyhledávali informace na určité téma. Cílem bylo naučit obě skupiny odlišné metody a přístup k vyhledávání. Zajímavým faktem také bylo odlišení role knihovníků a učitelů ve vzdělávacím a vyhledávacím procesu žáků. „*Studenti komunikují jinak s učiteli a jinak s knihovníky. Knihovník jde ve vyhledávání kupředu a přemýšlí o různých metodách a alternativách odpovědi společně s žákem. Učitelé jen málokdy vidí celý proces získání informace. Chtějí určovat to, co žák dělá,*“ říkají Monica Borg-Sunabacka a Anne Unkuri z projektu Idéfix.

2.6.2 Taktický marketing

2.6.2.1 Knihovna v Tampere

V ulicích největšího vnitrozemského města Finska Tampere je k vidění speciální autobus, který zde funguje pod označení Netti-Nysse. Cílem této pojízdné služby je přimět občany

²¹⁷ Tamtéž

²¹⁸ Mluví se zde finsky i švédsky.

²¹⁹ Týkal se pouze žáků od pátého do devátého stupně.

²²⁰ HEIKKILÄ, M. A task shared between the library and school [online]. *Scandinavian Public Library Quarterly*, 2007, vol. 40, no. 1. Electronické ISSN: 1604-4843. [cit. 2009-05-01] Dostupný online: <http://www.splq.info/issues/vol40_1/10.htm>

města k využívání internetu. Základní kurz je přitom bez poplatku. Uživatelé jsou obeznámeni s různými metodami práce na internetu. Dostanou přitom seznam 140 míst, kde lze v Tampere internet využít, a samozřejmě také i pozvánku do městské knihovny, kde je speciální internetová místnost.²²¹

Obrázek č. 3 Netti-Nysse – učebna na čtyřech kolech²²²

Služba se provozuje od roku 2001. Do vozidla se vždy vejde skupina 7 až 10 lidí, které posléze vyučuje počítačový odborník, resp. knihovník. Jedná se vždy o čtyři sezení po dvou hodinách. Skupiny uživatelů se mohou objednávat předem. V současné době pracuje v autobuse pět odborníků na plný úvazek.

Jedná se o nejúspěšnější marketingový nástroj knihovny Tampere. V současné době je na tři měsíce dopředu autobus rezervován. V první dvou letech se v něm uskutečnilo přes dvě stě kurzů. Z 65 % tvoří osazenstvo lidé na 56 let. Ze dvou třetin to jsou ženy.

²²¹ Tampereen kaupunginkirjasto. *Netti-Nysse [Tietotekniikkabussi tavallisille ihmisille]* [online]. Tampere : Tampereen kaupunginkirjasto, 2008 , 05.02.2008 [cit. 2009-06-20]. Text v angličtině. Dostupný z WWW: <<http://www.tampere.fi/kirjasto/nettinysse/english.htm>>.

²²² Převzato z Wikipedia Commons

přívětivé. Devadesátimístné auditorium spolu s technickým vybavením stojí 70 eur za jednu hodinu. Pokud by objednatel nevyžadoval pro svou akci počítačovou techniku, byla by cena o polovinu menší. Pronájem menších místností se přitom pohybuje kolem 20 eur za hodinu.²²⁷

Stejně jako mnoho ostatních finských knihoven pořádá helsinská knihovna četné výstavy uměleckých děl. Jak v rozsáhlých prostorách hlavní budovy, tak i v ostatních pobočkách. Aktualizovaný seznam výstav je vždy na internetových stránkách. Jedná se o nejčastěji užívaný prostředek taktického marketingu ve finských městských knihovnách pro zvýšení komfortu uživatelů.

2.6.3 Transformační marketing

2.6.3.1 Knihovna v Oulu

Knihovna v Oulu pořádala od začátku roku vždy jednou za měsíc ve dvou městských domovech důchodců „kruhy čtenářů“. Účastníci v nich hovořili o literatuře, kterou přečetli, přičemž nebyl určený žánr. Rozprav se účastnili i knihovníci jako moderátoři. Na základě poznatků potom seniorům přizpůsobovali knihovnickou práci.^{228 229}

2.6.3.2 Knihovna v Espoo

Vedle dnes již tradiční služby půjčování DVD disků, která funguje v celém Finsku, se knihovna Espoo zaměřila na mladé lidi ve věku od 12–20 let hrající počítačové hry. Vznikl tak GamePoint, kde si každý den mohou přijít zahrát počítačové hry na několika konzolích Xbox 360. Je zde také místnost zhruba s deseti počítači připojenými na internet, kde se dají hrát síťové hry.²³⁰

²²⁷ Helsingin kaupunginkirjasto [Helsinská městská knihovna][online]. Helsinki : Helsingin kaupunginkirjasto, c1995-2009. [cit. 2009-05-31]. Text ve finštině, švédštině a angličtině. Dostupný z WWW: <<http://www.lib.hel.fi>>.

²²⁸ KYRKI, I., SARASTE, M. The Oulu City Library offers tailored home services for elderly.

²²⁹ Jedná se i formu strategického marketingu.

²³⁰ VERHO, Seppo. New Library Professions [online]. *Scandinavian Public Library Quarterly*, 2007, vol. 41, no. 1. Electronické ISSN: 1604-4843. [cit. 2009-06-15]. Dostupný online: <http://www.splq.info/issues/vol41_1/04.htm>.

2.6.3.2. Knihovna v Rovaniemi

Regionální městská knihovna v Rovaniemi je také centrem laponské a sámijské literatury, která zde má své speciální oddělení. Dokumenty jsou rovněž digitalizovány a zpřístupňovány v databázi Lapponica.²³¹ Knihovna spolupracuje například s muzeem v Inari, které představuje kulturní dědictví Laponců a Sámijů.

2.7. Problémy a nedostatky finských městských knihoven

Ačkoli by se mohlo zdát, že Finsko má dokonalý systém služeb, ve kterém se jen stěží najdou nějaká hluchá místa, není tomu tak. K této kapitole jsem se snažil získat názory na slabé stránky městských knihoven od finské knihovnické veřejnosti.

Vesměs všichni oslovení včetně osoby z Ministerstva školství Finska se shodují, že knihovny stejně jako globální svět musí řešit finanční krizi. V současné době bojuje o život několik knihoven, přičemž v době vzniku této práce bylo jasné, že některé opravdu skončí. Hlavní roli však při záchraně či zavření knihovny hraje město.

Podle Ilkky Mäkinena²³² a Päivi Jokitalo²³³ se od filozofie městské radnice odvíjí i kvalita služeb. Dá se to uvést na příkladě Noormarkku²³⁴ a Utsjoki²³⁵. Zatímco první město dává knihovně příspěvek ve výši zhruba 25 eur na obyvatele za rok, druhé je mnohem štedřejší – 123 eur na obyvatele za rok. Knihovna v Utsjoki sice obhospodařuje 16krát větší oblast než Noormarkk, ale rozdíl je stále obrovský.²³⁶

Ministerstvo školství považuje za největší výzvu současných knihoven celkovou restrukturalizaci samosprávy města. Zejména se jedná o slučování jednotlivých

²³¹ Rovaniemen kaupunki. *Lapponica : tiedonhakupalvelu* [online]. Rovaniemi : Rovaniemen kaupunki, [2002] [cit. 2009-06-05]. Text ve finštině, švédštině a angličtině. Dostupný z WWW: <<http://www.lapponica.net>>.

²³² MÄKINEN, Ilkka. Osobní komunikace. E-mail ze dne 21. 6. 2009

²³³ JOKITALO, Päivi. Osobní komunikace. E-mail ze dne 22.6. 2009.

²³⁴ Město na západě Finska. 6126 obyvatel

²³⁵ Město v Laponsku na severu Finska. 1325 obyvatel.

²³⁶ Od roku 2010 byl příspěvek paušalizován.

samospráv do větších celků. Podle Mäkinena však představují velkou hrozbu města, která se nesnaží knihovny rozvíjet, i když mají dostupné ekonomické prostředky. Domnívá se, že je to poté otázka obyvatel a knihovníků samotných, zda si dokážou změnu prosadit.²³⁷

Ještě příkřejší je v kritice městských knihoven Jukky Uotila z helsinské knihovny, který uvádí: *„Hlavním problémem v našich knihovnách je organizace. Je velmi těžké obnovovat naše služby, protože je velký rozdíl mezi novými nápady a právě zkonstatělou organizací. Personální management je rovněž další oblast v naší knihovně, která není v pořádku. Oba tyto problémy jsou spojené s penězi. Nemáme tolik zdrojů jako švédské nebo dánské knihovny na rozvíjení služeb. Když porovnám finské a dánské služby, největší rozdíl je v tom, že Dánům se podařilo spojit prostor knihovny s digitálními službami. Ve Finsku jsou digitální služby a knihovny stále přísně oddělené od sebe navzájem.“*²³⁸

Ředitelka regionální knihovny v Jyväskylä Johanna Vesterinen zase nachází mezery v přístupu k marketingu. Podle ní by se knihovník měl naučit být orientovaný na zákazníka. *„Nebyl by to vůbec špatný nápad, když by každý, kdo je ochoten být zaměstnán v knihovně, předtím pracoval v obchodě nebo v restauraci, aby se naučil té skutečné službě zákazníkovi,“* říká Vesterin, přičemž dodává: *„Existuje mnoho způsobů, jak zlepšit marketing ve finských knihovnách: pečlivě definovat cílové skupiny (např. děti, starší občany, a vytvářet služby na míru speciálně pro ně, ptát se, co zákazníci chtějí... Finance přichází z města a my musíme dát něco nazpět: lepší služby a vyšší čísla (výpůjčky, návštěv...), pozitivní zpětnou vazbu, aktivní PR v knihovnách. Proč čekat, až se novináři ozvou sami? Musíme být více aktivní, jen tak budeme ve společnosti více viditelní.“*

Finsko si i přes uvedené nedostatky své čtenáře vychovává velmi dobře. Dokazují to zejména statistiky.²³⁹ I dnes totiž patří ke státům, které mají nejvíce výpůjček na

²³⁷ Problémy s městy se nevyhýbají ani českým knihovnám, které zřizují česká města resp. kraje. Ačkoli není mým cílem v této práci politické hodnocení, rád bych uvedl příklad z Jihočeské vědecké knihovny. Ta měla přislíbeny dotace na rozšíření budovy knihovny. S příchodem sociálních demokratů, resp. nového hejtmána v roce 2008 však dostala přednost úhrada poplatků u lékařů v krajských nemocnicích.

²³⁸ UOTILA, Jukky. Finská virtuální referenční služba Zeptej se knihovníka. E-mail ze dne 24.6. 2009.

²³⁹ Viz Příloha č. 2

obyvatele v Evropě a Severní Americe.²⁴⁰ Problémem však také může být udržení vysoké laťky knihovnických služeb, která je dána historicky. To se týká zejména vytváření nadstandardních vztahů mezi městy a knihovnami a definování hybridních knihoven včetně nabízených služeb v nich.

²⁴⁰ Poslední průzkum na území Severní Ameriky a Evropy je zaznamenán Institutem veřejných financí v projektu LibEcon v roce 2001. Finsko skončilo daleko před všemi státy. Je pravděpodobné, že situace doznala pouze kosmetických změn. Statistika je dostupná z WWW: <<http://www.libecon.org/pdf/InternationalLibraryStatistic.pdf>>

3. Analýza služeb městské knihovny v Helsinkách

3.1. Historie města

Město Helsinky bylo založeno švédským králem Gustavem Vasou jako nové obchodní středisko v jižním Finsku a konkurent dnešního Tallinu.²⁴¹ Král pak nařídil, aby se měšťané z měst Rauma, Ulvila, Porvoo a Tammisaari přesunuli do Helsinek. Příkaz byl vydán 12. června 1550 a tento den se považuje za vznik města.^{242 243}

Rozvoj Helsinek byl pomalý, avšak ve válkách s Ruskem, Německem a pobaltskými národy se staly strategickým vojenským centrem, zejména zimním útočištěm pro námořnictvo.

Postupem času se ukázalo, že ústí řeky Vantaa je nevhodné pro další růst města. V roce 1640 bylo rozhodnuto jej přesunout dále na jih až k mysu Vironniemi.²⁴⁴

Švédsko ztratilo v 18. století postavení supervelmoci a Finsko se v této době dostává do ruské zájmové sféry. Dokazuje to i založení nového hlavního města Petrohradu nedaleko finských hranic. Rusové obsadili Helsinky během velké severské války v letech 1713-21 a poté znovu v roce 1742. Po ničujících bojích vznikla na příkaz Augustina Ehrensvärda v roce 1748 námořní tvrz Suomenlinna, která měla sloužit jako obrana vůči útokům z moře. Pevnost také přinesla městu prosperitu.

V roce 1808 uzavřeli dohodu o válečné spolupráci ruský car Alexander I. a Napoleon Bonaparte. Švédskému království vyhlásili válku, což znamenalo okamžité obsazení Helsinek. O rok později je již Finsko pod nadvládou Ruska jako autonomní velkovévodství.

Helsinky se stávají hlavním městem Finska v roce 1812. Tento rok se také do města přesunula zatím jediná finská univerzita, která sídlila v Turku. Zničené město se pomalu

²⁴¹ Tehdy hanzovní estonské město na jižním pobřeží Finského zálivu. Dnes hlavní město Estonska.

²⁴² Helsingin yliopisto. *Helsinki.fi : Helsingin seudun tapahtumat, uutiset ja hakupalvelut yhdestä osoitteesta*. [online]. Helsinki : Helsingin yliopisto, c2006 , Průběžná aktualizace [cit. 2009-06-25]. Text ve finštině, švédštině a angličtině. Dostupný z WWW: <<http://www.helsinki.fi>>.

²⁴³ Text o historii převzat z oficiálních stránek Helsinek.

²⁴⁴ Dnes místo zvané Kruununhaka nedaleko centra města.

rekonstruovalo. Obnovu architektonické stránky města dostali na starost místní rodák Johan Albrecht Ehrenström a v Německu narozený architekt Carl Ludwig Engel.²⁴⁵

Město brzy převzalo roli administrativního, univerzitního a průmyslového centra v zemi. Do začátku 20. století počet obyvatel přesáhl 100.000. Architektura ve 20. a 30. letech minulého století je charakterizována klasicismem a funkcionalismem. Helsinský olympijský stadion byl dokončen v roce 1938, nicméně první hry se zde uskutečnily kvůli 2. světové válce až v roce 1952. Během ní zasáhla město řada vzdušných náletů, škody však naštěstí nebyly rozsáhlé. V poválečných letech dochází k rychlému rozvoji města. Kvůli migraci obyvatelstva vznikají v 50. a 60. letech minulého století předměstské čtvrti, jako jsou Herttoniemi, Maunula či Pihlajamäki

Helsinky se také pyšní moderními díly od několika světoznámých architektů, jako je Alvar Aalto, který navrhl například budovu Akademického knihkupectví, Dům kultury nebo Finlandia Hall.²⁴⁶ Novou budovu opery vytvořili architekti Hyvämäki, Karhunen a Parkkinen. Byla otevřena v roce 1993. Muzeum moderního umění architekta Stephena Holla bylo zpřístupněno veřejnosti v roce 1998.

V Helsinkách se také uskutečnily četné politické konference. V roce 1975 se zde konala například Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě. První americko-sovětský summit se konal v roce 1990 také zde. Prezident George H. Bush se tu setkal se sovětským protějškem Gorbačovem.

Helsinky byly pro rok 2000 vyhodnoceny jako Evropské hlavní kulturní město. V tomto roce také oslavily 450. výročí svého vzniku.

3.2. Historie knihovny

Se vznikem Helsinské městské knihovny²⁴⁷ se pojí zejména ženské obyvatelstvo města. Instituce vznikla na popud Asociace vdaných žen, která chtěla učinit literaturu a vzdělání

²⁴⁵ Tvůrce budovy Univerzitní knihovny

²⁴⁶ Dokončena v roce 1971.

²⁴⁷ Původně Helsinské lidové knihovny

dostupnějšími. Náklady na vznik knihovny se hradily zejména z charitativních sbírek, které asociace pořádala. Počátek knihovny se datuje k 6. říjnu 1860. Tehdy se nacházela v budově Hällström na rohu ulic Hallituskatu a Fabianinkatu. Podle dochovaných záznamů nabízela knihovna velmi skromné služby: půjčování knih a prezenční četbu periodik. Čítárna knihovny však vznikla až v roce 1871.

Od tohoto roku dostávala knihovna také příspěvky od města a od roku 1876 přešla pod jeho správu úplně. V roce 1882 dochází k revolučním událostem. Helsinská knihovna je přesunuta do budovy Rikhardinkadun, což byla první speciálně upravená budova pro knihovnu v severském regionu.²⁴⁸ Stavbu také dotvořila jedna ze soukromých firem v Helsinkách.

Na přelomu 19. a 20. století dochází k dalšímu rozvoji veřejného knihovnictví ve finském hlavním městě. Vznikají pobočky knihovny v Töölö, Kallio a Vallilan. Roku 1910 potom instituce dostává oficiální název Městská knihovna ve Finsku. O dva roky později zde vzniká dětské oddělení. Po občanské válce se počet knihoven v Helsinkách zvyšuje na 18, přičemž po druhé světové válce začínají naplno knihovnické práce v místních nemocnicích.

V roce 1953 helsinská městská knihovna otevírá své hudební oddělení. V roce 1966 potom vyjíždí první pojízdná knihovna. V 70. letech minulého století začíná spolupráce v rámci tzv. oblasti HelMet²⁴⁹, která funguje dodnes.²⁵⁰ V roce 1978 byl spuštěn první knihovnický systém Pääsky v pobočce knihovny Laajasalo. Zvláštní postavení získala knihovna v roce 1981, kdy se stala Národní centrální veřejnou knihovnou.^{251 252}

²⁴⁸ Rikhardinkadun si udržela své postavení hlavní knihovny Helsinek do roku 1986, kdy byla pro tuto funkci vybrána knihovna v Pasila.

²⁴⁹ Finsky Pääkaupunkiseutu či Huvudstadsregionen, anglicky Helsinki Metropolitan Area. Finové přitom používají zkratku anglického ekvivalentu.

²⁵⁰ Více v kapitole 3.3.

²⁵¹ MÄKINEN, Ilkka. Golden Age of Finnish Public Libraries: institutional, Structural and Ideological Background since the 1960's.

²⁵² První centrální knihovnou se stala v 60. letech minulého století knihovna v Joensuu. Ve svých počátcích se centrální knihovna spíše pasovala do role zdrojové základny pro ostatní regionální knihovny při meziknihovní výpůjční službě a následně se stala i moderátorem posílení spolupráce mezi jednotlivými knihovnami v rámci sítě knihoven. Podporovala knihovníky z malých knihoven ve vzdělání, pořádala speciální semináře a diskusní setkání. V době, kdy ještě nebyly knihovny automatizované, se meziknihovní

I přes ekonomické potíže se v první polovině 90. let minulého století podařil helsinské knihovně světový unikát. Na jaře roku 1993 začala spolupracovat s nevládní organizací Katto-Meny a studentem technické univerzity Jyrki Kuoppalou na zavedení internetového připojení do knihoven. 8. února roku 1994 nastal v knihovně sváteční den – byla připojena k internetu. Přes tehdejší internetový prohlížeč Mosaic se klienti knihovny dostali na webové rozhraní a mohli číst e-maily. O týden později dorazil do knihovny e-mail z USA, z veřejné knihovny z Jižního Bendu ve státě Indiana. Knihovník Don Napoli tehdy do Helsinek napsal: „Byli jste první veřejná knihovna na světě, která poskytla svým uživatelům internet. My jsme byli druzí, a první ve Spojených státech.“²⁵³ Ministerstvo školství v roce 1995 provedlo průzkum mezi všemi veřejnými knihovnami v zemi, který ukázal, že v této době bylo 39 procent všech knihoven připojeno k internetu, nicméně tuto službu ještě většina z nich neposkytovala veřejnosti.

Poslední zákon o knihovnách z roku 1998 určuje knihovně v Helsinkách funkce jako centrální knihovně. Ty se dají shrnout do následujících bodů.²⁵⁴

- Centrální knihovna poskytuje služby na dálku a rozvíjí kooperační programy mezi knihovnami. Slouží jako ústředí pro meziknihovní služby.
- Půjčuje celé sbírky do knihoven po celém Finsku. Nové přírůstky pochází i ze zahraničí.
- Knihovna slouží jako multikulturní centrum pro všechny obyvatele, ale i cizí návštěvníky Finska.

vypůjční služby uskutečňovaly standardní poštovní cestou, přičemž centrální knihovna vždy měla souborný katalog. Služby přitom byly poskytovány jak veřejným, tak univerzitním knihovnám.

²⁵³ LOUNASSVUORI, Erkki, VATTULAINEN, Pentti. Internet and the Finnish Public Libraries. In CHEN, Ching-chih . *Proceedings of The Nineth International Conference on New Information Technology, Pretoria, South Africa, November 11-14, 1996.*. 1st edition. West Newton, Massachusetts : MicroUse Information, 1996. s. 177-186. Dostupný z WWW: <<http://web.simmons.edu/~chen/nit/NIT%2796/96-177-Lounasvuori.html>>. ISBN 0-931555-11-6. ISSN 1053-6973.

²⁵⁴ Suomi. Kirjastolaki vuodelta 1998.

- Knihovnu provozuje město, nicméně dostává rovněž dotace od ministerstva školství, které slouží především na operace spojené s funkcí centrální knihovny.
- Propaguje spolupráci mezi veřejnými a vědeckými knihovnami.

3.3 Knihovny HelMet

Helsinskou metropolitní oblast tvoří vedle Helsinek města Espoo, Kauniainen a Vantaa. Celkově tuto oblast obývá 1,02 milionu obyvatel. Centrální knihovna v Helsinkách spolu s hlavními knihovnami zmíněných měst zajišťuje v této oblasti poskytování knihovnických služeb. Této spolupráce se účastní i jednotlivé pobočky knihoven.²⁵⁵

Pro celou oblast platí jeden čtenářský průkaz s jedinečným PIN kódem.²⁵⁶ Kooperace knihoven probíhá při meziknihovní výpůjční službě, rezervacích a vracení knižních jednotek. Uživatel si může knihu rezervovat přes jednotné internetové rozhraní HelMet.fi.²⁵⁷

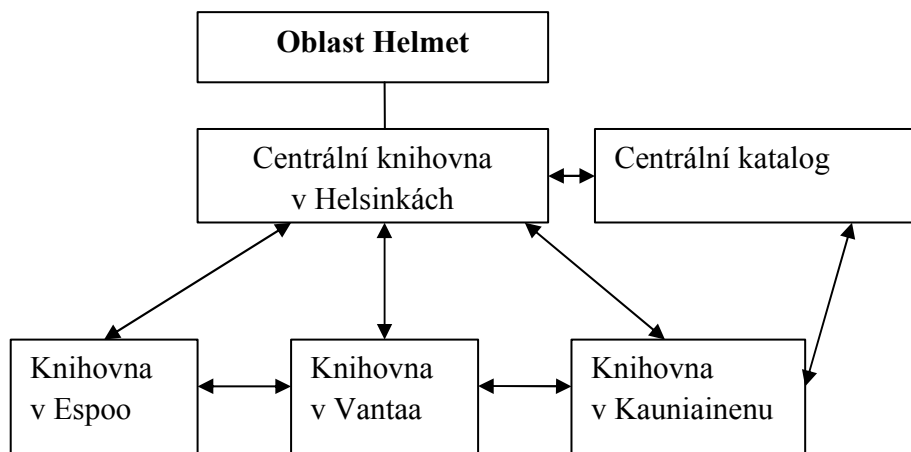
²⁵⁵ Statistický přehled knihoven viz. kapitola 3.4.1.

²⁵⁶ Více kapitola 3.5.1.

²⁵⁷ Více kapitola 3.5.6.1

Obrázek č. 5 Mapa knihoven oblasti HelMet

Knihovny sdílí informace o uživateli, výpůjčkách i veškerých sbírkách. Pokud si tedy uživatel vypůjčí jednotku v Helsinkách, může ji vrátit v Espoo. V případě rezervace se sleduje, zda požadovaný dokument není volný v některé z poboček. V takovém případě putuje rovnou ke čtenáři.

3.4. Organizační schéma centrální knihovny

Jak vypovídá následující strukturované schéma, knihovna v Helsinkách striktně odděluje organizaci hlavní budovy městské knihovny, akvizici, katalogizaci včetně informačního managementu a zbylých 35 poboček knihovny, administrativu a podporu managementu. Základní rozdělení je na *oddělení regionálních služeb* a *oddělení centralizovaných služeb*.²⁵⁸

²⁵⁸ Helsinki City Library. *Organisation chart* [online]. Helsinki : Helsinki City Library, 1996, Updated 10/05/2006 [cit. 2009-07-01]. Text v angličtině. Dostupný z WWW: <<http://www.lib.hel.fi/en-GB/kaavio/>>.

**Komise pro kulturu
a knihovny**

Ředitelka knihovny

Maija Berndtson

**Oddělení regionálních služeb
knihovny**

Marja-Liisa Vilkko-Hämäläinen

**Oddělení centralizovaných
služeb knihovny**

Anna-Maria Soininvaara

35 knihoven

Administrativní oddělení

Personál a administrativní
služby

Finanční plánování a
logistika

Podpora managementu

Výkonný asistent

Oddělení vývoje

Oddělení marketingu a
komunikace s veřejností

Oddělení plánování
vybavení

Oddělení hlavní knihovny

Oddělení pro dospělé

Oddělení pro děti a mládež

Oddělení výpůjček

Pojízdné knihovny

**Oddělení akvizice
a katalogizace**

Informační management

Knihovna 10

Knihovnický systém

Oddělení pro Národní síť
služeb pro knihovny

3.4.1. Organizace ve statistikách

Jak vyplývá z následující statistiky Centrální městská knihovna v Helsinkách se svými pobočkami se podílí více než polovinou na celkovém počtu knihoven v oblasti HelMet.

Statistiky knihovny v Helsinkách

36 knihoven (včetně hlavní)
2 pojízdné knihovny
1 čítárna periodik
11 institucionálních knihoven
508 zaměstnanců

Statistiky knihoven oblasti HelMet

62 knihoven
6 pojízdných knihoven
1 čítárna periodik
14 institucionálních knihoven
cca 900 zaměstnanců

Tabulka č. 5 Zaměstnanci v knihovně v Helsinkách

	2008	2007	2006
Management	3	3	3
Knihovníci	181	179	177
Asistenti knihovníků	199	202	
Ostatní	125	127	126
Součet	508	508	508

3.5. Centrální knihovna a její služby

Obrázek č. 6 Hlavní budova městské knihovny v Helsinkách²⁵⁹

²⁵⁹ Převzato z internetových stránek knihovny.

Hlavní budova městské knihovny se v současnosti nachází v Pasila. Tvůrcem budovy je architekt Kaarlo Leppänen. Nachází se zde i všechna důležitá oddělení, která zajišťují provoz celé sítě knihoven v Helsinkách.

Čtenářů ovšem knihovně ubývá. Ve srovnání s rokem 2002 došlo v roce 2008 k propadu o 6 procent. Celkově má knihovna 210.823 uživatelů,²⁶⁰ což znamená 37 procent helsinkého obyvatelstva. Návštěvy knihoven však zůstávají v poměru k minulým letům stejné – 6,42 milionu, přičemž se vypůjčilo 9,4 milionu dokumentů.²⁶¹

Tabulka č. 6 Demografické rozložení obyvatel a čtenářů

Počet dětí v Helsinkách

Věk	2008	2002	Rozdíl
0-4	27.368	28.129	-761
5-9	24.084	28.427	-4.343
10-14	26.632	27.080	-448

Počet dětských čtenářů

Věk	2008	2002	Rozdíl
0-4	482	593	-111
5-9	8.669	10.701	-2.032
10-14	14.274	18.300	-4.026

Počet dospělých a mladistvých v Helsinkách

Věk	2008	2002	Rozdíl
15-19	30.057	27.095	2.962
20-24	44.760	44.758	2
25-29	54.355	51.726	2.629
30-34	46.981	47.724	-743
35-39	39.166	46.891	-7.725
40-44	43.104	40.438	2.666
45-49	39.276	38.820	456
50-54	37.390	41.829	-4.439
55-59	38.540	35.451	3.089
60-64	36.137	26.479	9.658
65-69	23.674	20.643	3.031
70-74	18.505	18.863	-358
75-79	16.156	15.156	1.000
80-84	11.708	10.731	977

²⁶⁰ Helsinki City Library. *Annual Report 2008* [online]. Helsinky : Helsinki City Library. 2008, 37 s. [cit. 2009-07-15] Dostupný z WWW: <http://www.lib.hel.fi/Docs/julkaisut/annual_report_2008.pdf>.

²⁶¹ Tamtéž

85-89	7.001	6.354	647
90+	3.637	3.124	513

Počet dospělých a mladistvých čtenářů

Věk	2008	2002	Rozdíl
0-4	482	593	-111
5-9	8.669	10.701	-2.032
10-14	14.274	18.300	-4.026
15-19	15.034	17.186	-2.152
20-24	19.983	28.407	-8.424
25-29	24.921	31.396	-6.475
30-34	22.294	26.011	-3.717
35-39	17.457	25.554	-8.097
40-44	18.722	20.659	-1.937
45-49	16.270	17.224	-954
50-54	13.286	14.487	-1.201
55-59	11.283	12.329	-1.046
60-64	11.136	8.227	2.909
65-69	7.310	5.981	1.329
70-74	4.735	4.598	137
75-79	2.895	2.703	192
80-84	1.448	1.211	237
85-89	501	392	109
90+	123	91	32

3.5.1 Čtenářský průkaz a PIN kód

Pokud chce uživatel využívat služeb centrální knihovny a ostatních knihoven v oblasti HelMet, musí se zaregistrovat. Osoby mladší 15 let musí mít písemný souhlas zástupce, který na sebe bere odpovědnost. Pro získání průkazu je nutné předložit průkaz totožnosti, fotografii a osobní identifikační

číslo. V případě, že ho osoba nehodlá poskytnout, je průkaz platný pouze půl roku. Ačkoli jsou finské knihovny přístupné komukoli bez rozdílu pohlaví, národnosti, vzdělání a barvy pleti, průkaz může získat pouze občan Finska, resp. osoba s trvalým pobytem ve Finsku.^{262 263}

²⁶² Městská knihovna v Praze (MKP) řeší tento problém mnohem sofistikovaněji. Pokud žadatel o průkaz pražské městské knihovny neprokáže usazenost v ČR nebo v EU, může se stát čtenářem MKP v případě, že

V případě, že o průkaz žádá škola, instituce či komunita určitých osob, musí rovněž za vypůjčené jednotky převzít zodpovědnost dospělá osoba. Pokud uživatel ztratil právo na výpůjčky, nemůže být v roli ručitele.

Po obdržení karty čtenáře může uživatel požádat také o přidělení PIN kódu, který je potřebný k využívání automatického výpůjčního systému, ke zjišťování stavu výpůjček a rovněž k surfování na internetu v terminálech knihovny.

3.5.2. Základní služby

Jádrem služeb helsinské městské knihovny jsou výpůjční služby. Čtenář může mít na svém kontě až 40 položek, přičemž jsou stanoveny následující limity: 20 CD, 5 počítačových her, 5 DVD, 5 Blue-ray.²⁶⁴

Základní výpůjční doba je 28 dní. Čtenář si každou položku může prodloužit až třikrát, pouze však v případě, že není rezervována. Sedmidenní výpůjční služba platí pro bestsellery, DVD, VHS, Blue-ray a většinu CD disků.

Tabulka č. 7 Statistické údaje o sbírkách

Knihy	1.596.065	84,11 %
Hudebniny	34.008	1,79 %
Hudební nahrávky	183.615	9,68 %
Mluvené slovo	32.182	1,70 %
VHS	11.811	0,62 %
CD-ROM	5.443	0,29 %
DVD	24.687	1,30 %
Ostatní média	9.686	0,51 %
Součet	1.897.497	100 %

Pro klasifikaci dokumentů se používá knihovnické třídění helsinské knihovny HKLJ²⁶⁵, které vychází z Deweyho desetinného třídění.

předloží doklad totožnosti a složí nezúročitelnou kauci ve výši 1000,- Kč, nebo předloží doklad totožnosti a za žadatele se zaručí jiná osoba (ručitel), která splňuje podmínky pro zápis za čtenáře MKP.

²⁶³ Helsinki City Library. *Library card and PIN code* [online]. Helsinki : Helsinki City Library, 2006, Updated 22/08/2008 [cit. 2009-07-01]. Text v angličtině. Dostupný z WWW: <<http://www.lib.hel.fi/en-GB/kirjastokortti/>>.

²⁶⁴ Půjčování filmů je také omezeno věkovou hranicí čtenáře.

Výpůjční právo se vztahuje i na periodika. V hlavní budově knihovny je dostupných 662 denních listů a 4.479 magazínů ve 20 různých jazycích.²⁶⁶

3.5.2.1 Automatizovaný výpůjční systém

Proces registrace výpůjčky, resp. její vrácení se dnes děje v knihovně pomocí speciálních systémů.

Obrázek č. 7 Automatizovaný systém pro půjčování a vrácení jednotek²⁶⁷

Pracují na jednoduchém, intuitivním principu. Čtenář se přihlásí u interaktivní obrazovky pomocí svého PIN kódu, čtecím zařízením naskenuje čárový kód knihy a odhlásí se. Systém nabízí i různá jazyková rozhraní – finské, švédské a anglické. Samozřejmě že je v knihovně k dispozici i knihovník, který zejména seniorům dokument půjčí standardní cestou.

3.5.2.2. Poplatky a pokuty

V případě, že čtenář po uplynutí výpůjční doby²⁶⁸ dokument nevrátí či si ho neprodlouží, začne mu nabíhat zpozdné. Po dalších 28 dnech čtenář ztrácí právo využívat služeb knihoven. To se děje i v případě, že dokument zničí nebo ztratí a také při odmítnutí

²⁶⁵ Finsky Helsingin kaupunginkirjaston luokitusjärjestelmän verkkoversio

²⁶⁶ Podle výroční zprávy četli denní tisk především muži, kteří dosáhli věku 50 let. 13 % z nich uvedlo, že čte časopisy on-line. Magazíny zase byly doménou žen ve věku 30-39 rokem.

²⁶⁷ CERQUEIRA MAGALHÃES, Maria de Fátima. Helsinki City Library [Cestovní zpráva.] [online]. Porto, Biblioteca Pública Municipal do Porto, 2008. 107 s. [01-07-2009]. Dostupný z WWW: <http://nortebad.files.wordpress.com/2009/05/relatorio_final.pdf>

²⁶⁸ Dva dny před uplynutí výpůjční doby je zasláno na funkční e-mail upozornění o jejím konci. Zpráva může být zaslána i na mobilní telefon. Tato služba je však zpoplatněna. Stojí 0,25 eura za jednu SMS.

uhrazení pokuty. Opětovné nabytí práv čtenáře je možné až po splnění všech závazků vůči knihovně.²⁶⁹

Tabulka č. 8 Přehled pokut a poplatků v helsinské knihovně

Zpozdné	0,2 €/den ²⁷⁰
Rezervace	0,5 €/ položka
Nová karta čtenáře	2-3 € ²⁷¹
Kopírování	0,3 €
MVS	4 € ²⁷²

3.5.2.3 Rezervace a MVS

Rezervace dokumentů lze provádět přímo v knihovně, přes webové rozhraní knihoven oblasti HelMet nebo přes telefon. Pokud je dokument přítomen v knihovně a rezervace se provádí telefonicky, uživatel neplatí poplatek. Musí si však vyzvednout dokument v dané knihovně. Pokud by ho knihovna musela odesílat do jiné pobočky, je již služba zpoplatněna.

Uživatel si může najednou rezervovat maximálně 30 položek²⁷³ vyjma bestsellerů. To se rovněž týká dokumentů, které ještě nebyly zařazeny do katalogu knihovny a uživatel by si je chtěl rezervovat v předstihu.

V případě, že požadovaný dokument není dostupný v žádné knihovně oblasti HelMet, je možné využít meziknihovní výpůjční službu. Formulář pro zadání požadavku je k dispozici na internetových stránkách knihovny. Dokument lze objednat také přímo v knihovně.

²⁶⁹ Helsinki City Library. *Fees* [online]. Helsinki : Helsinki City Library, 2006, Updated 19/05/2008 [cit. 2009-07-02]. Text v angličtině. Dostupný z WWW: <<http://www.lib.hel.fi/en-GB/maksut/>>.

²⁷⁰ Pokuta za jednu knihu nemůže překročit 6 eur.

²⁷¹ Nižší cena platí pro děti.

²⁷² Platí pro dokumenty na území Skandinávie. Mimo ní bude cena několikanásobně vyšší.

²⁷³ O splnění rezervace knihovna informuje dopisem, e-mailem nebo SMS (tato služba je zpoplatněna).

3.5.2.4 Akvizice

V roce 2008 nakoupilo Oddělení akvizice a katalogizace celkem 158.818 jednotek, přičemž 79 % z tohoto množství byly knihy.^{274 275} Vedle finsky, švédsky a anglicky psaných knih se do fondu dostaly především německé, ruské, estonské, čínské, arabské a somálské knihy. Z fondu bylo vyřazeno 178.926 jednotek.

Mimo tradičních dokumentů začala knihovna v roce 2008 nakupovat do svého fondu počítačové hry pro konzole a Blue-ray disky.

V roce 2008 ve spolupráci s knihovnou v Tampere začala centrální knihovna vyjednávat s hudebními nakladateli a nahrávacími společnostmi o možnosti poskytnutí hudebních nahrávek on-line přes rozhraní knihovny.²⁷⁶ Prozatím nedošlo k žádné dohodě.

Helsinská knihovna pro akvizici používá speciální informační systém, který je přístupný všem veřejným knihovnám v zemi. V něm si knihovny mohou rezervovat jednotku pro svůj fond. Pro dodání knih jsou posléze nasmlouváni nakladatelé či prodejci. Ve zvláštních případech se dokumenty nakupují v kamenných obchodech, nikoli přes elektronické obchody.²⁷⁷

3.5.2.5 Vícejazyčná knihovna

Knihovna poskytuje rozsáhlou sbírku cizojazyčných dokumentů. Mimo tradičních evropských jazyků jsou zde kolekce v čínštině arabštině, perštině, vietnamštině, somálsčině a turečtině. Sbírkky jsou vytvářeny a doplňovány tak, aby je mohli využívat cizinci, imigranti, studenti i vědci. Kromě dokumentů ve finštině a švédštině jasně převažuje angličtina.

Tabulka č. 9 Sbírkky podle jazyků

Jazyk	Počet	Procenta
Finština	1.251.739	78,43 %
Švédština	151.857	9,51 %
Angličtina	115.979	7,27 %

²⁷⁴ Helsinki City Library. *Annual Report 2008*.

²⁷⁵ V roce 2007 knihovna nakoupila 143.032 jednotek.

²⁷⁶ Knihovna je v současné době pouze předplatitelem Naxos Music Library.

²⁷⁷ UOTILA, Jukka. Osobní komunikace. E-mail ze dne 24. 6. 2009.

Němčina	12.309	0,77 %
Francouzština	11.348	0,71 %
Italština	2.912	0,18 %
Španělština	4.033	0,25 %
Ruština	15.464	0,97 %
Ostatní jazyky	30.424	1,91 %
Součet	1.596.065	100 %

Helsinská knihovna má jako centrální knihovna povinnost provozovat multikulturní centrum a zajistit uživatelům, kteří nejsou původem z Finska, podpůrné služby při kontaktu s úřady, poskytovat jim poradenství a základní příručky ve finštině.

Cizojazyčné sbírky se nachází v dospělém, dětském oddělení i v Knihovně 10. Knihovna rovněž v případě, že dojde k objednávce, dokumenty rozesílá do knihoven po celé zemi. To platí zejména v okamžiku, kdy imigrant nemá dostupnou literaturu v e svém rodném jazyce v místě, kde se usadil. Knihovna také pořádá akce, kde se scházejí Finové i zástupci jiných národnostních komunit, a HelMet knihovny každoročně pořádají „Joy of Reading“,²⁷⁸ kdy se malým finským čtenářům představují knihy v cizím jazyce. Už třetím rokem se také s úspěchem ve městě pořádal veletrh se somálskou literaturou.

Knihovna však má také na starosti podporu finštiny jako národního jazyka, ale i švédštiny a snaží se propagovat finskou společnost. Spolupracuje také s Mezinárodním kulturním centrem v Caisa.

Do budoucna se předpokládá další rozvoj této knihovny a jejích služeb. Za vše hovoří statistiky. Pokud v roce 2007 tvořilo pracovní sílu v Helsinkách osm procent cizinců, pak v roce 2015 už to bude podle odhadů o deset více. Prognózy uvádí, že v roce 2025 bude v oblasti HelMet přes 100.000 imigrantů.²⁷⁹

²⁷⁸ Česky Radost ze čtení

²⁷⁹ LEISTI, Mikko. *Central Library : the Heart of the Metropolis – the Heart of Helsinki : report review* [online]. 1st edition. Helsinki : Helsinki City Library, 2008. 59 s. [cit. 2009-17-02]. Dostupný z WWW: <http://www.lib.hel.fi/File/2aa4a475-3b90-43b3-ba86-266b7aeeb133/Centrallibrary_reviewreport.pdf>.

3.5.2.6 Architektonické rozložení

Mimo administrativního zázemí je v dvoupatrové budově hlavní knihovny Pasila také oddělení pro dospělé a dětské čtenáře, oddělení periodik s čítárnou, oddělení vícejazyčné knihovny, studovna, suterénní archiv a speciální prostory pro komerční využití. V prostorách knihovny je rovněž několik desítek počítačových stanic. Velké přednášky, které knihovna pořádá, se konají v atriu. Jeho podoba se inspirovala prstenci planety Saturn. Hudební oddělení knihovny je situováno do prostor vlakového nádraží Pasila.

Mimo hlavní budovu knihovny a její pobočky Itäkeskus, Kallio, Rikhardinkatu, Töölö a Vuosisaari nejsou na organizační úrovni oddělené sekce pro dospělé a děti.

Obrázek č. 8 Interiér hlavní budovy knihovna Pasila²⁸⁰

3.5.3 Hudební centrum – Knihovna 10

Knihovna 10 se nachází v samotném centru města v budově hlavní pošty a byla otevřena v roce 2005. Jedná se o moderní hudební centrum, které nabízí rozmanitou sbírku hudebních dokumentů pro celou oblast Helsinek. Mimo jiné jsou zde dostupné i filmy, počítačové vybavení, cestovní průvodce, komiksy, různá periodika, ale i malá sbírka bestsellerů. Vedle bezdrátového připojení se zde nachází řada počítačů, které mohou využít pouze držitelé čtenářských průkazů.

²⁸⁰ Převzato ze stránek knihovny

Mimo tradičních knihovnických služeb mohou uživatelé využít také hudební zkušebnu, kde se cvičí na různé nástroje.²⁸¹ Vrcholem ovšem je nahrávací studio, v kterém si uživatelé mohou nahrávat, upravovat své vlastní skladby či mluvené slovo. Je zde zavedený rezervační systém. Studio se objednává na půl až čtyři hodiny. Editovat si lze ale i videonahrávky. Knihovna nabízí rovněž speciální místnost s příslušným softwarem pro editaci videa. Jeviště slouží ke konání divadelních a hudebních představení, diskusím a dalším programům.²⁸²

Knihovna je také vydavatelem. Pořizuje záznamy všech koncertů, přednášek, panelových diskusí, návštěv spisovatelů, rozhovorů či vyprávění příběhů ve svých prostorách. Poté distribuuje tyto nahrávky prostřednictvím webcastu, podcastu, mp3, rádia a také prostřednictvím Web 2.0.²⁸³

Knihovna má otevřeno sedm dní v týdnu, dohromady 78 hodin. Lobby, ve kterém se poskytuje expresní internetové připojení na 12 počítačích, má otevřeno každý den od 8 hodin. Také je zde k dostání aktuální tisk. Měsíčně instituci navštíví přes 50 tisíc lidí. 60 % procent z nich je ve věku mezi 15 až 30 lety.

Tabulka č. 10 Statistické údaje o sbírkách v Knihovně 10

CD disky	40,000
knihy	5,500
hudebniny	9,000
video a DVD	500
LP	1,000
Hudební periodika	85

Progresivní přístup knihovny k mladé generaci je znát i na věkovém rozložení zaměstnanců. Všichni pracovníci jsou mladší 40 let. Vedle ředitele knihovny jsou zde také personalisté, IT plánovač a IT specialista, knihovník se specializací na hudební dokumenty, asistenti knihovníků, pracovníci v rámci civilní služby a studenti na praxi.

²⁸¹ Jedná se o elektrickou kytaru, basovou kytaru, klavír a DJ aparát.

²⁸² COWELL, Jane. Library 10, Helsinki. *Australasian Public Libraries and Information Services* [online]. 2009, vol. 22, no. 1, s. 32-34. ISSN 1030-5033.

²⁸³ Například sociální sítě

Knihovna je i ve spojení s místním hudebním institutem, operou a novou hudební síní. Ve spolupráci s oddělením pojízdných knihoven centrální knihovny provozuje speciální festivalový autobus, který objíždí různé lokality a nabízí uživatelům k poslechnutí hudební díla umělců, kteří budou na nějakém z festivalů v Helsinkách účinkovat.

Filozofií města a centrální knihovny je změna konceptu knihoven. Uživatelům chtějí dát prostor k vlastní tvůrčí seberealizaci a nabízejí jim k tomu patřičné nástroje a místo.

3.5.3.1 Informačně technologické vybavení knihovny

V knihovně je přes třicet počítačových stanic. Využívání některých z nich vyžaduje čtenářský průkaz a PIN kód.

11 stanic je určených k využití bez nutnosti předchozí rezervace. Uživatelé na nich mohou strávit maximálně půl hodiny času. K dispozici je na nich aplikace Word, Excel, software pro úpravu obrázků a internet. Po uplynutí vymezeného času musí být počítač uvolněn pro dalšího zájemce. Stanice jsou situovány do prostoru před halou služeb knihovny.

14 ASKO²⁸⁴ stanic je dostupných pouze po předchozí rezervaci a uživatelé na nich mohou strávit až dvě hodiny času. Obsahují stejný software jako počítače v lobby.

6 HelMet terminálů může být využíváno bez časového omezení. Uživatelé z nich mají přístup pouze do katalogu knihoven oblasti HelMet.

V knihovně je dostupné i bezdrátové připojení. K jeho využití je však potřeba čtenářský průkaz a PIN kód. Návštěvníci mohou získat dočasný účet zasláním formalizované SMS na dané číslo. Mimo počítačové jednotky také knihovna nabízí kopírovací stroj, fax a tiskárny. Ty však jsou k dispozici za poplatek.

Jako multimediální centra slouží v rámci centrální knihovny právě Knihovna 10 a také prostory bývalé knihovny v Kirjakaapeli.²⁸⁵

²⁸⁴ Zkratka pro Asiakastietokone, tedy Počítače pro zákazníky

²⁸⁵ Viz kapitola 3.5.4.1

3.5.4. Referenční služby

Ačkoli helsinská knihovna provozuje dvě virtuální referenční služby pro celé Finsko, další dvě jsou určeny pouze pro oblast Helsinek, resp. oblast HelMet.

3.5.4.1 Informační služba Místosetkání@lasipalatsi

V budově bývalé knihovny v Kirjakaapeli, ve skleněném paláci Lasipalatsi, dnes funguje speciální informační služba Místosetkání@lasipalatsi ²⁸⁶, kterou poskytují experti z různých oblastí lidského vědění. Uživatelům pomáhají vyhledávat informace v rámci elektronických a mobilních služeb a v digitálních TV. Pořádají se zde také tréninkové kurzy pro efektivní využívání internetu v každodenním životě. K dispozici je i několik počítačových stanic, které si není nutno rezervovat.

Prostory slouží k prezentaci různých počítačových firem a poskytovatelů služeb. Mají tak možnost získat okamžitou zpětnou vazbu od uživatelů, kteří jejich výrobky či služby využívají.

Hlavní provoz tohoto informačního koutku má na starost helsinská knihovna, nicméně jeho financování pochází z různých zdrojů, například z Nadace Billa a Melindy Gatesových.

²⁸⁶ Finsky Kohtaamispaikka@lasipalatsi

3.5.4.2 Služba iGS/Zepfej se na cokoli

Kysy mitä vain

HELSINGIN KAUPUNGINKIRJASTO

Information Gas Station

Etusivu | Keskustelut | Taustaa | Yhteystiedot | Palaute | Vastaajaesittelyjä | Fråga vad som helst | Ask anything

iGS

Tietohuoltoasema

- Vessojen lukot
- Mitä eläimiä ovat Karhukoplan pojat?
- Onko terveellistä juoda pilsneriä kesähelteellä?
- Unelma kesäparrasta
- Kukkien kahvittelu?

>Uusimmat kysymykset ja vastaukset
>Hae arkistosta

Tilaa RSS-syötteenä

Ajankohtaista

6.7.2009 **Kysy mitä vain ja KesäDösa yhteistyössä**
IGS-tietotynnyri, liikkuva tietopalveluasema, kiertää tänä kesänä KesäDösän mukana. Tietotynnyri ja...

16.4.2009 **IGS-vastaajana Saara Ihämäki**
Kuukausittain ilmestyvä iGS-vastaajasarjamme tänäkertaisessa osassa esitellään Pohjois- ja...

11.3.2009 **Vastaajaesittely-sarja jatkuu jälleen**
Yleisön toivomuksesta Kuukauden vastaaja-haastattelusarjamme saa jatkoa. Uusimmassa osassa...

94,0 MHz

iGS radiossa
torstaisin klo 10.40

Lähetä kysymyksesi

Sähköpostiosoitteesi

Lähetä Tyhjennä

Obrázek č. 9 Titulní stránka služby Informační čerpací stanice/Zepfej se na cokoli

iGS neboli Informační čerpací stanice²⁸⁷ je hybridní referenční služba Helsinské městské knihovny, která je určena pro oblast HelMet. Název služby odráží význam přístupu k informacím ve společnosti. Ty jsou pro lidi nezbytné stejně jako palivo pro automobil. Používá se pro ni i označení *Zepfej se na cokoli*.^{288 289}

Uživatelé zadávají dotaz přes webové rozhraní, přičemž obdrží odpověď e-mailem do dvou týdnů. Ta se také ukládá do on-line přístupného archivu. Na rozdíl od ostatních virtuálních referenčních služeb je lhůta pro zodpovězení otázky značně dlouhá.²⁹⁰

²⁸⁷ V Helsinkách se používá anglický ekvivalent Information Gas Station.

²⁸⁸ Finsky Kysy mitä vain, anglicky Ask anything

²⁸⁹ Dostupná z webové stránky Helsinské městské knihovny: <http://igs.kirjastot.fi/fi-FI/iGS/>

²⁹⁰ Podle některých odpovědí v archivu však může být lhůta ještě delší než 14 dní.

Mimo služby v rámci webového rozhraní se iGS provozuje také ve formě „informačních barelů“, což jsou speciálně upravené kiosky. Většinou se objevují na různých společenských akcích či v nákupních areálech.

iGS má také každý týden svůj prostor v rozhlasovém vysílání rádia Ylen aikinen. Posluchači mohou posílat své dotazy na knihovníky přes webové stránky rádia, popřípadě přímo zavolat do redakce. iGS rádio tým vybere otázky, které se poté zodpovídají živě, většinou den před vysíláním. Podle pracovníků rádia jsou posluchači většinou senioři. Program obvykle trvá 10 minut.²⁹¹

V současnosti se na projektu účastní zhruba 70 osob z Helsinské městské knihovny. V případě, že se informační barely pohybují po městě, doprovází je několik knihovníků, kteří zodpovídají na všechny dotazy.

Poslední průzkum využívání iGS se provedl v roce 2004. Vyplývá z něho, že službu nejčastěji využívají lidé ve věku 45–54 let. Procentuální zastoupení všech věkových skupin je potom následující:

Tabulka č. 11 Využívání služby iGS podle věku

Věk	Procentuální zastoupení
Pod 15 let:	4 %
15-24 let:	21 %
25-34 let:	16 %
35-44 let:	14 %
45-54 let:	24 %
55-64 let:	19 %
přes 64 let:	2 %

Původně se o iGS uvažovalo jako o dvouletém projektu, nicméně se postupně stal každodenní součástí knihovnických služeb v Helsinkách. Knihovnický personál prošel dalšími školeními vyhledávání informací a využívání digitálních zdrojů. V roce 2004 iGS obdržela cenu od Finské informační služby „Sova znalostí“.

²⁹¹ Vysílání začalo v roce 2003.

V roce 2008 ještě více vzrostla návštěvnost webových stránek služby a překonala hranici 800 tisíc. V srpnu téhož roku bylo spuštěno diskusní fórum u každé zodpovězené otázky. Za pět měsíců fungování se objevilo skoro tisíc komentářů.

Ačkoli je iGS považována především za referenční službu, spíše se podle mého názoru jedná o propagaci knihovny a rozšiřování povědomí o ní. Potvrzuje to jak lhůta, za kterou knihovníci dotazy vyřizují, ale také to, že na rozdíl od virtuálních referenčních služeb Zeptej se knihovníka nebo Zeptej se on-line jsou některé dotazy zbytečné a někdy také přímo hloupé.²⁹² Pracovníci nemají ani neudržují statistiky o počtech relevantních a nerelevantních dotazů. Jako forma prezentace knihovny a jejích služeb se však jedná o velmi silný nástroj, zejména ve spojení s rádiovou stanicí.²⁹³

3.5.6. Virtuální knihovna

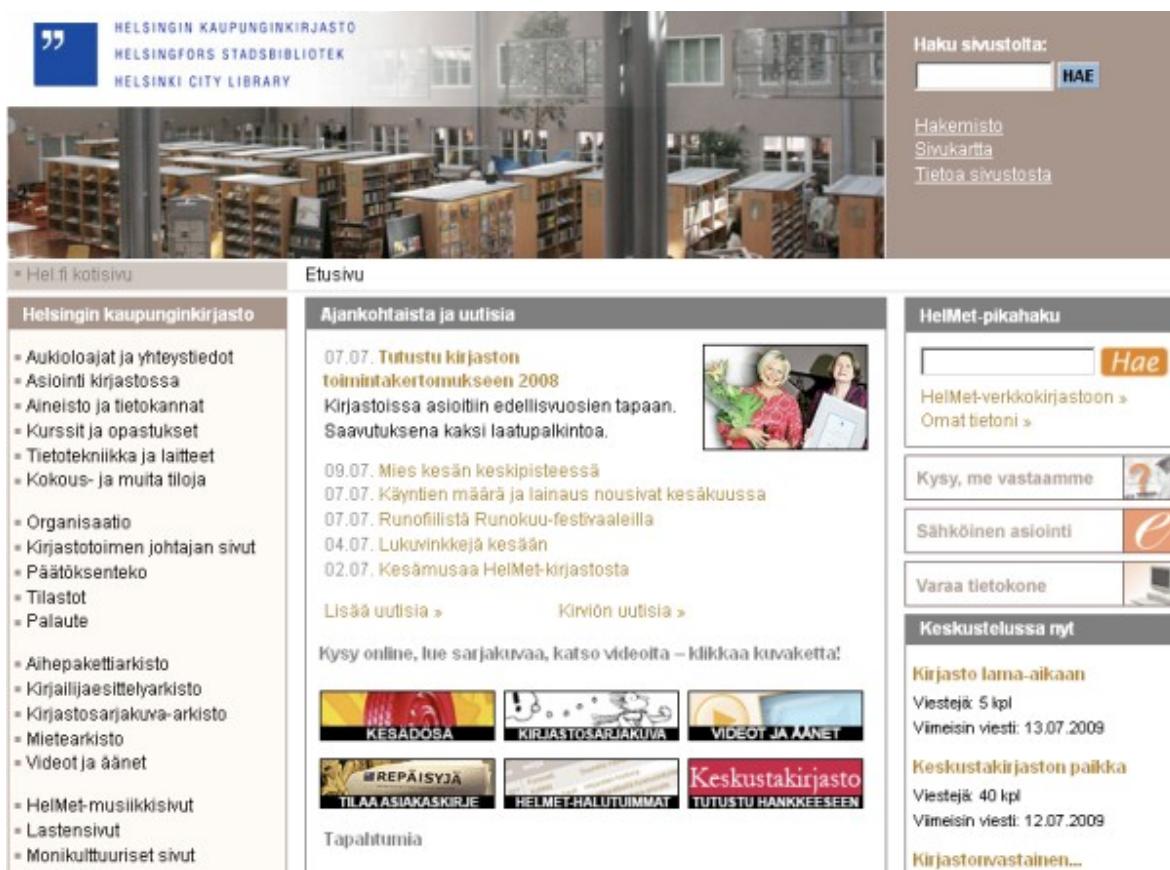
3.5.6.1 Webové stránky centrální knihovny

Helsinská knihovna spustila své první webové stránky v roce 1994. Z původních několika stránek s jednoduchou grafikou se webové sídlo změnilo v centrum virtuálních služeb. Stejně jako před 15 lety, i dnes je stránka k dispozici ve finštině, švédštině a angličtině.

Na stránkách čtenáři naleznou nejen informace o základních službách knihovny, ale také přístup do zhruba 30 databází. Ačkoli jsou některé volně přístupné, do některých uživatel může vstoupit až po registraci.

²⁹² Jako příklad lze uvést otázku z archivu: „Jak si zařídím vlastní čerpací stanici?“

²⁹³ Zůstává otázkou, zda by se podobný projekt uplatnil i v propagaci knihovnictví v Česku či by se stal obětí zneužívání. Faktem však je, že rozhlasové pořady prof. Jiřího Cejka a prof. Marie Königové, zástupců informační vědy a knihovnictví, se setkaly s mimořádným úspěchem.

Obrázek č. 10 Titulní strana webové stránky knihovny

V případě, že uživatel hodlá využít počítač v době, kdy je v knihovně, musí si ho rezervovat v rozhraní ASKO popř. *Rezervuj počítač*.²⁹⁴

V rámci webu má svou profilovou stránku ředitelka knihovny Maija Berndtson, která zde prezentuje publikace a analýzy.

3.5.6.1 Virtuální knihovna HelMet

Webovou službu HelMet.fi provozují knihovny v oblasti HelMet. Služba zahrnuje katalog, vyhledávací systém, profil čtenáře a prolinky na webové služby jednotlivých knihoven.

²⁹⁴ Finsky Vara tietokone

Katalog funguje na bázi otevřeného přístupu. Karta čtenáře a PIN kód jsou nutné pouze v případě vstupu do profilu, kde je možnost dokumenty rezervovat, prodlužovat a hodnotit, lze rovněž sledovat historii výpůjček a ukládat dotazy, které byly zadány do vyhledávače.

3.5.7 Služby mimo budovy knihoven

3.5.7.1 Pojízdné knihovny

Centrální knihovna v současné době každodenně provozuje dvě pojízdné knihovny – pro dospělé a pro děti, přičemž podle jízdního řádu navštíví 35 zastávek. V tomto roce se kvůli připojení oblasti Sipoo k Helsinkám počet zastávek rozšířil o šest nových.²⁹⁵

Jak bývá zvykem, pojízdné knihovny se účastní mnoha akcí konaných ve městě. Knihovna pro dospělé jezdí každý všední den v odpoledních hodinách.²⁹⁶

V pojízdné knihovně pro dospělé zajišťují služby dva knihovníci, přičemž uživatelé je mohou využívat pouze s kartou čtenáře. Je možné zde knihy vracet, prodlužovat a rezervovat. Fond pojízdné knihovny se průběžně obměňuje a čítá několik stovek jednotek, především beletrie, periodik a kompaktních disků či DVD.

Obrázek č. 11 Pojízdné knihovny pro dospělé a pro děti²⁹⁷

²⁹⁵ Annual Report 2008

²⁹⁶ Aktuální jízdni řád je dostupný z : <<http://www.lib.hel.fi/File/399649a1-a887-4d71-87ae-26d65a720bbb/Kirjastoautojen%20aikataulut%20%202009.pdf>>

Statistiky z roku 2007 uvádějí, že pojízdné knihovny jsou navštěvovány spíše dětskými čtenáři. Ze zhruba 260 tisíc výpůjček za rok mají sedmdesátiprocentní podíl děti.²⁹⁸ Tento fakt je však dán především tím, že pro děti se v autobusech pořádá řada akcí – například pravidelná četba pohádek.

3.5.7.2 Služby pro nemohoucí

Organizace služeb pro nemocné, handicapované či staré osoby, které nemohou do knihovny docházet, je organizována podobně jako v regionální knihovně v Oulu.²⁹⁹

Helsinská knihovna v roce 2008 takto obsloužila 471 lidí, přičemž 61 osob přibylo a zároveň skoro stejný počet přestal službu z různých důvodů využívat.³⁰⁰

3.5.7.3 Služby nemocnicím

Helsinská knihovna určuje i personál, který obhospodařuje jedenáct nemocnic v metropoli. Nemocnice má vždy svou malou knihovnu, jejíž sbírka obsahuje vedle knih i audiokazety, zvukové učebnice cizího jazyka, denní tisk a magazíny. Služby této knihovny mohou využívat pouze pacienti a zaměstnanci nemocnice. Pokud jiný uživatel požaduje dokument, který nemocnice má ve svém fondu, může být objednan přes standardní knihovnu. Zaměstnanec určený pro správu knihovny nemocnice dokument vyzvedne a předá ho do pobočky, která si ho vyžádala. Helsinská knihovna také zajišťuje literaturu pro zrakově handicapované.

3.5.8 Aktivity pro čtenáře

Knihovna udržuje spolupráci s místními školami, pořádá vzdělávací programy a zábavné akce.

Nejsilnější nástroj, kterým chce knihovna přilákat malé čtenáře do knihovny, je internet. Pro děti se vytvořila speciální internetová stránka³⁰¹, která jim podává informace, jak je

²⁹⁷ Převzato z webových stránek knihovny

²⁹⁸ CERQUEIRA MAGALHÃES, Maria de Fátima. Helsinki City Library.

²⁹⁹ Viz kapitola 2.6.1.1

³⁰⁰ Annual Report 2008

knihovnu možno využít a co je k tomu potřeba. Vznikl dokonce oficiální maskot těchto stránek, který byl pojmenován Bookster.³⁰²

Na těchto stránkách se také dětská čtenářská dozví o novinkách, které se dějí v knihovně. Jedná se o avíza a reportáže z různých událostí, soutěže, ale také změny v organizaci knihovny. Samy děti si zde potom mohou v rámci fóra publikovat krátké recenze knih, které četly a tím je tak doporučit ostatním. Zajímavé je, že se hojně vyskytují i recenze psané pokročilou angličtinou, které zveřejňují děti ve věku 10-12. Za rok 2008 knihovna zaznamenala 50 tisíc přístupů.

Mladé lidi knihovna láká i magazínem Pinna, jehož první číslo vyšlo před rokem. Mimo tipů na knihy do něj rovněž píší mladí lidé recenze. Časopis byl distribuován nejen ve všech knihovnách HelMet oblasti, ale i ve školách a mládežnických centrech. Cílem helsinské knihovny je vydání ročenky tohoto periodika.

Mezi oblíbené činnosti a akce, které knihovna během roku pro děti pořádá jsou:

- Jízda festivalového autobusu. Tento rok bylo speciální vozidlo v květnu 2008 přistavené v rámci Festivalu světové vesnice. V něm se dětem četly především pohádky. Během víkendu vozidlo navštívily přes dva tisíce dětí se svými rodiči.
- Každý rok v září se v knihovně koná přivítání nových školáků. Pokud ji ještě nemají, dostanou svou první kartu čtenáře. K tomu batoh s označením HelMet knihoven a seznam doporučené četby.
- Exkurze škol

Za rok 2008 se takto se službami seznámilo téměř 1.200 lidí.

Ve všech pobočkách helsinské knihovny se v průběhu roku také pořádají různé kurzy zaměřené především na využití internetu a vyhledávání informací. Čtenáři se do těchto seminářů mohou zaregistrovat buď přímo v knihovně nebo e-mailem. Mimo jiné také

³⁰¹ Helsinki City Library. Lastensiviut [online]. Helsinki : Helsinki City Library, 2006, Päivitetty: 1.9.2008 [cit. 2009-07-02]. Text ve finštině, švédštině a angličtině. Dostupný z WWW: <<http://www.lib.hel.fi/fi-FI/kirvio/>>.

³⁰² Finsky Kirviö

knihovny zvou na přednášky o využívání služeb knihovny.

3.6 Budoucnost knihovny

Finsko oslaví v roce 2017 sté výročí nezávislosti. U této příležitosti se otevře v Helsinkách nová centrální knihovna. V březnu roku 2008 byl zveřejněn report Mikky Leistiho,³⁰³ který v něm představil perspektivy nové knihovny.

Vzniku zprávy předcházela analýza současné situace knihoven a rozhovory s více než 100 osobami z politiky i komerční sféry. V potaz byly brány také průzkumy veřejného mínění v letech 1996–2004. Pro srovnání s mezinárodní situací Leisti navštívil centrální knihovny ve Stockholmu a Amsterdamu, knihovnu v Rotterdamu, Seattlu a Sendai.

Základní myšlenka Leistiho spočívá v utužování nové funkce knihovny: „*Postavení knihovny jako multimediálního centra znalostí, dovedností a příběhů, kde se stále něco děje, bude nadále posilovat.*“³⁰⁴

Leisti naznačuje, že celková plocha budovy bude 25.000 m²: 5000 m² pro komerční účely, 8000 m² pro místa, kde se lidé mohou setkávat, a 12.000 m² výhradně pro účely knihovny. Tento relativně malý podíl prostoru pro knihovnu vychází z faktu, že knihovny v Rikhardinkatu, Kalliu a Töölö budou nadále sloužit uživatelům.³⁰⁵

Město Helsinky uskuteční realizaci nové knihovny spolu s dalšími subjekty a investory. Náklady se rozdělí mezi město, vládu a obce v rámci Velkých Helsinek a komerční společnosti.

V současné době se zvažuje o třech lokalitách, kde by nová budova knihovny stála:

1. Töölönlahti – prozatím jediné místo, kde je v současné době možné knihovnu postavit. Naproti sídlí Helsinské hudební centrum. Poloha budovy by byla ideální, jelikož by byla přístupná z několika stran. V okolí je také velký park a v budoucnu místo pro pořádání koncertů.

³⁰³ LEISTI, Mikko. *Central Library : the Heart of the Metropolis – the Heart of Helsinki [report review]*.

³⁰⁴ Tamtéž

³⁰⁵ Tamtéž

2. Dům pošty – budovu vlastní soukromá firma, proto se předpokládají další vyjednávání. Je zde hlavní pošta a sídlí zde již také Knihovna 10.
3. Lasipalatsi – místo nedaleko centra Helsinek, kolem kterého jsou frekventované ulice. Vlastní ho město. Hlavním minusem této lokality je však malý prostor, který by bylo možno pro stavbu knihovny využít.

Diskuse o nové knihovně započaly ještě před vydáním Leistiho zprávy, a to zejména v souvislosti s rozvojem centra města, strukturou knihovnické sítě, nedostatkem prostoru v současné hlavní budově knihovny a se změnami ve službách a zařízeních knihoven. V prosinci roku 2006 potom helsinská Kulturní a knihovnická komise schválila analýzu knihovny v centru města, kde byla charakterizována takto:³⁰⁶

- Kulturní místo, virtuální i fyzické
- Veřejná tvář města, kde může prezentovat své aktivity
- Místo, kde mohou obyvatelé města trávit volný čas a cítit se přitom jako doma a potkávat ostatní.
- Místo v centru města, kam může zamířit celá rodina.³⁰⁷
- Nová knihovna nebude novou hlavní knihovnou Helsinek a nebude určena ke skladování knih. Administrativa, logistika a další služby jako akvizice, katalogizace, IT a pojízdné knihovny zůstanou ve správě knihovny v Pasila.³⁰⁸

Podle Maiji Berndtson je nutné, aby se při koncepci nové knihovny využily zkušenosti i ostatních měst, která plánují výstavbu knihovny. A nemusí to být nutně pouze finská

³⁰⁶ BERNDTSON, Maija. Helsinki's new Central Library : he heart of a flourishing city [online]. *Scandinavian Public Library Quarterly*. 2008, vol. 41, no. 4 [cit. 2009-07-05]. Electronické ISSN: 1604-4843. Dostupný z WWW: <http://www.splq.info/issues/vol41_4/04.htm>.

³⁰⁷ V koncepci nové knihovny však je i nová služba, která kvůli nedostatku prostoru v současné knihovně nemohla být realizována. Jedná se o speciální výukovou místnost pro děti, která vychází ze stockholmského modelu.

³⁰⁸ V nové knihovně se plánuje vytvořit manipulační prostor pro fond o 200 tisících svazcích. Předpokládá se transfer fondu vícejazyčné knihovny.

města. V současné době nové knihovny plánují města Århus, Birmingham, Stockholm nebo Oslo.³⁰⁹

3.6.1 Interview s ředitelkou knihovny

Pro tuto práci jsem oslovil ředitelku Helsinské městské knihovny, Maiju Berndtson,³¹⁰ zda by byla ochotná zodpovědět dotazy týkající situace knihovny v minulém roce a letos včetně jejího názoru na finanční krizi a budoucnost centrální knihovny. V jejích odpovědích se objevují velmi zajímavé myšlenky, které by se daly (možná

měly) aplikovat na knihovnictví obecně.^{311 312}

1) Jak byste zhodnotila činnosti helsinské knihovny v roce 2008 a v první polovině roku 2009? Co byl největší úspěch?

Za prvé, Helsinská městská knihovna zvítězila v minulém roce v soutěži Cena finské kvality. Její pobočka Knihovna 10 potom zvítězila v soutěži Inovace kvality roku. Za druhé jsme tvrdě zapracovali na plánu nové centrální knihovny a pokusili jsme se zjistit, jak různě rozvíjet činnost v současných knihovnách, a jak zrealizovat naši vizi knihovny bez hranic. Za třetí, knihovna měla stabilní návštěvnost, s čímž můžeme být spokojeni. V roce 2009 jsme také zapracovali na organizaci práce v knihovně; jak ji změnit, abychom co nejlépe podpořili naši současnou činnost. Často nyní diskutujeme o službě

³⁰⁹ BERNDTSON, Maija. Helsinki's new Central Library

³¹⁰ Ředitelkou knihovny v Helsinkách je od roku 1987. Je profesionální knihovnice. Titul magistr umění získala na Univerzitě Helsinky. Účastnila se mnoha projektů v rámci EU, jako například PublicCA, Public Libraries Concerted Action v letech 1997-1999. Byla členkou Mezinárodní sítě veřejných knihoven, která fungovala pod záštitou Bertelsmann Foundation v letech 1998-2001. V této době vypracovala zprávu Management sebehodnocení a Snění o budoucnosti : některé moderní myšlenky zítřku managementu knihoven. Spolupracovala také na publikacích Virtuální dopad na kamenné knihovny a Víze pro inteligentní změnu v roce 2002. Napsala mnoho článků do finských knihovnických časopisů a vystoupila na řadě konferencí v celé Evropě, Asii a Austrálii. Byla členem poroty pro architektonickou soutěž nového kulturního centra v Turíně a Mezinárodní architektonickou soutěž nové veřejné knihovny ve Stockholmu. V roce 2000 pak za jejího vedení knihovna získala první místo v soutěži pořádané Nadací Billa a Melindy Gatesových. Knihovna obdržela milion dolarů za propagaci možností a potenciálu internetu.

³¹¹ BERNDTSON, Maija. Osobní komunikace. E-mail ze dne 1. 7. 2009.

³¹² Fotografie Maiji Berndtson převzata ze stránek knihovny.

zákazníkům. Jsme k nim více aktivní a komunikativní. Rutinní práce týkající se cirkulace přesunujeme k samoobslužným službám a zákazníkům nabízíme rozšířené služby, které je nasměrují, jak nejlépe knihovnu využít. Tato změna zejména znamená vytvoření nových přepážek a hal služeb. Nicméně největší změna spočívá v přístupu k uživateli: nečekat až k přepážce přijde, ale místo toho jej aktivně oslovit.

2) I Finsko řeší problém s finanční krizí. Dotkla se i helsinské knihovny?

Finanční krize ovlivňuje knihovnu ve dvou různých rovinách. Ta pozitivní je, že v době recese (stejně jako v minulosti) návštěvnost a využití knihovny roste. Negativní stránka věci se týká obvyklého problému spojeného s krizí a to jsou menší finanční zdroje. Rok 2008 je v normálu bez krácení dotací, nicméně tento rok bude rozpočet o 1,34 procenta nižší než minulý rok.

3) Finské knihovny trpí nedostatkem mladých lidí, kteří právě ukončili univerzitní vzdělání. Jak byste je nalákala, aby šli pracovat do knihovny?

To není případ helsinské městské knihovny, které je jedním z nejoblíbenějších pracovišť v metropoli v letních měsících, kdy nabízíme místa brigádníkům. Místa knihovníků také obsazujeme velmi jednoduše.

4) Existují nějaká slabá místa ve vaší knihovně?

Samozřejmě že ano. Vždy jsou zde věci, které je potřeba zlepšovat. Může to být například ve schopnosti vést lidi, jejich motivace a vidět rozdíly mezi smyslem knihovny a společností. Může to být o službách zákazníků. Jsme zde proto, abychom sloužili jim, a ne knihovně. Musíme změnit náš způsob práce, pokud chceme, aby knihovna přežila.

5) Co očekáváte od nové centrální knihovny, jež má být dokončena k výročí v roce 2017?

Nová knihovna bude samozřejmě částečně znamenat to samé jako dnes. Na druhé straně pokud plánujeme něco, co má fungovat jako budova dalších sto let, musí být flexibilní, otevřená a více orientovaná na lidi, než na sbírky knih. Zjistili jsme, že lidé dnes tráví v knihovnách mnohem více času než kdykoli předtím. Pracují zde individuálně či ve skupinách se svými laptopy, chtějí klidné místo, ale zároveň společenské. Proto je zde mnoho výzev ve vytváření knihovny pro 21. století!

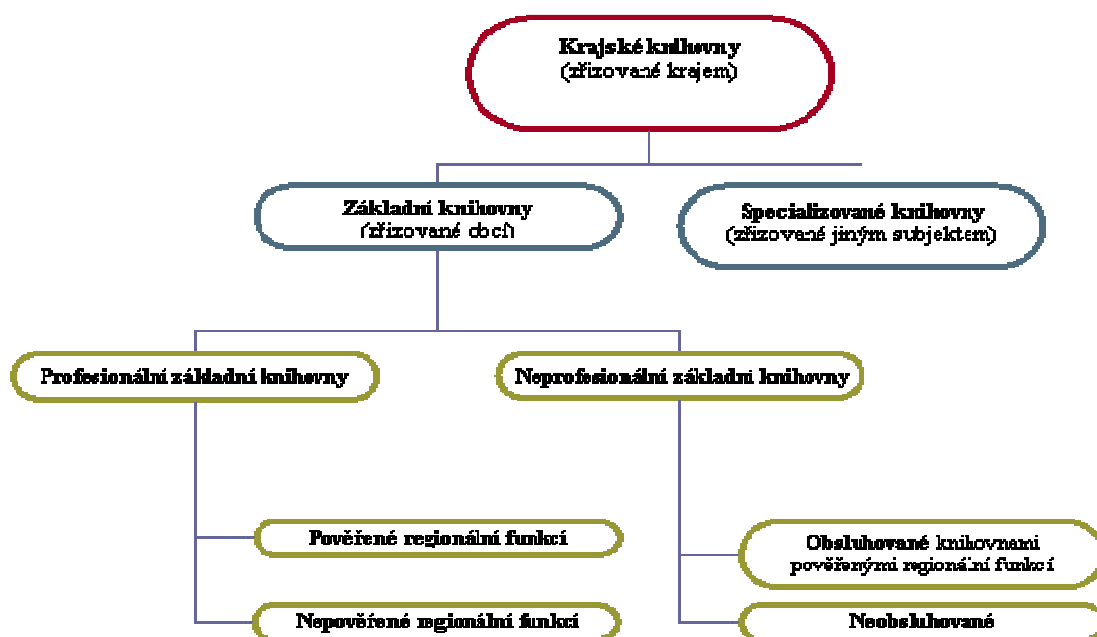
4. Optimalizace české sítě knihoven podle Finska

V této kapitole bych rád navrhl zásadní změny pro české veřejné knihovnictví, které se inspirují finskou koncepcí knihovnictví. Jsem si velmi dobře vědom, že u české odborné, ale i laické veřejnosti se pravděpodobně setkají v určitých otázkách s nesouhlasem, nicméně si dovoluji tvrdit, že některé metodiky finského knihovnictví by byly pro ty české „živou vodou“. Doslova.

4.1 Analýza struktury knihoven

4.1.1. Jak funguje český systém knihoven

V Česku funguje v současnosti následující systém veřejných knihoven, který je založený na zákoně o knihovnách.³¹³

³¹³ Česko. Zákon č. 257 ze dne 29. června 2001 o knihovnách a podmínkách provozování knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon). In *Sbírka zákonů České republiky*. 2001, částka 98, s. 5683-5688. Dostupný také z WWW: http://knihovnam.nkp.cz/sekce.php3?page=03_Leg/01_LegPod/Zakon257.htm.

Zvláštní výjimku tvoří Národní knihovna, Moravská zemská knihovna a Knihovna a tiskárna pro nevidomé E. C. Macana zřizované Ministerstvem kultury ČR.

1) Krajská knihovna, která je ze zákona zřizována krajem, zajišťuje především následující činnosti:

- Získává, eviduje, zpracovává a zpřístupňuje národní, regionální, zahraniční dokumenty, jak v tištěné, tak elektronické formě. Většinou se tak děje prostřednictvím povinného výtisku a nákupem.
- Zajišťuje MVS.
- Zajišťuje a poskytuje rešeršní služby uživatelům.
- Aktivně spolupracuje se školami v rámci mimoškolního vzdělávání.
- Plní regionální funkci a pověřuje základní profesionální knihovny touto funkcí.
- Funguje jako metodické, konzultační a poradenské centrum pro ostatní knihovny v kraji.
- Poskytuje širší technologické zázemí.

2) Specializovaná knihovna je zřizována jiným subjektem než obcí či krajem. Jedná se například o Národní technickou knihovnu či Národní lékařskou knihovnu. Tyto knihovny jsou určeny především pro odbornou činnost a výzkum.

3) Profesionální základní knihovnu může zřídit obec, působí v ní odborně vzdělaný knihovník a její hlavní činnosti jsou následující:

- Získává, eviduje, zpracovává a zpřístupňuje především tuzemskou literaturu především v tištěné formě a to především ze svého rozpočtu, který jí určuje obec.
- Uživatelům zajišťuje možnost MVS.
- Umožňuje přístup k internetu.
- Snaží se kooperovat se školami v rámci mimoškolního vzdělávání.
- Podílí se na kulturních aktivitách města.
- Může být pověřena regionální funkcí

4) Neprofesionální knihovna může být rovněž zřizována obcí, nicméně funguje s téměř nulovým rozpočtem, dobrovolným knihovníkem a v omezeném časovém období. Její funkce jsou následující:

- Využívání knihovnických fondů v rámci regionální funkce knihoven.
- Velmi střídavá akvizice formou nákupu či darů.
- Poskytuje internetové připojení.

4.1.2. Regionální funkce knihoven

Podle *Metodického pokynu Ministerstva kultury ČR k výkonu regionálních funkcí knihoven a jejich koordinaci v České republice* má regionální funkce (dále RF) občanům zaručit „dostupnost veřejných knihovnických a informačních služeb ve všech místech České republiky a přispívat k vyrovnaní rozdílů v kvalitě těchto služeb obyvatelům měst a malých obcí. Proto je nutné, aby byl jejich výkon celostátně koordinován.“³¹⁴

Konkrétně mezi hlavní cíle patří:³¹⁵

- Zajištění dostupnosti veřejných knihovnických a informačních služeb ve všech místech České republiky.
- Vyrovnaní rozdílů v úrovni poskytování veřejných knihovnických a informačních služeb obyvatelům měst a malých obcí.
- Zajištění kvality a kontinuity veřejných knihovnických a informačních služeb v návaznosti na informační potřeby uživatelů.
- Odstranění nežádoucích diferencí v úrovni poskytování veřejných knihovnických a informačních služeb mezi jednotlivými regiony a kraji.
- Účelná dělba práce a koordinace odborných činností v kraji.

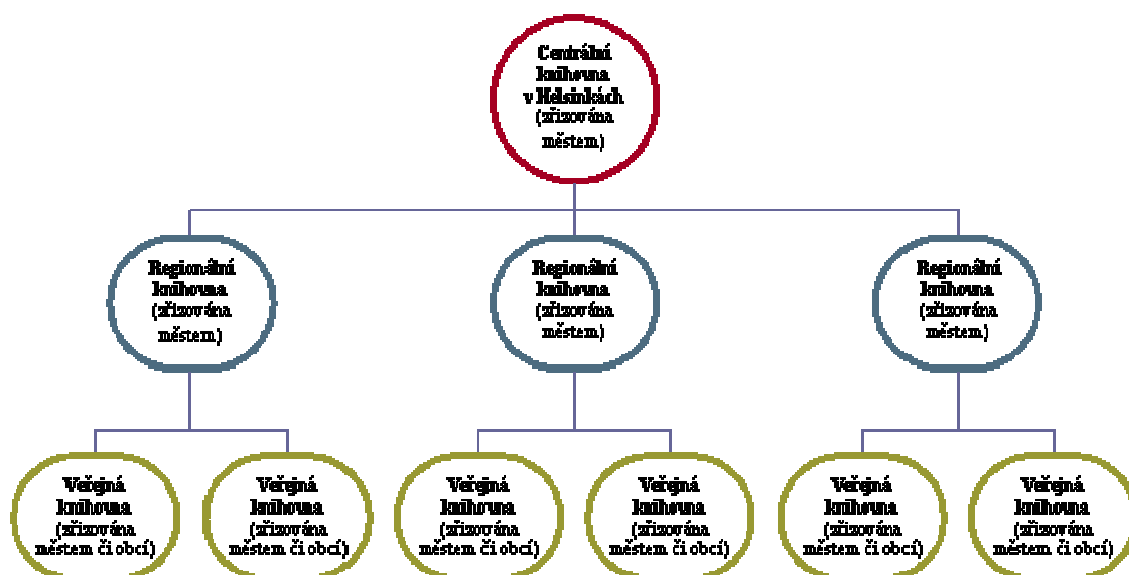
³¹⁴ Česko. Ministerstvo kultury ČR. *Metodický pokyn Ministerstva kultury ČR k zajištění výkonů regionálních funkcí knihoven a jejich koordinaci na území České republiky*. Praha: Ministerstvo kultury ČR, 2005. 16 s. Dostupné na WWW:
<<http://knihovnam.nkp.cz/docs/MetPokynMK05.doc>>

³¹⁵ Metodický pokyn

- Efektivní využití veřejných finančních prostředků.
- Garance průběžné aktualizace knihovního fondu knihoven provozovaných obcemi.
- Udržení odborného standardu služeb v knihovnách regionu.
- Garance kvalifikačního růstu pracovníků knihoven (celoživotní vzdělávání).

4.1.3 Komparace s Finskem

Ve Finsku funguje následující model veřejného knihovnictví, který je v mnoha ohledech jednodušší z organizačního hlediska, ale i co se týče transparentnosti.

Funkce centrální knihovny a její služby byly detailně popsány v předchozí kapitole. Nyní se proto budu detailně zabývat provinčními regionálními knihovnami a městskými knihovnami.

- 1) Regionální knihovnu zřizuje podle finského knihovnického zákona³¹⁶ město, přičemž touto funkcí ji pověřuje ministerstvo školství. Město přitom musí s tou funkcí souhlasit.

Její funkce potom upravuje knihovnický dekret,³¹⁷ který je definuje takto:

- podporuje informační a meziknihovní výpůjční služby veřejných knihoven ve svém regionu
- rozvíjí informační služby vztahující se k vlastnímu okruhu činností
- zajišťuje vzdělávání pracovníků v oblasti nových forem činností a rozvojových projektů knihovnické práce
- vykonává další funkce stanovené příslušným ministerstvem

Pokud opustíme zákonné definice, lze sumarizovat další funkce regionální knihovny následovně:

- zajišťuje komplexní knihovnické služby v dané lokalitě
- vytváří, aktualizuje a udržuje databázi informací týkající se regionu, popř. provádí monitoring tisku a relevantní články rovněž v databázi zpřístupňuje
- přístup do databáze poskytuje ostatním knihovnám
- informuje ostatní regionální knihovny o dění ve své oblasti
- spolupracuje s ostatními knihovnami, a to zejména na pořádání odborných setkání a seminářů
- pro městské knihovny v regionu funguje jako odborný poradce
- na požádání zajišťuje knihovnické služby jiné obci (společně s ostatními veřejnými knihovnami)

³¹⁶ Viz Příloha č. 4

³¹⁷ Viz Příloha č. 5

Již na první pohled je zřejmé, že v podstatě stejné funkce plní v obdobném režimu i české krajské knihovny. Hlavní rozdíl tedy spočívá v neexistenci regionální funkce knihoven. Finský knihovní zákon žádnou z regionálních knihoven nepověřuje tím, aby se starala o fondy ostatních knihoven a rozvoj jejich služeb. Jak vyplývá z uvedených funkcí, regionální knihovna vůči ostatním knihovnám velmi promptně reaguje zejména v MVS, vzdělávání knihovníků v regionu a rozvíjení regionálních knihovnických aktivit.

2) Městské knihovny podle knihovnického zákona má povinnost zřídit obec. Jejich funkce se dají shrnout především do následujících bodů:

- Výpůjční služby
- Akvizice fondu
- MVS
- Zajištění internetového připojení
- Propagace knihovny
- Může spolupracovat s ostatními městy, která požádala o kooperaci při zajišťování služeb knihovny
- Služby knihovny musí zajišťovat kvalifikovaný pracovník

Zásadní rozdíl oproti českému veřejnému knihovnictví je, že finské obce musí zajistit knihovnické služby v rámci svého samosprávného územního celku³¹⁸, což jim ukládá knihovní zákon. Oproti Česku to je významný rozdíl v legislativě. U nás povinnost provozovat knihovnu, popř. zajistit její služby, neexistuje. Existují dvě možnosti, jak pro Finy tyto služby zajistit.

- 1) Vybudovat samostatnou knihovnu za přispění ministerstva školství
- 2) Kooperovat například se sousední obcí, která již knihovnu provozuje a požádat o zastávku bibliobusu, popř. bibliolodě.

³¹⁸ Finsky Kunta

Tímto opatřením tak dochází k účinnému rozložení knihovnických služeb po celé zemi, bez nutnosti provozovat mnoho stovek neefektivních knihoven popř. jejich poboček.

4.2 Analýza financování

Financování veřejných knihoven je stále i 20 let od pádu totality palčivou otázkou českého knihovnictví. Neadekvátní rozpočtování knihoven v praxi stále znamená, že se knihovnické služby nemohou rovnat rozvinutým státům.

4.2.1 Struktura financování českého veřejného knihovnictví

V systému knihoven se na financování podílí následující subjekty:

Ministerstvo kultury

Stěžejním dotačním programem ministerstva školství pro veřejné knihovny je VISK³¹⁹ ³²⁰ následovaný dotačním řízením Knihovna 21. století – K 21.³²¹

Pro rok 2010 ministerstvo vypsaló následující podprogramy VISK.³²²

- VISK 2 - Mimoškolní vzdělávání pracovníků knihoven v oblasti ICT
- VISK 3 - Informační centra knihoven
- VISK 5 - RETROKON
- VISK 6 - Memoriae Mundi Series Bohemica
- VISK 7 – Kramerius
- VISK 8 – Informační zdroje a Jednotná informační brána
- VISK 9 – Rozvoj Souborného katalogu CASLIN a souboru národních autorit

³¹⁹ Veřejné informační služby knihoven

³²⁰ Program VISK existuje od roku 2000, kdy se zformoval z programu RISK (Rozvoj informačních služeb knihoven). Jeho cílem je především modernizace veřejného knihovnictví. Ministerstvo jej připravuje ve spolupráci s Národní knihovnou a Svazem knihovníků a informačních pracovníků.

³²¹ Týká se především podpory práce s národnostními menšinami a integrace cizinců, podpory všeobecné dostupnosti knihovnických služeb pro občany se zdravotním postižením, kulturní, výchovné a vzdělávací činnosti, ochrany knihovního fondu před nepříznivými vlivy prostředí.

³²² Česko. Ministerstvo kultury ČR. *Výběrové dotační řízení na nekomerční projekty z oblasti knihoven pro rok 2010* [online]. Praha : Ministerstvo kultury ČR, 2009 , 30.10.2009 [cit. 2010-02-10]. Text v češtině. Dostupný z WWW: <<http://www.mkcr.cz/cz/literatura-a-knihovny/granty-a-programy/vyberove-dotacni-rizeni-na-nekomercni-projekty-z-oblasti-knihoven-pro-rok-2010-37934/>>.

Vedle dotačního programu VISK ministerstvo podporuje práci s národnostními menšinami a integraci cizinců v programu Knihovna 21. století, nepřímo se také podporují nakladatelé vydávající kvalitní českou literaturu.³²³ V rámci výzkumu a vývoje se účelově podporuje oblast knihoven formou programového financování a institucionální podporou příspěvkových organizací ministerstva.³²⁴

Kraj

Když v novém zákonu o knihovnách z roku 2001, jež začal platit 1. ledna 2002, bylo uvedeno, že regionální funkce knihoven vykonává kraj, nebylo tehdy ještě jasně uvedeno, zda se tak bude dít z rozpočtu kraje, či ze státního rozpočtu. V platnost však následně vešlo Nařízení vlády ze dne 29. května 2002 č. 288/2002 Sb., kterým se stanoví pravidla poskytování dotací na podporu knihoven.

Rok 2005 pak znamenal zcela zásadní změnu ve financování regionálních funkcí, kdy přešlo zcela pod kontrolu jednotlivých krajů. Znamenalo to, že finanční prostředky na regionální funkce ve výši, jak šly formou účelové dotace na jednotlivé kraje od státu, byly od roku 2005 součástí rozpočtů krajů.

Mimo regionální funkce kraj dotuje i základní knihovny v regionu a samozřejmě finančně zajišťuje provoz krajské knihovny.

Obec

Z obecních rozpočtů se vynakládají částky na provoz základních profesionálních i neprofesionálních knihoven. Ty také mohou požádat o dotace z kraje, ministerstva či Evropské unie.

EU

Po vstupu Česka do Evropské unie v květnu 2004 se mohou čerpat finance ze strukturálních fondů EU a dalších dílčích programů. Unie tak chce vyrovnávat životní

³²³ Organizačně tento program zajišťuje Moravská zemská knihovna v Brně.

³²⁴ SKUČKOVÁ, B. Státní podpora knihovnické činnosti. In *Biblio*. 2010, roč. 4, č. 1-2, s. 16-17. 1802-3320

úroveň jednotlivých regionů. Pro období 2007 až 2013 lze jen ze strukturálních fondů získat 26,7 miliardy EUR.

V následujících tabulkách lze sledovat vývoj financování veřejných knihoven v ČR za roky 2007 a 2008.³²⁵

Tabulka č. 12 Financování českých knihoven v roce 2008

Rok 2008 typ knihovny		počet knihoven	počet poboček	vlastní výnosy
Krajské knihovny		14	36	64 220 227
základní knihovny s prof. prac. pověřené RF		85	311	76 015 721
základní knihovny s prof. Pracovníkem.		689	335	43 075 056
základní knihovny s dobrovolným pracovníkem		4 648	165	4 028
Celkem bez NK ČR a knihovny Cesty domů		5 436	847	183 315 031
od státu				
	od kraje	od obce	Z fondů EU	Výnosy celk.
102 225 059	634 410 624	14 171 026	1 601 699	819 351 580
48 485 129	97 089 870	649 469 033	823 694	876 868 072
16 694 020	11 294 488	556 230 036	0	634 105 711
0	0	166 099	0	177 045
167 404 208	742 794 982	1 220 036 194	2 425 393	2 330 502 408
Investice				
vlastní zdr.	Od státu	Od kraje	Od obce	Invest. gr.z EU
75 313 988	88 278 928	56 284 992	0	3 882 173
43 444 566	2 117 000	0	2 098 105	0
10 425 909	1 264 745	193 100	14 064 990	0
0	0	0	0	0
129 184 463	91 660 673	56 478 092	16 163 095	3 882 173

³²⁵ S laskavým svolením Knihovnického institutu. Jedná se o interní materiál.

Tabulka č. 13 Financování českých knihoven v roce 2007

Rok 2007

typ knihovny		Počet	Počet	vlastní
krajské knihovny		14	36	37 115 211
základní knihovny s prof. prac. pověřené RF		85	299	69 006 831
základní knihovny s prof. pracovníkem.		685	312	42 205 426
základní knihovny s dobrovolným pracovníkem		4 881	111	5 000
Celkem bez NK ČR a dalších nezař. ZK		5 665	758	148 332 468
Investice				
od státu	od kraje	od obce	z fondů	Výnosy celk.
88 053 064	387 956 492	12 289 974	238 548	527 447 649
56 262 601	95 857 226	598 262 200	2 818	828 958 370
9 904 636	7 009 818	522 739 212	0	590 846 768
0	65 000	509 973	0	584 330
154 220 301	490 888 536	1 133 801 359	3 057	1 947 837 117
vlastní zdr.	od státu	od kraje	od obce	invest. gr.z EU
76 429 533	105 451 992	67 730 031	0	0
22 598 890	2 103 000	325 000	15 014	0
4 794 291	2 105 000	525 000	6 662 871	0
0	0	0	0	0
103 822 714	109 659 992	68 580 031	21 676	0

Tabulka č. 14 Financování českých knihoven v roce 2007

Další tabulka uvádí náklady na regionální funkce, přičemž lze sledovat minimální nárůst v roce 2008 oproti roku 2007. Pokud bychom přepočítali celkový finanční objem pro jednu knihovnu, pak dostaneme zhruba 22 tisíc korun za rok. Lze jen dále polemizovat, zda se za tuto částku základním neprofesionálním knihovnám dostane patřičných služeb.

Tabulka č. 14 Financování regionálních funkcí v letech 2008 a 2007

Náklady z krajských dotací na RF v roce 2008	ČR celkem	počet knihoven S RF	Počet obsluhov. knihoven
Náklady celkem (z krajské dotace) (součet ř. 71 a z toho v krajské knihovně KK	131 701 474	99	6 003
z toho v pověřených knihovnách	31 437 824	14	
	100 263 650	85	

Náklady z krajských dotací na RF v roce 2007	ČR celkem	počet knihoven S RF	Počet obsluhov. knihoven
Náklady celkem (z krajské dotace) (součet ř. 71 a z toho v krajské knihovně KK	128 140 355	100	6 030
z toho v pověřených knihovnách	31 451 688	14	
	96 688 667	86	

4.2.2 Problémy spojené s financováním českých knihoven

I přes pozitivní jev roku 2008, kdy se oproti minulým letům zvýšil objem financí ve veřejném knihovnictví zhruba o 400 milionů korun, není stále jeho výše adekvátní zajištění komplexního rozvoje knihoven, který by se vyrovnal rozvinutým státům.

S tím souvisí především konstantní podhodnocování knihovníků-profesionálů. Problém je o to vážnější, že je minimum absolventů vysokých škol zaměřených na knihovnictví a informační vědu, kteří do veřejné knihovny zamíří.

Ačkoli nejsou ještě známé statistiky za rok 2009, lze odhadnout, že se finanční situace kvůli změně politické garnitury v krajích opět zhorší. Děje se tak zejména kvůli populismu současných krajských vlád, které peníze určené pro knihovny využívají k naprosto jiným účelům.

Financování regionální funkce je další velmi závažnou kapitolou. Od roku 2005, kdy roli finančního garanta převzaly kraje, došlo podle *Výroční zprávy regionálních funkcí za rok 2008*³²⁶ k určité stabilizaci, stále však dochází k neúplnému čerpání dotací, které šly ze

³²⁶ Knihovnický institut Národní knihovny ČR. *Výroční zpráva o plnění regionálních funkcí krajských knihoven na území ČR za rok 2008* [online]. Praha : Národní knihovna, 2009 [cit. 2010-03-04]. Dostupné z WWW: <http://knihovnam.nkp.cz/docs/RF/VyrocnizpravaRF_2008.pdf>.

státní pokladny do krajských rozpočtů na tento úkol. Nutno však dodat, že rok 2008 znamenal nejvyšší objem za poslední čtyři roky.

Další problém v otázce financování se týká základních neprofesionálních knihoven. Ačkoli za rok 2008 i 2007 byly vykázány náklady řádově ve výši stovek tisíc korun, jedná se o číslo zcela zkreslující, neboť jde pouze o minoritní část knihoven s dobrovolným knihovníkem. V podstatě neuvěřitelný je potom fakt, že neprofesionální knihovny nemají povinnost vykazovat jakékoli statistiky o své činnosti. Podle mého názoru zde uniká zásadní informace o celkovém rozpočtu těchto knihoven.

Na úrovni provozu knihoven se jedná kvůli nedostatku financí o následující problémy:

- Omezené možnosti nákupu a rozšiřování knihovního fondu
- V podstatě neexistence marketingu v základních knihovnách
- Velmi pomalá aktualizace hardwarového a softwarového vybavení knihoven
- Nedostatek prostředků na údržbu a provoz knihoven
- Stálé nedostatky v poskytování služeb handicapovaným občanům

4.2.3 Komparace s Finskem

Finsko je ke své knihovní síti velmi štedré, což platí i pro ostatní skandinávské státy.

Hlavní prostředky pro finské veřejné knihovny pocházejí ze dvou zdrojů:

1) Obce

Financování knihoven na úrovni obce prošlo od 1. ledna 2010 významnou změnou. Ještě v roce 2009 městské rady z rozpočtu města přerozdělovaly knihovně finance. Proti tomuto přerozdělování byla řada finských knihovníků. V podstatě se jednalo o stejný způsob, jakým české obce dotují knihovny. Ve Finsku poté vznikl rovněž problém s nerovností objemu financí, které města dostávala.

Od nového roku došlo k zásadnímu obratu. Města nyní budou dostávat na knihovní služby paušálně 53,64 eura na obyvatele. Ostrovní města dostanou o 20 procent více, stejně jako samosprávní územní celky s hustotou méně než 2 obyvatel na kilometr

čtvřečný. Územní celky s hustotou 2 až 5 obyvatel na kilometr čtvřečný obdrží o deset procent více. Předpokládá se, že částka se bude rok od roku mírně lišit.

2) Ministerstvo školství

Ministerstvo městům ještě navíc přispívá na rekonstrukci knihoven popř. výstavbu knihoven či nákup bibliobusu. V poměru vůči obcím tak přispívá na provoz knihoven 34,08 procenta z celkového objemu financí. V současné době jsou schválené dotace pro jednotlivá města až do roku 2013.³²⁷

Ministerstvo dále poskytuje granty:

- **Severská kooperace pojízdných knihoven**

Grant je určen pro samosprávné územní celky, které provozují pojízdnou knihovnu, jejíž působnost není pouze na území Finska. Jedná se například o Muonio v oblasti Laponska. Odsud vyjíždí pojízdná knihovna do norského Kautokeino a švédské Kiruny. V roce 2008 celková částka činila 87 tisíc eur.³²⁸

- **Podpora zvláštních úkolů**

Grant je určen pro samosprávné územní celky a jejich knihovny, které v rámci svého provozu nabízejí speciální služby. Jedná se například o oddělení vícejazyčné knihovny. Dále z tohoto grantu plynou finanční prostředky pro centrální knihovnu, která koordinuje denní knihovní síť, pořádá semináře, knihovnická setkání a podobné akce včetně kulturních. Prostředky z grantu plynou také regionálním knihovnám.³²⁹

- **Centralizovaná síť**

Grant podporuje celonárodní knihovnické projekty, které jsou využívány všemi veřejnými knihovnami v zemi.³³⁰

³²⁷ Finsko. Opetusministeriö. Opetusministeriön avustukset kirjastoille.[Grants of the Ministry of Education] [online]. Helsinki : Opetusministeriö, c2006 [cit. 2010-02-15]. Text ve finštině. Dostupný z WWW: < <http://www.minedu.fi/OPM/Kirjastot/avustukset/?lang=fi>>.

³²⁸ Tamtéž

³²⁹ Tamtéž

³³⁰ Finsko. Opetusministeriö. Opetusministeriön avustukset kirjastoille.

- **Pilotní aktivity**

Grant je určen pro všechny veřejné knihovny na rozvoj nových projektů a jejich testování.³³¹

Následující tabulky uvádí finanční výdaje finských veřejných knihoven za roky 2008 a 2007 (v eurech).

Tabulka č. 15 Financování finských knihoven v roce 2008

Celkové výdaje v roce	279.009.212,68	100.00 %
- Zaměstnanci	158.199.585,12	56.70 %
- Vybavení knihoven	39.504.963,20	14.16 %
- Fondy	25.518.565,22	9.15 %
- Ostatní	81.304.664,36	29.14 %

Tabulka č. 16 Financování finských knihoven v roce 2007

Celkové výdaje v roce	264.252.876,00	100.00 %
- Zaměstnanci	150.375.132,00	56.91 %
- Vybavení knihoven	37.455.236,00	14.17 %
- Fondy	23,917,666,00	9.05 %
- Ostatní	76.422.508,00	28.92 %

Z uvedených čísel vyplývá, že Finsko nezůstává nic dlužno pověsti knihovnické velmoci, a do knihovní sítě tak putuje částka, která ji dovoluje udržovat v nadstandardním stavu. I zde se ale knihovníci potýkají s problémy spojenými s financováním, což vede v současné době krize k rušení knihoven popřípadě redukci personálu.³³² Německý knihovník Andreas Mittrowann dále vidí rizika především ve zvyšování objemu finančních prostředků na samoobslužné knihovnické služby na úkor lidských zdrojů.³³³

³³¹ Tamtéž

³³² To je příklad města Tampere, které nedávno otevřelo novou hlavní knihovnu. Provoz však je však natolik drahý, že bylo uzavřeno několik poboček.

³³³ MITTROWANN, A. Skandinávské knihovny očima předních knihovnických expertů z Evropy, USA, Nového Zélandu a Austrálie. *Knihovna Plus* [online]. 2009, roč. 5, č. 1, [cit. 2010-03-04]. Dostupný z WWW: <<http://knihovna.nkp.cz/knihovnaplus91/ressl.htm>>.

4.3 Analýza české knihovnické legislativy

Předtím, než budu komparovat český knihovní zákon s finskou legislativou, bych velmi rád v krátkosti uvedl do souvislosti vývojovou cestu k tomuto prvnímu porevolučnímu českému knihovnímu zákonu.

4.3.1 Situace po roce 1989

Podzimní události roku 1989 znamenaly pro české veřejné knihovnictví velmi závažné změny. Velmi rychle po procesu demokratizace došlo k rozpadu jednotné soustavy knihoven, jejichž vztahy definoval zákon 53/1959 Sb. V praxi to znamenalo, že dlouholetá tvrdě centralizovaná struktura celookresních systémů ztratila v podstatě ze dne na den svou funkci a mnoho knihoven se kvůli tomu ocitlo v organizačním vakuu. Ve výsledku se knihovníci dělili do dvou skupin: a) první skupina prosazovala úplný přechod knihovny pod správu města, b) druzí razili cestu povinnosti správcovství okresního úřadu. Ve většině případů však knihovny skončily ve správě města.³³⁴

Tehdy na území Československa ještě stále existovaly tyto typy knihoven:

- Státní vědecká knihovna
- Okresní knihovna
- Městská knihovna
- Místní knihovna

Faktem zůstává, že centralizace daná zákonem v podstatě jasně určovala vztahy nadřízenosti a podřízenosti, stejně jako možnosti vzájemné spolupráce, přičemž po rozpadu soustavy knihoven se jednalo spíše o vztahy dobrovolné, které by byly oboustranně výhodné.

³³⁴ ZEMÁNKOVÁ, L. Vliv stavu legislativy na činnost a postavení knihoven. In *Knihovny současnosti '97*, 1. vyd. Brno : Sdružení knihoven ČR, 1997. s. 162-174. Dostupný také z WWW: <<http://www.sdruk.cz/sec/1997/sbornik/1997-3-162.pdf>>.

Hlavním problémem staré, avšak stále platné knihovní legislativy přitom byl tok financí. Velmi dobře to lze demonstrovat na případu okresních knihoven, které se staly těžkým břemenem samotných okresů. V době, kdy okresní shromáždění projednávala okresní rozpočet, byl totiž vyvíjen tlak na zrušení sítě veřejných knihoven, čímž by se snadno snížila výdajová složka okresu. Tehdy se braly v úvahu tyto možnosti:³³⁵

1) Převést okresní knihovnu z područí okresního úřadu na město

Tato možnost se z počátku zdála jako ideální. Okresní knihovny ale byly velmi nákladnou položkou v rozpočtu okresu a tak se tento model podařilo prosadit za cenu zvýšení dotací pro město od okresu. Ty však nedosahovaly takové výše, aby se zajistily adekvátní služby. Okres ale nakonec ušetřil, a to zejména na mzdových položkách a položkách pro nákup fondu.

2) Zrušení knihovny

Tuto možnost umožňoval zákon 576/1990 Sb., o hospodaření s rozpočtovými pravidly.

3) Sloučení několika organizací

Podobně jako u první možnosti se jednalo zejména o finanční stránku. Obce si jednoduše nemohly dovolit spravovat knihovny, které jim okres nabízel. Jednalo se tu tedy o možnost sloučení knihoven. To však nemělo oporu v zákoně 53/1959 Sb.

Situace vedla především k individualizaci jednotlivých veřejných knihoven, nemožnosti spolupracovat, ale také k metodické dezorganizaci. Knihovničtí odborníci se během devadesátých let snažili tehdejší politické garnituře dát jasně najevo potřebu zcela nového knihovního zákona, avšak naráželi na neznalost a nepochopení. Odborná obec se přesto shodla na zásadních otázkách, které by měly být v novém zákoně řešeny. Jednalo se o:³³⁶

- Strukturu veřejného knihovnictví

³³⁵ ZEMÁNKOVÁ, Ladislava. Vliv stavu legislativy na činnost a postavení knihoven.

³³⁶ BURGETOVÁ, J. Poznámky k české knihovnické legislativě. In *Knihovny současnosti '96*, 1. vyd. Brno : Sdružení knihoven ČR, 1997. s. 203-206. Dostupný také z WWW: <<http://www.sdruk.cz/sec/1996/sbornik/1996-3-203.pdf>>.

- Meziknihovní spolupráci
- Existenci nadrezortního orgánu pro oblast knihoven
- Funkci a působení Národní knihovny

Prvním krokem k realizaci nového zákona se následně stala Strategie pro rozvoj knihoven 1999–2003, která byla vyhlášena na 7. konferenci Knihovny současnosti v roce 1999.

4.3.2 Nový český knihovní zákon

Čeští politici s novým zákonem³³⁷ vyčkali až do nového milénia, a to do roku 2001, kdy byl nový knihovní zákon schválen a následně vešel 1. ledna 2002 v platnost. Stalo se tak dva roky poté, co se Česká republika rozdělila do krajů.

Přijetí zákona deklarovalo především příklon k veřejnému knihovnictví v rozvinutých státech, a to zejména jasně vytyčenou povinností knihovny „*poskytovat informační a knihovnické služby bezplatně všem bez rozdílu*“.

Zákon přitom řeší následující otázky týkající se veřejného knihovnictví:

- 1) Systém knihoven
- 2) Veřejné informační a knihovnické služby
- 3) Evidenci knihoven
- 4) Druhy knihoven
- 5) Knihovnu a tiskárnu pro nevidomé K. E. Macana a Moravskou zemskou knihovnu v Brně
- 6) Krajskou knihovnu
- 7) Základní knihovnu
- 8) Specializovanou knihovnu
- 9) Meziknihovní služby
- 10) Podporu knihoven
- 11) Evidenci a revizi knihovního fondu
- 12) Vyřazování knihovních dokumentů
- 13) Ochranu knihovního fondu

³³⁷ Česko. Zákon č. 257 ze dne 29. června 2001 o knihovnách a podmínkách provozování knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon).

14) Sankce

Z hlediska informační politiky státu byl zákon přelomový ve faktu, že ukládá knihovnám povinnost poskytovat bezplatný přístup k internetu, přičemž proces internetizace mělo zaštitit dnes již neexistující ministerstvo informatiky.³³⁸ V případě, že tuto službu knihovna neposkytuje, ministerstvo kultury ji vyřazuje z evidence knihoven.³³⁹

Pokud bychom se měli podívat na slabé stránky prvního knihovního zákona po pádu totality, pak lze citovat názor dr. Zdeňka Matušíka z Národní knihovny. V svém analytickém článku *Knihovní zákon z knihovnického hlediska*³⁴⁰ vidí problémy především v absenci odborných otázek knihovnictví jako činnost. Například uvádí absenci typologie knihovnických služeb či typologie knihoven.

Právě typologie knihoven je přitom jeden ze zásadních problémů. V zákoně jsou podle Matušíka značně nezřetelná kritéria, kterými by se jasně odlišily druhy knihoven, což vlastně vede k nejasné struktuře knihoven. To se týká i termínů vysokoškolská knihovna či muzejní knihovna, které jednoduše spadají do velké množiny knihoven poskytujících veřejné knihovnické a informační služby.

Typologie služeb je zase v zákoně definována příliš obecně. Ačkoli odstavec § 4 zde hovoří o zpřístupňování dokumentů z knihovního fondu, už dále tuto službu detailněji nespecifikuje. Je v ní tedy ukryto prezenční a absenční půjčování zpřístupňování elektronických zdrojů ať už off-line či v rámci intranetu.

Revize fondu je v zákoně definována vcelku úsměvně, a to zejména v druhé části v bodě c) odstavce § 16, kdy má knihovna s fondem od 200 tisíc do jednoho milionů provádět revizi jednou za 15 let. Lze revidovat jeden milion knih během jednoho roku? Následná třetí část ukládá povinnost knihovnám s fondem větším než jeden milion a zároveň

³³⁸ Dnes jeho oblast spadá do pravomoci Ministerstvo vnitra ČR

³³⁹ Kontrola knihoven však ze strany ministerstva prakticky neprobíhá. Zrušení knihovny tak většinou následuje po udání.

³⁴⁰ MATUŠÍK, Z. Knihovní zákon z knihovnického hlediska. [online] In *Knihovny současnosti 2004*, 1. vyd. Brno : Sdružení knihoven ČR, 2004. s. 112-122. Dostupný z WWW: <<http://www.sdruk.cz/sec/2004/sbornik/2004-0-112.pdf>>.

menším jako tři miliony provádět revizi pěti procent fondu každý rok. Sám zákon si zde tedy protiřečí.

4.3.3. Komparace s Finskem

Knihovní zákony Skandinávie mají dlouhou tradici vyjma Švédska, které přijalo svůj první zákon až v roce 1997. Vývoj finské knihovní legislativy jsem detailně popsal v první kapitole, a proto bych se nyní zaměřil na poslední knihovní zákon z roku 1998 včetně dekretu.³⁴¹

V prvé řadě si je potřeba uvědomit, že finský knihovní zákon a dekret jsou nepříliš rozsáhlé, avšak pragmatické legislativní dokumenty.

Zákon se věnuje následujícím otázkám veřejného knihovnictví:

- Do cílů knihoven, jejichž existenci zajišťuje obec, patří samozřejmě zajištění informačních a knihovnických služeb a dále rozvoje virtuálních a interaktivních služeb.
- Ačkoli je zajištění knihovnických a informačních služeb povinné, obec se může rozhodnout, zda tyto služby nebude poskytovat v rámci částečné či úplné spolupráce s jinou obcí. Důležité je přitom zajištění profesionálních služeb a zohlednění rozdílných jazykových oblastí s důrazem na Laponsko.
- Vymezení funkce centrální a regionální knihovny.
- Zajištění bezplatných služeb knihoven včetně MVS.
- Hodnocení knihovnické činnosti je povinností každé obce.
- Ministerstvo školství jako nejvyšší úřad pro finské knihovny.

Dekret následně konkretizuje služby veřejných knihoven:

- Centrální knihovna jako koordinátor městského knihovnictví ve Finsku
- Regionální knihovna jako koordinátor městského knihovnictví pro dané územní celky

³⁴¹ Viz Příloha

- Funkce regionálního úřadu a jeho vazba na knihovnickou činnost
- Kvalifikační požadavky, které nařizují vysokou míru profesionality, musí splňovat každá knihovna.

Stejně jako u českého knihovního zákona jeho finský protějšek v podstatě nekonkretizuje knihovnické a informační služby natož typologii knihoven resp. jejich profilování. Je to dáno především faktem, že z hlediska historického vývoje jsou všechny finské knihovny považovány za veřejné. Určité rozložení knihovní sítě a typologii následně nabízí až ministerstvo školství.

Co se týče bezplatnosti služeb, ta je zajištěna ve všech skandinávských knihovnách. Český zákon rovněž ukládá poskytovat bezplatné služby, nicméně administrativní poplatky stále existují a liší se podle velikosti obce, kde funguje. Z diskuzí s českými knihovníky vyplývá, že zrušení těchto poplatků by nepřispělo k vyšší návštěvnosti. Naopak se spíše razí názor „co je zdarma, je nekvalitní či nedůvěryhodné“. Navíc se jedná o jeden ze zdrojů příjmů knihovny. Finové tuto problematiku cítí naopak. Podle Mäkinena³⁴² je však problém absence stanovení způsobu financování knihoven zákoně, které se řeší roztroušeně v jiných legislativních dokumentech.

Zásadní rozdíly potom můžeme sledovat v oblasti odborných požadavků na knihovníky, povinnosti poskytovat knihovnické a informační služby. Zatímco u nás mohou v knihovnách pracovat zaměstnanci bez knihovnického vzdělání, ba dokonce dobrovolníci, ve Finsku je nutné obsadit knihovnu dvěma třetinami profesionálních knihovníků. Právě proto se Finové řadí mezi knihovnické velmoci. Ač je hustota knihoven několikanásobně nižší než v Česku, kvalita poskytovaných služeb je naopak na diametrálně vyšší úrovni. A to také díky bibliobusům.

³⁴² MÄKINEN, Ilka. Osobní komunikace. E-mail ze dne 20.2. 2010.

4.4. Návrh optimalizace

V následující části chci navrhnout změny české sítě veřejných knihoven, které by přispěly k její transparentnosti, k vyšší kvalitě knihovnických a informačních služeb a také ke zlepšení finanční situace, i když tuto otázku považuji za jednu z nejsložitějších. Využiji přitom své zkušenosti ze dvou studijních cest napříč Skandinávií a zároveň také z návštěv českých veřejných knihoven.

4.4.1 Optimalizace sítě knihoven

Česká síť veřejných knihoven a její tradice sahá až do první republiky, kdy knihovní zákon z roku 1919 ukládal obcím povinnost poskytovat knihovnické služby. Díky tomu dnes můžeme směle říci, že naše síť knihoven patří mezi nejhustší na světě. Zásadním problémem rozvoje knihovnických služeb ovšem je naprostá nevyváženost kvality poskytovaných služeb a její velmi složité měření.

Příčiny tohoto stavu samozřejmě tkví i v historických událostech po roce 1945. Zatímco Finové se statečně ubránili nástupu komunistické moci, tehdejší Československo podleгло. Na dlouhá desetiletí tak byl rozvoj kultury, a tedy i knihoven limitován totalitní ideologií a zkosnatělým systémem jednotné soustavy knihoven, ve které se jen velmi těžko prosazovaly progresivní metodické postupy. To je však i problém v současnosti.

Česko se dnes nachází v podobné situaci jako Finsko v šedesátých letech. Tehdy byla v zemi tisíců jezer velmi hustá síť knihoven, kterých bylo přes tři tisíce. Služby ovšem neměly valnou kvalitu. Nový zákon z roku 1961 byl ale pro finské knihovnictví živou vodou. Obrovská finanční injekce umožnila postupnou racionalizaci sítě a zároveň zvýšení úrovně služeb. A to hlavně díky redukci počtu knihoven a bibliobusům. Vedle toho vznikaly nové moderní budovy pro knihovny. Mobilní knihovny s profesionálním knihovníkem umožnily dostupnost takových služeb i v nejbližších obcích s pár stovkami obyvatel. Finská vláda se do tohoto modelu nebála investovat miliony finských marek, a do konce sedmdesátých let po zemi jezdily více než dvě stovky pojízdných knihoven. Tím se podařilo nahradit činnost více než 1.500 knihoven.

Domnívám se, že zhruba 4.600 českých neprofesionálních knihoven s dobrovolným knihovníkem je velkým soustem nejen pro krajské knihovny, ale i pro metodickou

činnost Národní knihovny. Pro redukci neprofesionálních knihoven hraje hned několik zásadních faktů:

1) Dostupnost knihovnických služeb co nejširšímu počtu obyvatelstva

Vyjadřuji naprostý souhlas s vytyčeným úkolem ministerstva kultury, potažmo krajů. Je si však potřeba uvědomit, v jaké době žijeme a jakou úroveň musí knihovnické služby dnes mít. Pokud v současnosti funguje přes čtyři a půl tisíce neprofesionálních knihoven s dobrovolným knihovníkem, jejichž fond čítá několik stovek děl, pak tu hovoříme o plýtvání veřejnými financemi. Navíc se v drtivé většině případů jedná pouze o výpůjční služby a internetové připojení. Neprofesionální knihovna tak neposkytuje zázemí, které dnes lidé očekávají. Trendem knihovny není půjčování knih, ale především poskytnout místo pro studium a setkávání se lidí ve světlém, otevřeném prostoru, kde jsou k dispozici kvalitní služby, zdroje a technologické zázemí.

2) Kulturní centrum obce

Samozřejmě že knihovna je jedním ze základních stavebních kamenů kulturní infrastruktury země. Otázkou však zůstává, zda tuto funkci může dostatečně plnit při otevírací době dvakrát do měsíce.

3) Nedostatečné technologické zázemí

Při konzultaci s ředitelkou Městské knihovny v Táboře Mgr. Alenou Otrubovou jsme diskutovali i o tématu plnění regionálních funkcí. Pozitivní zpráva je, že například v okrese Tábor existuje již pouze jedna knihovna, která nemá internetové připojení. Na druhé straně však přichází problém s aktualizací a obnovou informačních technologií. Pokud české knihovny ještě po nástupu nového milénia zápasily se zastaralou technikou či žádnou, pak v roce 2010 nejsme o mnoho dále. V malých obcích jednoduše nejsou finanční prostředky na nákup nové techniky, a knihovny tak plní zastaralý hardware. Nicméně alespoň jsou nějaké k dispozici. Opět se tím dostávám k myšlence kvality služeb. Opravdu si může moderní země dovolit nabízet v knihovnách uživatelům několik let staré počítače a monitory? V době, kdy je bezdrátové připojení v každé druhé kavárně a zejména mladí lidé používají běžně internet v mobilu, je tato otázka bezpředmětná.

4) Personální zajištění

Razím názor, že knihovník musí mít zajištěné odborné vzdělání, aby mohl vykonávat tak odpovědné zaměstnání. Navíc v soudobém informačním věku se knihovnictví prolíná řadou oborů vycházející z informační vědy, přičemž z knihovníka se stává spíše informační specialista, který je schopen uživatelům nabídnout adekvátní uspokojení informační potřeby.³⁴³ Pokud v neprofesionálních knihovnách budou tuto lidé bez knihovnického vzdělávání, nemůže se kvalita knihovnických služeb zvyšovat. A s ní i poptávka po nich.

Shrňme si nyní negativa husté sítě do konkrétních bodů:

- Obce nemají dostatek financí na podporu své knihovny.
- Regionální funkce pověřených knihoven nepostačuje pro zvýšení úrovně služeb. Profesionální knihovníci i přes svou snahu nemohou plně rozvíjet služby malých knihoven. V praxi to vypadá většinou tak, že jednou ročně dojde k výměně fondu a základní konzultaci. To jednoduše nestačí.
- Dobrovolní knihovníci neposkytují profesionální služby, což je omezující zejména pro uživatele. Současné možnosti informačních a knihovnických služeb tak jsou pro ně uzavřenou kapitolou. Nemluvě o možnosti organizovat například výukové semináře výpočetní techniky. Metodické (dobrovolné) pokyny se aplikují jen stěží.
- Omezená otevírací doba
- Nevyhovující prostory
- Neposkytnutí přístupu k internetu
- Netransparentnost financování

V četných konzultacích s odborníky z české knihovnické veřejnosti však téměř nikdo

³⁴³ VLASÁK, Rudolf: Informační sektor, informační profese a informační vzdělávání. In: *Národní knihovna*. Vol. 12., 2001, No.3., s. 159-168. ISSN 0862-7487. Dostupný také z WWW: <<http://knihovna.nkp.cz/NKKR0103/0103159.html>>.

rušení malých knihoven nepodpořil. Hlavním důvodem přitom byl fakt, že knihovna je téměř vždy kulturním centrem obce,³⁴⁴ popř. informačním střediskem. Ani já zde nechci prosazovat kompletní zredukování sítě, neboť mnoho knihoven má tradici sahající právě až do první republiky, popř. dokázaly překlenout temné období totality a zachovaly si svou kulturní funkci.³⁴⁵

Co zachování neprofesionálních knihoven naopak podporuje:

- Existence školy v obci
- Pořádání akcí pro žáky
- Existence webové prezentace knihovny, čímž se potvrzuje zájem obce pozvednutí své prestiže.
- Aktivní propagace knihovny
- Snaha o nadstandardní služby jako doporučení literatury, donášková služba apod.
- Účast v soutěžích typu Knihovna roku
- Poskytování připojení k internetu

4.4.1.1 Model pojízdných knihoven

Na základě uvedených faktů lze navrhnout optimalizaci husté sítě knihoven podle modelu pojízdných knihoven, které slaví již půl století úspěch ve Finsku. Stejně jako tam by se přispělo k rozšiřování povědomí o profesionálních knihovnických službách.

Přitom v Česku se nejedná o žádnou novinku. Na našem území se objevily první bibliobusy už za Rakouska-Uherska na začátku 20. století. Průkopníkem byl učitel Václav Sova z Napajedel. Podle jeho návrhu vyjely v roce 1907 na silnici dvě „kočovní

³⁴⁴ I přes můj protinázor týkající se omezené otevírací doby. Jak se tedy dá vytvářet kultura během šesti hodin měsíčně?

³⁴⁵ SOVADINOVÁ, Irena. *Neprofesionální knihovnictví dnes a v blízké budoucnosti*. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a knihovnictví, 2007. 141 s. Vedoucí diplomové práce Mgr. Jana Nejezchlebová.

knihovny“, které ihned začaly obsluhovat několik vesnic kolem. Vešlo se do nich přitom přes sto svazků.³⁴⁶

Další bibliobusy se objevily v padesátých letech minulého století. Krnovská knihovna tehdy do autobusu instalovala i promítací zařízení. Úspěch knihovny hovořil i ze statistik. Měla zhruba 1.500 čtenářů a v prvním roce fungování se zde vypůjčilo přes 14 tisíc knih.

Další knihovny na kolech se postupně objevovaly v Plzni, na Chomutovsku či Litoměřicku. Samostatnou kapitolou pak jsou bibliobusy v Praze, které zde jezdí už od roku 1939.³⁴⁷

Jak vyplývá z historie, bibliobusy byly na našem území mezi čtenáři velmi oblíbené, přesto jejich počet nikdy nedosáhl závratných čísel. Spíše naopak. Hlavním důvodem přitom byly vstupní náklady, což platí i dnes.³⁴⁸ Na českém území tak v současnosti působí pouze čtyři pojízdné knihovny: tři v Praze, jedna v Plzni.³⁴⁹

4.4.1.2 Případ z Plzně

Pro účel této práce jsem osobně navštívil Městskou knihovnu v Plzni a její pobočku Slovany, ze které čtyřikrát do týdne vyjíždí za čtenáři. Můj hlavní cíl bylo nahlédnout přímo do provozu pojízdné knihovny, ale také zjistit, proč Plzeň dala na rozdíl od mnoha měst bibliobusu zelenou.

Měl jsem možnost elektronicky komunikovat s bývalou ředitelkou městské knihovny PhDr. Dagmar Svatkovou, která mi nastínila situaci z poloviny 90. let, kdy začal bibliobus obsluhovat některé části západočeské metropole. Doslova uvádí: *„Dva roky před jeho nákupem jsem optimalizovala síť poboček, protože jsem se chtěla vyhnout diskusi na toto téma. Zároveň probíhalo vrácení majetku, které se nás také podstatně dotklo a zákon o věcném břemenu (nechat knihovny po dobu deseti let na místě) už nám také v té době příliš pomoci nemohl. Udělali jsme podrobnou analýzu, srozumitelně popsali všechna pro a proti a předložili nadřazeným. Sama jsem byla překvapena, že*

³⁴⁶ ROTTOVÁ, M. Pojízdné knihovny : 1.část. [online] *Čtenář*. 2006, roč. 58, č. 9, s. 294-295. Dostupný také z WWW: < http://ctenar.svkk1.cz/files/pdf_2006/c0906.pdf>.

³⁴⁷ Tamtéž

³⁴⁸ Je si však nutné uvědomit vstupní náklady pro kamennou pobočku. Ta je ve výrazném nepoměru.

³⁴⁹ Tamtéž

souhlasili, i když jsem jasně říkala, že naše služby levnější nebudou. Osvícená rada města Plzeň chtěla zachovat knihovnické služby pro znevýhodněné skupiny obyvatel, a proto jsme začali konat.“³⁵⁰

Z výše uvedené skutečnosti vyplývá, že rozvoj pojízdného knihovnictví v Plzni byl především umožněn podporou od politických sil ve městě. Dalším důkazem tohoto vzácného jevu je potom rok 2005, kdy radní schválili nákup nové pojízdné knihovny v hodnotě 5,5 milionu korun. Ta přitom nahrazuje deset zrušených poboček. Knihovna uvažuje o zrušení dalších, nicméně se jedná spíše o dlouhodobý výhled.

Další zajímavý faktor je ekonomické srovnání provozu fungujících poboček a provozu bibliobusu. To nyní hovoří v neprospěch pojízdné knihovny. Analyzujme si však finanční stránku podrobněji.

V roce 2009 náklady na dvanáct poboček byly 877.259 Kč, tj. průměrně 73.000 Kč na jednu pobočku. Za nájem knihovna nikde neplatí, výdaje jsou za energie, případné opravy nebo nákup materiálu a vybavení a mzdu pracovníka. Pobočky jsou otevřeny 2x týdně celkem 4 až 10 hodin. Je v nich 7 profesionálních a 5 neprofesionálních knihovníků. Každá má svůj základní fond cca 3.000 svazků, ročně se k němu nakoupí cca 15 svazků. Základem nových knih pro čtenáře je výměnný fond, každá pobočka si z něj ročně půjčí průměrně 402 knih.³⁵¹

Provoz pojízdné knihovny za rok 2009 vyšel na 1.164.811,- Kč, přičemž jsou v něm zahrnuty tyto položky: nákup materiálu, pohonné hmoty,³⁵² energie, údržba a opravy, cestovné, parkování,³⁵³ mzdy,³⁵⁴ pojištění a odpisy. Samostatnou částkou je potom nákup knihovního fondu, což za minulý rok bylo cca 280 tisíc Kč.

Uvedený rozdíl se však skrývá právě v kvalitě služeb. Zatímco pojízdná knihovna čtenářům nabízí čerstvě vydanou literaturu a její vlastní fond tvoří cca dvanáct tisíc

³⁵⁰ SVATKOVÁ, Dagmar. Osobní komunikace. E-mail ze dne 21.2. 2010.

³⁵¹ HÁJKOVÁ, Jana. Osobní komunikace. E-mail ze dne 17.2. 2010.

³⁵² Za pohonné hmoty se zaplatilo 74 tisíc korun, přičemž se odhaduje, že se tato částka bude každoročně navyšovat. Autobus má spotřebu cca 22–25 l / 100 km.

³⁵³ Jedná se o částku 35 tisíc korun.

³⁵⁴ Za jednu profesionální knihovnici a řidiče knihovna vydá 379 tisíc korun.

svazků, fond malých poboček stagnuje. Domnívám se také, že plzeňský bibliobus by mohl být ještě více vytížen, což by náklady mohlo vyrovnat či oproti provozu poboček snížit.³⁵⁵

I přes malý prostor má pojízdná knihovna přes 400 čtenářů, kteří si za poslední 14 let na tuto formu profesionálních knihovnických služeb zvykli a oblíbili si ji. Důkazem je například zastávka na plzeňských Borech, kde nejsou výjimkou dny, kdy bibliobus navštíví přes 50 lidí. Navíc zejména senioři oceňují snadnou dostupnost a i donáškovou službu knihovnice. Ročně přitom knihovny půjčí přes 32 tisíc svazků. Není tedy příliš šťastné tvrzení, že by pojízdná knihovna nemohla plnit kulturní funkci jako malé pobočky knihoven.

Z rozhovoru s knihovnicí plzeňského bibliobusu vyplynulo, že vznikly velmi vřelé vztahy mezi ní a čtenáři. Nechají si od ní doporučit četbu a diskutují i o záležitostech všedního dne. To rovněž oponuje názoru některým odborníkům, kteří tvrdí, že pojízdná knihovna je neosobní prostor s knihami.

Závěrem této podkapitoly jedna zajímavost: Nejstarší čtenářce bibliobusu je 99 let.

4.4.1.3 Zavedení bibliobusů v Česku

I přes uvedené ekonomické náklady, která pojízdná knihovna vykazuje, je velmi progresivní alternativou pro ty neprofesionální knihovny, které již několik let vykazují nulový rozvoj a ani výhledově se nepředpokládá, že by se situace mohla změnit.

Jedná se i o možnost vytvoření tzv. dvojí služby, kdy by si obec mohla objednat zastávku bibliobusu i přesto, že provozuje svou knihovnu. Toto by bylo možné zejména ve chvíli, kdy by autobus poskytoval technologické zázemí a mohly se v něm pořádat počítačové

³⁵⁵ Pro srovnání: V Praze působí v každé ze tří pojízdných knihoven jeden knihovník a řidič. Tedy stejná sestava jako v Plzni. Plat knihovníka je 315 tisíc korun, plat řidiče 285 tisíc korun ročně. Náklady na pohonné hmoty byly za rok 2009 168 tisíc korun, náklady na servisy 132 tisíc korun, náklady na pojištění jsou 206 tisíc korun, náklady na parkování 27 tisíc korun, ostatní náklady se pohybují kolem 30 tisíc korun. Na tři bibliobusy tedy ročně Městská knihovna v Praze vydá cca 2.350.000 (bez nákladů na knihovní fond). Bibliobusy zastavují na 19 místech.

kurzy tak, jak je to praktikováno v Tampere. Případně by bylo možné v něm provozovat filmový klub.

Pro širší zavádění pojízdných knihoven v Česku je však nutné nejprve zavést tuto alternativu u krajských knihoven, které by se tak mohly zbavit poboček, jež nejsou příliš využívány, nebo rozšířit své služby do částí měst, odkud jsou knihovny těžko dostupné. V případě, že se tento model osvědčí jako v Praze a v Plzni, je třeba oslovit starosty obcí s návrhem možnosti poskytování služeb pojízdné knihovny, což by byla úloha pro pracovníky obstarávající regionální funkci knihoven. Ti mají jednak nejvíce informací o knihovnách v jednotlivých obcích a také jsou v s vedením obce a knihovníky v kontaktu minimálně e-mailem.

Po tomto průzkumu by následovalo vyjednávání podmínek, za kterých by knihovna do dané obce přijela. Jednalo by se zejména o frekvenci a délku zastávky, přičemž poté by se tvořil jízdní řád. Ve Finsku je běžnou praxí, že mobilní knihovna funguje od časných hodin až do pozdního večera po všechny pracovní dny. Dopoledne se většinou jedná o školy, poté o klasické zastávky. To je samozřejmě ideální případ. Je přitom nutné dbát na fakt, že většina obyvatel končí ve svých zaměstnáních mezi 16. až 18. hodinou.

Pokud uvažujeme, že jeden bibliobus je schopen obsloužit 40 poboček při frekvenci zastávek dvakrát do měsíce vždy na 90 minut, pak by na obsloužení celé sítě neprofesionálních knihoven stačilo zhruba 110 bibliobusů. To je však představa, která se v českých podmínkách pravděpodobně nemůže kvůli finanční stránce a nedůvěře v tento model uskutečnit.

Podle mého názoru jsou pojízdné knihovny v českých podmínkách vhodné zejména pro velké metropole a na druhé straně řídké obydlené oblasti. Jedná se tedy maximálně o několik stovek neprofesionálních knihoven včetně poboček profesionálních.

4.4.1.4 Financování bibliobusů knihoven

Finanční situace českého veřejného knihovnictví napovídá, že bibliobusy jsou spíše zapovězenou možností pro rozvoj knihoven. Avšak i přesto případy Plzně a Prahy demonstrují, že v případě náklonnosti politických sil lze tento nákup provést.

Jaké uvádět důvody pro politiky a zástupce měst, kteří knihovny považují spíše za periferní oblast české kultury, aby investovali do rozvoje pojízdného knihovnictví:

- Bibliobus je otázkou prestiže, a to zejména vzhledem k vysoké kvalitě poskytovaných služeb.
- Model s pojízdnými knihovnami je značně úspěšný nejen ve Finsku, ale i v ostatních skandinávských zemích či Německu. Je to tedy standardní služba ve vyspělých státech.
- Snazší dostupnost služeb pro handicapované
- Při efektivním rozložení harmonogramu pojízdné knihovny lze dojít ke stejným nákladům na provoz jako u poboček.
- Vytvoření pracovních míst u výrobců bibliobusů.
- Propagace města, regionu a jejich kultury.
- Řada možností, jak by knihovna mohla sama generovat zisk.³⁵⁶

Otázku zdrojů financování bibliobusů také omezuje politická filozofie, která se neslučuje s podporou kultury a vzdělávání, ale spíše s populismem. To se týká především krajských úřadů. Přitom by šlo bibliobusy financovat i ze strukturálních fondů Evropské unie³⁵⁷ a to zejména z Operačního programu Vzdělávání - ze třetí osy Další vzdělávání, následně z Regionálního operačního programu pro účel rozvoje území. Participovat může i Ministerstvo kultury ČR formou dotací z programu VISK.³⁵⁸ Obce, které by schválily a objednaly si zastávku bibliobusu, by přispívaly především na jeho provoz, čímž by se velká část těchto nákladů pokryla. Bylo by však nutné vydat nový metodický pokyn, který by výši částky standardizoval např. podle velikosti obce, počtu obyvatel, délky zastávky a jejich frekvence.

³⁵⁶ Jedná se o již zmíněnou reklamu, dále o pronájem bibliobusu nakladatelstvími, která jej využijí pro propagaci, setkání se spisovatelem apod., prodej upomínkových předmětů.

³⁵⁷ Například Městská knihovna v Praze financovala ze strukturálních fondů EU projekt Bibliobus do sídliště. Jednalo se o 6,6 milionů.

³⁵⁸ Podle informací z oficiálních stránek programu je pro rok 2010 plánován finanční objem 92 milionů korun.

V závěrečném shrnutí této kapitoly nyní uvádím výhody a nevýhody pojízdných knihoven.

Silné stránky:

- Nízké pořizovací náklady³⁵⁹
- Obsluha profesionálním knihovníkem.
- Dokáže vyhovět informačním potřebám handicapovaných občanů, seniorů, ale i škol, v jejímž dosahu není kamenná knihovna.
- Snižování digital divide, šíření gramotnosti
- Snadnější získávání nových čtenářů v kooperaci s obcí.³⁶⁰
- Možnost výnosů z reklamy
- Nižší mzdové náklady při situaci, kdy je v pojízdné knihovně zaměstnán pouze jeden knihovník a řidič.
- Rychlá dostupnost pro málo obydlené oblasti.

Slabé stránky:

- Drahé provozní náklady
- Pro normálního člověka je nevýhodná omezená doba, kdy autobus na zastávce stojí.³⁶¹
- Namáhavá fyzická práce kvůli časté obměně fondu. Samozřejmě je velmi náročné poskytovat služby v třesnutých mrazech či naopak v letních vedrech.³⁶²
- Dopad na životní prostředí.³⁶³

³⁵⁹ Cena bibliobusu, která se dnes pohybuje přes 5 milionů korun nemůže konkurovat nákladům v případě stavby nové knihovny.

³⁶⁰ Lidé zareagují pozitivně na příjezd nového moderního autobusu. V malých obcích by se bezesporu jednalo o událost týdne.

³⁶¹ Omezená otevírací doba je však problém většiny neprofesionálních knihoven.

³⁶² V Praze proto bibliobusy obsluhují pouze knihovníci. V Plzni je naopak stále knihovnice.

³⁶³ Současnost však charakterizuje nástup eko-autobusů, což je i případ Plzně.

4.4.2 Optimalizace financování

Objemu financí, který plyne do českého a finského knihovnictví,³⁶⁴ je diametrálně odlišný. Samozřejmě, že i finské knihovny se potýkají se svými problémy, nicméně si udržují kvalitu poskytovaných služeb. Ve Finsku jsem se nesetkal s případem, že by veřejná knihovna měla provozní problémy. Ovšemže kvůli finanční krizi docházelo k zavírání poboček a propouštění zaměstnanců, nicméně rozsah služeb se vždy snažil být zachován.

Při návštěvě Krajské vědecké knihovny v Liberci se však objevují nepřijatelné praktiky z krajského úřadu, který po výměně politické garnitury v roce 2009 zkrátil rozpočet knihovny o více než 15 procent. To je děsivé číslo, které s sebou nese řadu nepopulárních úsporných opatření. Na druhou stranu je však nutné obdivovat statečnost knihovníků, kteří neustále trpělivě vysvětlují a bojují o každou korunu navíc, i od sponzorů z podnikatelské sféry.

Kolotoč kolem výstavby nové budovy Moravskoslezské vědecké knihovny v Ostravě nebo dostavění křídla Jihočeské vědecké knihovny pak nelze označit jinak než politický výsměch českému knihovnictví.

V současné době existují dva směry, kterými se Česko může inspirovat. V první řadě přestat šetřit na knihovnách, což se děje v posledních dvaceti letech neustále. Domnívám se, že by stačilo přestat dávat přednost nesmyslným projektům krajských vlád.³⁶⁵ Za druhé investovat do moderních poboček knihoven či do jejich modernizace popř. do bibliobusů, tak aby se postupně zvyšovala kvalita služeb.

U obou možností je však nutné rozvíjet marketingové aktivity a to nejen u krajských knihoven, jak tomu je. Pokud knihovny budou mít pověst vzdělávacích moderních center, lidé si zde budou knihovníků vážit, pak samozřejmě do knihoven poputuje mnohem více financí i ze soukromého sektoru, což je další silnou stránkou finského knihovnictví.

³⁶⁴ Rozdíl je zhruba pět miliard korun.

³⁶⁵ Například žakovské jízdné zdarma ve Středočeském kraji je neuvěřitelné mrhání, které již krajskou pokladnu stály desítky milionů korun.

Musím podotknout, že získávání sponzorů se daří v liberecké krajské knihovně, kde podnikatelé považují tento krok za prestižní. Nicméně podívejme se na budovu a vybavení knihovny v severočeské metropoli. Je tzv. open-space, má moderní technologické zázemí,³⁶⁶ kulturní prostory, nahrávací studio,³⁶⁷ zároveň mnoho koutů, kde najde čtenář svůj klid a velmi příjemně naladěné zaměstnance. Je to krásné zázemí, které si zasluhuje spíše tučné dotace na další rozvoj, a nikoli drastické škrtky.

Domnívám se, že optimalizovat financování českého veřejného knihovnictví je velmi dlouhodobý proces, který nezaručí zlepšení ani v příštích několika desítkách let. Pomoc by však mohla především Evropská unie, která by definovala povinný finanční rámec pro veřejné knihovnictví v členských zemích.

4.4.3 Optimalizace knihovní legislativy

Pro optimalizaci českého knihovní zákon jsem zvolil tři následující oblasti.

- Rozsah knihovnických služeb

Podle mého názoru by do zákona měla být zakomponována *povinnost* obce poskytovat knihovní služby. Zdá se, že v současnosti by to znamenalo nepředstavitelnou zátěž jak organizační, tak i finanční. Domnívám se však, že při stejném modelu jako ve Finsku by obce mohly zajišťovat služby kooperativně nebo v rámci pojízdného knihovnictví. Dnes například mnoho obcí na Jesenicku či v oblasti Beskyd přístup k těmto službám nemá.

- Vzdělání knihovníků

Zákon by měl rovněž určit, s jakou kvalifikací lze zastávat pozice knihovníka v profesionální knihovně. Kvůli husté síti knihoven není samozřejmě možné, aby v neprofesionálních knihovnách práci vykonávali lidé s knihovnickým vzděláním, nicméně by měli alespoň navštěvovat certifikované semináře. Je zde samozřejmě otázka, zda by dobrovolníci chtěli absolvovat podobné vzdělávací akce. Nabízí se možnost odměn. Co se týče profesionálních knihovníků, je můj názor mnohem striktnější. V základních profesionálních

³⁶⁶ V knihovně funguje již normálně i self-check, tedy automatické vracení knih.

³⁶⁷ Stejně jako v Helsinkách si zde lidé mohou domluvit natáčení, byť je placené.

knihovnách by měli pracovat lidé s minimálně středním knihovnickým vzděláním, přičemž na pozici vedoucího by měli povinnost do čtyř let absolvovat distanční vyšší odborné vzdělání, v krajských knihovnách by mohli na pozici knihovníka profesionála působit lidé buď s vyšším odborným vzděláním či absolventi bakalářských studií. Management knihovny by se měl skládat výhradně z absolventů magisterských studijních programů.

- **Financování**

Nevyváženost dotací od obcí či krajů by stát mohl vyřešit celoplošným určením částky na podporu knihovnických služeb, která by se přepočítala na počet obyvatel. Vedle toho by krajské knihovny a knihovny pověřené regionálních funkcí dostávaly zvláštní finanční prostředky určené pro tento účel.

4.4.3.1 Cesta ke změně knihovního zákona

Pokud by se výše uvedené změny měly aplikovat do zákona reálně, je nutné podstoupit zdlouhavý legislativní proces:

- Podle ústavního práva může návrh na změnu zákona podat zastupitelstvo kraje, poslanci, skupina poslanců, Senát nebo vláda.
- Návrh jde poté do prvního čtení v Poslanecké sněmovně, která rozhodne, zda se jím bude vůbec zabývat. V případě zamítnutí je návrh automaticky zavržen či vrácen navrhovateli k přepracování. V případě pozitivního postoje poslanců návrh míří do příslušných poslaneckých výborů.
- Poslanecké výbory návrh analyzují a doplňují. Vznikají pozměňující návrhy.
- Z poslaneckých výborů návrh míří do Poslanecké sněmovny ke druhému čtení, kde se k němu mohou vyjádřit jednotliví poslanci. V případě zamítnutí je návrh zavržen či vrácen výborům. Jinak jde návrh do třetího čtení, které může proběhnout až 72 hodin po druhém čtení.
- Při třetím čtení poslanci rozhodují, zda bude návrh zákona schválen a postoupen Senátu. Může být vrácen ke druhému čtení. V této fázi jsou možné opravy pouze legislativně technických chyb.

- Pokud se senátoři k návrhu nevyjádří do třiceti dnů, popřípadě ho schválí, putuje k prezidentovi. V případě pozměňovacích návrhů jde zpět k poslancům. Zde má Poslanecká sněmovna dvě možnosti. Pokud chce, aby byl zákon přijat s pozměňovacími návrhy Senátu, stačí nadpoloviční většina přítomných poslanců. V případě, že návrh chce přijmout s vlastními pozměňovacími návrhy, musí mít nadpoloviční většinu všech poslanců. Pozměňovací návrhy musí být přijaty najednou. Nelze si vybrat. Poté jde k podpisu prezidenta.
- Prezident má dvě možnosti. Zákon podepsat, čímž je zákon přijat. Následně musí být publikován ve Sbírce zákonů. Účinnost vchází v platnost datem uvedeným v zákoně nebo dva týdny po publikaci. Hlava státu má i právo zákon nepodepsat. V případě této možnosti se návrh vrací na půdu parlamentu, kde musí získat kvalifikovanou nadpoloviční většinu. Pak je návrh zákona schválen a následuje stejný proces jako v případě podpisu prezidenta. V opačném případě návrh neprošel.

4.5. Průzkum mezi řediteli krajských knihoven

Velmi mě zajímal názor předních českých knihovnických odborníků týkající se zavádění mobilních knihoven. U této příležitosti jsem se zeptal i na problematiku financování českých knihoven. Otázky byly dvě:

- 1) **Kde jsou podle Vás největší slabiny systému financování českých veřejných knihoven?**
- 2) **Domníváte se, že by se v Česku ujal finský model, který namísto husté sítě knihoven využívá potenciál bibliobusů?**

Ing. Lea Prchalová, ředitelka Moravskoslezské vědecké knihovny v Ostravě

1) Financování knihoven závislých na veřejných zdrojích se i v České republice velmi liší podle konkrétní ekonomické situace zřizovatelů a jejich priorit. Pokud zúžíme knihovny financované z veřejných zdrojů na obecní, městské a krajské, které jste asi měl ve svém dotazu na mysli, dovolím si rozdělit

jejich podfinancování do tří skupin: a) prostory, b) doplňování, c) odměňování pracovníků.

Prostorovou situaci knihoven nelze paušalizovat. Již mnoho se jich po sametové revoluci zrekonstruovalo a postavilo. Přesto se však naprostá většina veřejných knihoven stále potýká s nedostatečnými a mnohdy nevhodnými prostory a zatím se nepodařilo otevřít potřebný (a zamýšlený) program ministerstva kultury, který by rekonstrukce a novostavby podpořil.

Dostupnost nové literatury je sice částečně podporována krajskými programy regionálních funkcí knihoven, ale jejich finanční objem se v souvislosti s ekonomickou krizí a jinými prioritami zmenšuje a obce také nevydávají na nákup literatury více financí. U odborné literatury a zejména odborné zahraniční literatury je situace přímo katastrofální. Dle mého názoru by velmi pomohlo kooperativní doplňování fondu podporované státem, při němž by se knihovny mohly přihlásit ke specializaci (v řadě velkých knihoven zcela přirozené), v jejímž rámci by saturovaly informační zdroje pro celou ČR.

Odměňování pracovníků naprosto neodpovídá stupňujícím se nárokům na informační a knihovnickou činnost. Bohužel již příkladový výčet činností v Katalogu prací mnohdy navádí k zařazení do nízkých platových tříd a v kombinaci s velmi omezenými možnostmi provozovatelů knihoven vyplácet nenárokové složky platů je realita často velmi tristní.

2) Neznám finanční stránku provozu bibliobusů. Samozřejmě k poskytnutí výpůjčních a informačních služeb tato forma stačí, ale k poskytnutí kulturního prostoru k výměně názorů a relaxaci obyvatel a návštěvníků již nikoliv. Bylo by nutno prokalkulovat a kombinovat alespoň ve větších sídlech s kamennými knihovnami.

Mgr. Eva Svobodová, ředitelka Studijní a vědecké knihovny v Hradci Králové

1) Neřekla bych, že systém financování českých knihoven má slabiny, spíše kulturní a neziskové organizace trpí tím, že stát je chudý a zadlužený. Obce hospodaří s financemi, které mají ve svých rozpočtech. Musí si rozmyslet, na co je použijí. Musí se zajistit vodovod, kanalizace, plynofikace, oprava silnic... A knihovny jsou při sestavování rozpočtu obce na jednom z posledních míst. V mnoha obcích jsou knihovny stále chápány jenom jako místo, kam si senioři a děti chodí půjčovat knihy a z toho pramení jejich nedocení jako informačního a komunitního centra. To se potom odráží v celkovém příspěvku obce na jejich provoz. Ale knihovny nejsou financovány jen z rozpočtů obcí, výměnné soubory jsou zabezpečovány z regionálních funkcí, mnohé z knihoven využívají dotačních titulů krajských úřadů a ministerstva kultury. Pokud budou naše obce bohaté, věřím, že zbude i větší díl peněz pro knihovny.

2) Domnívám se, že by se tento model neujal, neboť ve většině obcí, které knihovní služby potřebují, knihovnu, byť s malým rozpočtem, mají. Rozsáhlá síť knihoven v České republice odpovídá hustotě osídlení. Síť knihoven v Česku je daná prvním knihovním zákonem z roku 1919, s povinností zřizovat knihovnu v každé obci nad 400 obyvatel. Pokusy o zavedení bibliobusů se realizovaly v padesátých letech 20. století, ale tento druh knihoven se až na pár výjimek neujal. Obávám se, že by v současnosti měly bibliobusy velmi velké provozní i investiční náklady. Pořízení autobusu, náklady na naftu a plat řidiče atd. Také by se muselo domluvit více obcí na spolufinancování, což si v současnosti nedovedu představit. Bibliobusy u nás nebudou nikdy masovým jevem, pouze doplňkem systému kamenných knihoven. Bibliobus je půjčovna knih, kamenná knihovna, když je dobře vedena, je daleko více, nabízí trvalý prostor ke sdílení. Buďme hrdí na to, co naši knihovničtí předci vytvořili v naší zemi, tak jako jsou knihovníci v severských zemích hrdí na své mobilní knihovny v autobusech nebo lodích. Systém knihoven v Česku už funguje 90 let. Příležitost jej rozbít se v minulém století našla několikrát, a přesto se nerozpadl. To o něčem svědčí, nemyslíte?

RNDr. Tomáš Řehák, ředitel Městské knihovny v Praze

1) Srovnáváme-li financování českých knihoven a knihoven v knihovnický rozvinutých zemích (kam Finsko naprosto nepochybně patří), je samozřejmě prvním problémem výše tohoto financování. Ve Finsku (alespoň podle mně dostupných informací) do služeb veřejných knihoven směřují podstatně vyšší částky, a to nejen v absolutních číslech (to je pochopitelné vzhledem k rozdílné životní úrovni), ale i v relativním srovnání k různým makroekonomickým ukazatelům. To ostatně ve vaší práci asi bude vidět.

Druhý významný fakt představuje skutečnost, že ve Finsku významná část rozpočtu municipálních a regionálních knihoven je kryta ze státních, tedy centrálních prostředků. Fakticky finský stát financuje většinu síťových a „federativních“ funkcí knihoven (prostupnost služeb a fondů, společné centrální depozity atd.) a tím podporuje jejich existenci a efektivitu. U nás stát téměř rezignoval na centrální kofinancování knihoven.

Dotace z programů VISK, Knihovna 21. století a několika dalších jsou natolik nízké, že státu neposkytují skutečně účinný nástroj, jak tlačit knihovny ke spolupráci výhodné pro uživatele i daňové poplatníky.

2) Přiznám se, že jsem při své návštěvě Finska ani při diskusích s finskými knihovníky nenabyl dojmu, že by ve veřejných službách hrály bibliobusy nějak extrémní roli. Bibliobusy jsou tradičně (v Evropě i Severní Americe) nástrojem pro obsluhu zejména venkovských oblastí s relativně nízkou hustotou osídlení. V tomto směru se jistě jeví logičtější jejich nasazení ve Finsku, které má v průměru téměř osmkrát nižší hustotu osídlení než Česká republika. Poznám, že naše knihovna se třemi bibliobusy v pražské aglomeraci je v euroamerickém kontextu spíše výjimečná. A o strategii a koncepci mobilních služeb v Praze vedeme intenzivní diskuse.

Mgr. Tomáš Gec, ředitel Moravské zemské knihovny v Brně

1) Dvojblok podfinancovanost – neefektivní hospodaření s přidělenými prostředky. V prvním případě to znamená nedostatek financí na nákup knihovního fondu a mzdy pracovníků, z čehož vyplývá, že pro zřizovatele knihovny není tato veřejná služba prioritou. Neefektivní hospodaření se potom především projevuje v okamžiku, kdy knihovna musí redukovat rozpočet, snižuje nejdříve fondy na nákup knih a až poté mzdový fond. Je to dáno neexistencí správní rady, která by hájila zájmy veřejnosti.

2) Ne. Síť je dána historicky a funguje. Síť autobusů ji nijak nezpevní.

Mgr. Blanka Konvalinková, ředitelka Krajské vědecké knihovny v Liberci

1) U krajských knihoven vždy záleží na celkové situaci v kraji, na politické reprezentaci kraje (jaké má kraj priority, atd.). Letošní finanční situace je zcela jistě ovlivněna ekonomickou krizí, je možné, že v jiných letech bývá situace jiná, lepší. Krajské knihovny se také od sebe liší navzájem, některé jsou pouze vědecké, jiné smíšené, další zase vznikly z bývalých okresních knihoven. KVK v Liberci plní kromě funkce krajské vědecké knihovny rovněž funkci městské knihovny a regionální funkci. Jiné krajské knihovny to mohou mít jinak. Krajská vědecká knihovna v Liberci je rozpočtovou organizací Libereckého kraje. Dostává tedy od kraje finance na provoz a mzdové prostředky. Až do letošního roku byly finance zhruba odpovídající potřebám knihovny. Pro letošek byl rozpočet knihovně snížen, kraj dá na provoz knihovny o 16 % méně, město Liberec o 15% méně. Příspěvek na regionální funkci knihovny zůstane zachován. V praxi to znamená omezení výpůjční doby poboček, propuštění několika zaměstnanců, omezení činnosti knihovny, nutnost šetření (úklid, správa sítě, žádný rozvoj, stagnace). Hrozí výrazné omezení otvírací doby v hlavní budově. Pokud by byla situace standardní (ne krizová varianta), není dosavadní systém financování ze strany kraje a města špatný. Asi není úplně správné, že krajská vědecká knihovna (která plní i funkci vzdělávací pro

všechny věkové kategorie uživatelů) je financována pouze z odboru kultury kraje. Na jejím financování by se mohl podílet i odbor školství. Pokud jde o financování firmami či soukromými subjekty, ty mnohdy fungují jako sponzoři. Nemohu komentovat eventuelní odpisy z daní, které by šly rovnou na instituce, jako jsou knihovny.

2) Pokud vím, ve Švédsku jsou knihovny bezplatně pro všechny, jsou financovány z daní občanů na lokální úrovni. Zřejmě je tam systém daní průhlednější, víte, na co vaše daně jdou. Jak je to u nás, netroufám si hodnotit. Proto si naše knihovny musejí nějak i přivydělávat a získávat peníze vlastními silami. Finský model bibliobusů je zajímavý, ovšem neznám finskou tradici zakládání knihoven ani zákon, který to ukládá (nebo neukládá?). Myslím si, že hustá síť knihoven je dobrá věc, otázkou je pak vybavení a úroveň jednotlivých knihoven. Pokud místní knihovna splňuje funkci komunitního centra vesnice, je podle mě lepší než jednou týdně bibliobus, ve kterém se služby knihovny degradují pouze na vrácení a půjčení knih. Finanční výhody či nevýhody si netroufám posoudit.

Mgr. Aleš Brožek, ředitel Severočeské vědecké knihovny v Ústí nad Labem

1) Z mého pohledu vidím slabinu v tom, že u nás není příliš běžné vícezdrojové financování. Doložím to jednoduchým případem. My jako krajská knihovna jsme zřízeni krajem a jím financováni, ale také toho mnoho děláme pro obyvatele Ústí nad Labem, avšak magistrát není ochoten tyto činnosti financovat ze svého rozpočtu.

2) Na tuto otázku nelze jednoznačně odpovědět, nicméně se osobně domnívám, že bibliobus by byl v našem kraji řešením. Zatím vše ztroskotává na velkých investičních nákladech za nákup bibliobusu i na dohodě mezi knihovnami, které by obsluhoval. Je to můj názor, nekonzultoval jsem ho s řediteli pověřených knihoven, protože částka na pořízení bibliobusu je příliš vysoká. Zatím je to tedy jen akademický dotaz.

PhDr. Květa Cempírková, ředitelka Jihočeské vědecké knihovny v Českých Budějovicích³⁶⁸

1) Slabiny systému financování českých veřejných knihoven především jsou:

- Knihovny financované ministerstvem kultury, kraji a městy: financování je z jednoho zdroje, (od zřizovatele) a výše přidělených finančních prostředků závisí na celkovém rozpočtu příslušného ministerstva nebo kraje a na momentální politické a intelektuální úrovni příslušného zřizovatele. A samozřejmě i na vyjednávacích schopnostech a oblíbenosti ředitele či ředitelky příslušné knihovny u zřizovatele.

Přidělení grantů na aktivity knihoven jde převážně z programu VISK MK ČR, které ovšem i tímto způsobem řeší dofinancování Národní knihovny, a v některých zásadách pro přiděl finančních prostředků jiným knihovnám z VISK stanoví společně (MK+NK) kritéria, která odporují veřejné soutěži a protežují jednoho jediného soukromého dodavatele (AiP Beroun).

- Knihovny obecní – nemám v zásadě připomínek, ale většina těchto knihoven by vůbec nemohla existovat bez práce vložené tzv. pověřenými knihovnami, které z větší části díky dotačnímu zdroji „regionální funkce“ zajišťují existenci obecních knihoven. Zde snad ani jiné financování není možné, ale je řešitelné právě bibliobusy.

..

368 Odpověď na druhou otázku je již zakomponována v první.

Závěr

Tématem rigorózní práce byl návrh optimalizace české sítě knihoven podle finského modelu veřejného knihovnictví. Tamějším knihovnám patří ve světovém žebříčku kvality poskytovaných služeb přední pozice. Finské veřejné knihovnictví je jedním z nejrozvinutějších na světě. V počtu výpůjček a návštěv v poměru k počtu obyvatelstva drží dokonce světové prvenství. Počátky současného úspěchu sahají k počátkům veřejného knihovnictví ve Finsku, kdy v 18. století farní osady zajišťovaly výuku čtení a psaní a půjčovaly náboženské texty. Na konci téhož století přitom vznikaly již i první čtenářské spolky.

Knihovny hrály významnou roli i v období, kdy Finsku železnou rukou vládlo ruské impérium. Tehdy posilovaly finskou národní a kulturní autonomii. Převratným se potom stal rok 1928, kdy byl schválen a vešel v platnost první finský zákon o knihovnách, který byl zároveň prvním podobným legislativním dokumentem ve Skandinávii. Knihovny podle něj musely poskytovat své služby zdarma a zároveň dostávaly od města finanční podporu.

Obě světové války způsobily knihovnám četné ztráty, a to zejména nekompromisními Stalinovými požadavky na finské území a nacistickým řáděním na konci války na území Laponska. Zároveň však podle dostupných informací došlo ke zvýšení zájmu o četbu, a to zejména v řadách vojáků.

Světovou úroveň knihoven odstartoval druhý finský zákon o knihovnách, který vešel v platnost v roce 1961 a umožnil jim čerpat četné finanční zdroje. V tomto období rovněž vyjíždějí do ulic první pojízdné knihovny. V sedmdesátých letech minulého století potom začíná proces automatizace knihoven.

Vrchol technologického pokroku v knihovnách přichází v roce 1994, kdy helsinská městská knihovna nabídla svým uživatelům jako první na světě internetové připojení. Finská vláda posléze internetové služby podpořila zvláštním programem. V roce 1998 vchází v platnost knihovnický zákon spolu s dekretem, který určil zejména rozsah služeb a personální obsazení knihoven.

Základní služba ve finských knihovnách, tj. půjčování dokumentů, je zdarma. Bez poplatku se také nabízí internetové připojení.

Virtuální referenční služby zajišťuje v kooperaci s ostatními městskými knihovnami ve Finsku centrální městská knihovna v Helsinkách. Dotazy se zadávají přes webové rozhraní Kirjastot.fi, popřípadě v jeho anglické verzi Libraries.fi. Synchronní virtuální referenční služby nabízí pro celé Finsko helsinská knihovna přes své webové stránky.

Problémy finských knihoven spočívají především v nevyrovnanosti poskytovaných knihovnických služeb, což je dáno přístupem městských zastupitelů a výší dotace, která do knihoven plyne. Vedle tohoto hlavního problému finští knihovníci volají po zlepšení marketingových aktivit a procesu hybridizace knihoven. Řeší se rovněž odliv absolventů univerzit do soukromého sektoru.

Hybridita finských knihoven je pro mě osobně mnohdy uvedena do extrému. Lze uvést například knihovnu v Espoo, kde byla otevřena počítačová herna. Samozřejmě to můžeme považovat za dobrý marketingový tah, který do knihovny přiláká především mladé obyvatelstvo, nicméně se zde nabízí otázka, zda noví uživatelé budou využívat služby, pro které je knihovna určena. Podobně se můžeme ptát v případě půjčování počítačových her, které zavedla centrální městská knihovna v Helsinkách jako novinku v roce 2008. Půjčování DVD filmů je již běžné například v Německu či pobaltských státech, nicméně patří do knihovny filmový koutek, kde jsou sedací soupravy a širokouhlá obrazovka? Neměli by čtenáři spíše číst? Proč se tato situace neřeší raději filmovým klubem, kde se budou vysílat kvalitní snímky, mohou se pořádat diskuse nebo soutěže? Měla by se knihovna dále jmenovat podle své původní funkce, nebo jí společnost brzy přisoudí nové označení?

Pokud například na jedné straně zvážím plány nové helsinské městské knihovny, která by měla být otevřena v roce 2017, pak jednoznačně vyjadřuji obavy. A to především kvůli radikálnímu snížení prostoru pro knihy. Tvůrci to ospravedlňují tím, že fondy zůstanou v dosavadní budově knihovny v Pasila a jejích pobočkách. Nicméně upřednostnit restaurační a ostatní komerční prostory před fondy je značně podivné. Nestane se pak

z knihovny prvotřídní knižní supermarket, kde si vedle půjčení nebo zakoupení novinky z oblasti knih, filmu a počítačových her budou moci uživatelé zaskočit do fastfoodu?

Na druhé straně se ale knihovna stane moderním vzdělávacím bezbariérovým centrem, kde bude rychlá distribuce dokumentů, kvalitní informačně technologické zázemí a personál, který se bude věnovat především uživatelům a jejich informačním potřebám. Rozhodně se bude jednat o místo, kde se lidé budou rádi scházet a cítit se zde přinejmenším komfortně. Narážím přitom i na vyjádření ředitelky knihovny v Helsinkách, ale i ředitelky regionální knihovny v Jyväskylä ohledně pasivního přístupu k uživatelům. Knihovny mají mít otevřený přístup pro kohokoli a splnit všechny jeho tužby.

Při porovnání finských a českých knihoven lépe vychází severské knihovny, což vyplývá z několika faktorů. Ve veřejných českých knihovnách bylo v roce 2008 registrováno zhruba 1,4 milionu čtenářů v porovnání s 2,2 milionu finských čtenářů. Češi si přitom vypůjčili 66 milionů dokumentů, Finové 99,7 milionu. Náklady na fondy veřejných knihoven byly vyčísleny na 295 milionů korun, ve Finsku na 25 milionů eur, což je v přepočtu zhruba 650 milionů korun.

Rozdíl je potom i v počtu knihoven a v přístupu k poskytování knihovnických služeb. Ve Finsku v současné době funguje 888 městských knihoven a jejich poboček, přičemž každá z knihoven musí mít podle zákona dvě třetiny vysokoškolsky vzdělaného personálu, přičemž ředitel či ředitelka knihovny musí mít minimálně magisterský titul. Vesměs malý počet knihoven na tak rozlehlém území se řeší pojízdnými knihovnami. V nich čtenáře obsluhují opět profesionální knihovníci. V Česku je v současné době podle statistiky Národního informačního a poradenského střediska pro kulturu 5.437 veřejných knihoven a z toho je 4.648 neprofesionálních, což znamená, že jejich zaměstnanci nemají mnohdy ani vysokoškolské vzdělání. Cirkulaci fondu v těchto knihovnách potom zajišťují krajské knihovny či městské knihovny pověřené regionální funkcí.

Zásadní problém spočívá právě v nevyváženosti poskytovaných služeb, a to nejen kvůli konstantnímu podfinancování pracovníků, ale i samotnému provozu knihoven. Zatímco

krajské knihovny a některé městské knihovny se snaží i za cenu kráceného rozpočtu udržet rozsah a úroveň svých služeb, v neprofesionálních knihovnách, které se většinou nacházejí v malých obcích, je situace zcela odlišná. Samozřejmě že existuje mnoho malých knihoven, kde se i dobrovolná knihovnice či knihovník snaží nabídnout více než jen půjčování knih nebo časopisů, na druhé straně další knihovny mění fond jen jednou ročně, nenakupují žádné knihy ani neposkytují internet.

Naši knihovní síť, byť její tradice sahá do první republiky, je nutné racionalizovat. Navrhují přitom rozšířit na českém území pojízdné knihovnictví, které by podle mého názoru pozvedlo úroveň služeb v jednotlivých krajích, a to za srovnatelných finančních podmínek s provozem desítek kamenných knihoven. Úspěšné modely lze sledovat v Praze a v Plzni. Je nutné i poznamenat a oponovat těm, kteří tvrdí, že v bibliobusu se jen těžko vytváří vazby mezi knihovníkem a čtenáři a zároveň, že pojízdná knihovna nikdy nebude místem pro setkávání. Má osobní návštěva v Plzni potvrdila pravý opak. Rád bych proto vyzval všechny zainteresované odborníky v českém knihovnictví, aby tuto možnost nebrali lehkovážně a neměli strach o ní vyjednávat. Je to alternativa, která obecnímu knihovnictví může výrazně pomoci.

Další optimalizační kroky se týkají financování a české knihovní legislativy. Ani v jedné z navštívených knihoven v Česku jsem nezaregistroval spokojenost s přístupem kraje či obce. Do čela politických výmluv se samozřejmě prodrala finanční krize. Porevoluční nezájem o knihovny přežívá dodnes a zastupitelé kraje či měst považují knihovny za jednu z finančních kapitol, kterou je možno krátit. Pokud do budoucna chceme české knihovnictví pozvednout, je nutné přestat vytrvale podhodnocovat veřejné knihovny a naopak investovat do jejich rozvoje. Plošně by mohla být stanovena částka, kterou budou knihovny dostávat na svůj provoz. Z hlediska legislativy by se také mělo zvážit zavedení povinnosti obcí poskytovat knihovnické služby s kvalifikovaným personálem.

Česko-finský slovník základních knihovnických pojmů

Česky

Akvizice
Bezdrátové síť WLAN
Centrální knihovna
Dětské oddělení
Databáze
Finská knihovnická asociace
Hlavní knihovna
Hudební oddělení
Informační služba
Internet
Karta čtenáře
Katalogizace
Kniha
Knihovna
Knihovny
Knižní veletrh
Lidová knihovna
Ministerstvo školství
MVS
Národní knihovna
Nemocniční knihovna
Občanská knihovna
Otevírací doba
Pojízdná knihovna
Poplatky
Prodloužení výpůjčky
Regionální knihovna
Rezervace
Rezervační poplatek
Sbírka
Služba pro nemohoucí
Spolek čtenářů
Spolek pro lidové vzdělání
Státní knihovnický úřad
Státní knihovnická komise
Univerzitní knihovna
Vědecká knihovna
Veřejná knihovna
Veřejná (městská) knihovna
Vícejazyčná knihovna
Výpůjčka
Zeptej se knihovníka (služba)
Zpozdne

Finsky

Hankinta
Langattomat WLAN-verkot
Keskustakirjasto
Lasten osasto
Tietokanta
Suomen Kirjastoseura
Pääkirjasto
Musiikkiosasto
Tietopalvelu
Internetiä
Kirjastokortin
Luettelointitoimisto
Kirja
Kirjasto
Kirjastot
Kirjamessut
Kansankirjasto
Opetusministeriö
Kaukopalvelu
Kansalliskirjasto
Laitoskirjastot
Kansalaiskirjasto
Aukioloajat
Kirjastoauto
Maksut
Uusiminen
Maakuntakirjasto
Varaaminen
Varausmaksu
Perintä
Kotipalvelu
Läsesällskapen
Kansanvalistusseura
Valtion kirjastotoimisto
Valtion kirjastotoimikunta
Yliopiston kirjasto
Tieteellinen kirjasto
Yleinen kirjasto
Kunnankirjasto
Monikielinen kirjasto
Laina
Kysy kirjastonhoitajalta
Myöhästymismaksu

Seznam obrázků a tabulek

Tabulka č. 2 Statistické informace o sbírkách	46
Tabulka č. 3 Statistické informace o akvizici	47
Tabulka č. 4 Přehled pokut poplatků	49
Graf č. 1 Vývoj počtu klasických a pojízdných knihoven	53
Obrázek č. 1 Knihovnické auto a pojízdná knihovna v Oulu	54
Obrázek č. 2 Titulní strana knihovnického portálu Kirjastot.fi	55
Obrázek č. 2 Titulní strana virtuální referenční služby Ptejte se knihovníka	59
Obrázek č. 3 Netti-Nysse – učebna na čtyřech kolech.....	66
Obrázek č. 4 Interiér Netti-Nysse	67
Obrázek č. 5 Mapa knihoven oblasti HelMet	77
Tabulka č. 5 Zaměstnanci v knihovně v Helsinkách	80
Obrázek č. 6 Hlavní budova městské knihovny v Helsinkách.....	80
Tabulka č. 6 Demografické rozložení obyvatel a čtenářů.....	81
Tabulka č. 7 Statistické údaje o sbírkách.....	83
Obrázek č. 7 Automatizovaný systém pro půjčování a vracení jednotek	84
Tabulka č. 8 Přehled pokut a poplatků v helsinské knihovně.....	85
Tabulka č. 9 Sbírký podle jazyků	86
Obrázek č. 8 Interiér hlavní budovy knihovna Pasila	88
Tabulka č. 10 Statistické údaje o sbírkách v Knihovně 10	89
Obrázek č. 9 Titulní stránka služby Informační čerpací stanice/Zepřej se na cokoli	92
Tabulka č. 11 Využívání služby iGS podle věku.....	93
Obrázek č. 10 Titulní strana webové stránky knihovny	95
Obrázek č. 11 Pojízdné knihovny pro dospělé a pro děti	96
Tabulka č. 12 Financování českých knihoven v roce 2008	112
Tabulka č. 13 Financování českých knihoven v roce 2007	113
Tabulka č. 14 Financování regionálních funkcí v letech 2008 a 2007	114
Tabulka č. 15 Financování finských knihoven v roce 2008	117
Tabulka č. 16 Financování finských knihoven v roce 2007	117

Soupis literatury

Soupis obsahuje 70 záznamů.

BERNDTSON, Maija. Helsinki's new Central Library : the heart of a flourishing city [online]. *Scandinavian Public Library Quarterly*. 2008, vol. 41, no. 4 [cit. 2009-07-05]. Elektronické ISSN: 1604-4843. Dostupný z WWW: <http://www.splq.info/issues/vol41_4/04.htm>.

BURGETOVÁ, J. Poznámky k české knihovnické legislativě. In *Knihovny současnosti '96*, 1. vyd. Brno : Sdružení knihoven ČR, 1997. s. 203-206. Dostupný také z WWW: <<http://www.sdruk.cz/sec/1996/sbornik/1996-3-203.pdf>>.

CERQUEIRA MAGALHÃES, Maria de Fátima. Helsinki City Library [Cestovní zpráva.] [online]. Porto, Biblioteca Pública Municipal do Porto, 2008. 107 s. [01-07-2009]. Dostupný z WWW: <http://nortebad.files.wordpress.com/2009/05/relatorio_final.pdf>

COWELL, Jane. Library 10, Helsinki. *Australasian Public Libraries and Information Services* [online]. 2009, vol. 22, no. 1, s. 32-34. ISSN 1030-5033.

Česko. Ministerstvo kultury ČR. *Metodický pokyn Ministerstva kultury ČR k zajištění výkonů regionálních funkcí knihoven a jejich koordinaci na území České republiky*. Praha: Ministerstvo kultury ČR, 2005. 16 s. Dostupné na WWW: <<http://knihovnam.nkp.cz/docs/MetPokynMK05.doc>>.

Česko. Ministerstvo kultury ČR. *Výběrové dotační řízení na nekomerční projekty z oblasti knihoven pro rok 2010* [online]. Praha : Ministerstvo kultury ČR, 2009, 30.10.2009 [cit. 2010-02-10]. Text v češtině. Dostupný z WWW: <<http://www.mkcr.cz/cz/literatura-a-knihovny/granty-a-programy/vyberove-dotacni-rizeni-na-nekomercni-projekty-z-oblasti-knihoven-pro-rok-2010-37934/>>.

Česko. Zákon č. 257 ze dne 29. června 2001 o knihovnách a podmínkách provozování knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon). In *Sbírka zákonů České republiky*. 2001, částka 98, s. 5683-5688. Dostupný také z WWW: <http://knihovnam.nkp.cz/sekce.php3?page=03_Leg/01_LegPod/Zakon257.htm>.

EKHOLM, Kai. Political Censorship in Finnish Libraries from 1944 to 1946. *Library & Culture*. 2001, vol. 36, no. 1, s. 51-57. ISSN 0894-8631.

ESKOLA, Eija. Finnish Public Libraries between the World Wars In MÄKINEN, Ilkka. *Finnish Public Libraries in the 20th Century*. 2nd edition. Tampere : Tampere University Press, 2001. s. 73-85. ISBN 951-44-5171-6.

European Union. European Commission. *Finland : information on Public Libraries, Local Museums and Archives* [online]. Koordinátor projektu Kristina Virtanen. 1st edition. Brussels : European Commission, 2005. 24 s. Calimera Country Report. [cit. 2009-05-01]. Dostupný také z WWW:

<<http://www.calimera.org/Lists/Country%20files/Forms/DispForm.aspx?ID=89>>.

Finsko. [Opetusministeriö](#). *Finnish library network* [online]. Kirsti Kekki. 1st edition. Helsinki : Opetusministeriö, 2007. 30 s. [cit. 2009-04-30]. Prezentace Ministerstva školství. Dostupná z WWW:

<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Kirjastot/hallinto/liitteet/Library_network.pdf>.

Finsko. [Opetusministeriö](#). Kansankirjastolaki [Knihovní zákon z roku 1928]. 1928.

Finsko. [Opetusministeriö](#). Kirjastolaki 235/1961 [Knihovní zákon z roku 1961] 1961.

Finsko. [Opetusministeriö](#). Kirjastolaki 1998/904 [Knihovní zákon z roku 1998]. 1998. Dostupný také z WWW: <<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980904>>.

Finsko. [Opetusministeriö](#). Kirjastoasetus 1078/1998 [Knihovnický dekret]. 1998.

Finsko. [Opetusministeriö](#). *Public libraries in Finland : gateways to knowledge and culture* [online]. Kirsti Kekki. 1st edition. Helsinki : Opetusministeriö, 2001. 22 s. [cit. 2009-05-01] Dostupný z WWW:

<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/1999/liitteet/public_libraries.pdf?lang=en>.

Finsko. [Opetusministeriö](#). *Suomen yleisten kirjastojen tilastot*. [Finnish Public Libraries Statistics] [online]. Helsinki : Opetusministeriö, c2006 [cit. 2009-04-25]. Text ve finštině a v angličtině. Dostupný z WWW: <<http://tilastot.kirjastot.fi/?langId=en>>.

GILL, Phillip. *Služby veřejných knihoven : směrnice IFLA/UNESCO pro rozvoj / pro Sekci veřejných knihoven zpracovala pracovní skupina pod vedením Philipa Gilla*. Anna Malá. 1. vyd. Praha : Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR, 2002. 127 s. Aktuality SKIP; sv. 20. ISBN 80-85851-14-8.

HEIKKILÄ, M. A task shared between the library and school [online]. *Scandinavian Public Library Quarterly*, 2007, vol. 40, no. 1. Elektronické ISSN: 1604-4843. [cit. 2009-05-01] Dostupný online: <http://www.splq.info/issues/vol40_1/10.htm>.

Helsinki City Library. *Annual Report 2008* [online]. Helsinki : Helsinki City Library, 2008, 37 s. [cit. 2009-07-15] Dostupný z WWW: <http://www.lib.hel.fi/Docs/julkaisut/annual_report_2008.pdf>.

Helsinki City Library. *Fees* [online]. Helsinki : Helsinki City Library, 2006, Updated 19/05/2008 [cit. 2009-07-02]. Text v angličtině. Dostupný z WWW: <<http://www.lib.hel.fi/en-GB/maksut/>>.

Helsinki City Library. *Lastensiviut* [online]. Helsinki : Helsinki City Library, 2006, Päivitetty: 1.9.2008 [cit. 2009-07-02]. Text ve finštině, švédštině a angličtině. Dostupný z WWW: <<http://www.lib.hel.fi/fi-FI/kirvio/>>.

Helsinki City Library. *Library card and PIN code* [online]. Helsinki : Helsinki City Library, 2006, Updated 22/08/2008 [cit. 2009-07-01]. Text v angličtině. Dostupný z WWW: <<http://www.lib.hel.fi/en-GB/kirjastokortti/>>.

Helsinki City Library. *Organisation chart* [online]. Helsinki : Helsinki City Library, 1996, Updated 10/05/2006 [cit. 2009-07-01]. Text v angličtině. Dostupný z WWW: <<http://www.lib.hel.fi/en-GB/kaavio/>>.

HIETALA, Marjatta. Foundation of Libraries in the Historical Context. In MÄKINEN, Ilkka. *Finnish Public Libraries in the 20th Century*. 2nd edition. Tampere : Tampere University Press, 2001. s. 23-72. ISBN 951-44-5171-6.

JÄRVELIN, Ilmi. 1950's : the Decade of Wait or the Decade of Progress After All. In MÄKINEN, Ilkka. *Finnish Public Libraries in the 20th Century*. 2nd edition. Tampere : Tampere University Press, 2001. s. 103-113. ISBN 951-44-5171-6.

JUTIKKALA, Eino. PIRINEN, Kauko. *Dějiny Finska*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny. 2001, 408 s. Z finštiny přeložila Lenka Fárová. ISBN 80-7106-406-8.

KALM, Pehr. *Travels into North America : containing its natural history, and circumstantial account of its plantations and agriculture in general, with the civil, ecclesiastical and commercial state of the country, the manners of inhabitants, and several curious and important remarks on various subject*. John Reinhold Forster. 2nd edition. Londýn : T. Lowdsen, 1773. 2 sv. (433, 437 s.), 4 tabulky. Dostupný z WWW: <<http://www.americanjourneys.org/aj-117a/>>, <<http://www.americanjourneys.org/aj-117b/>>.

Knihovnický institut Národní knihovny ČR. *Výroční zpráva o plnění regionálních funkcí krajských knihoven na území ČR za rok 2008* [online]. Praha : Národní knihovna, 2009 [cit. 2010-03-04]. Dostupné z WWW: <http://knihovnam.nkp.cz/docs/RF/VyrocnizpravaRF_2008.pdf>.

KOTLER, P. *Marketing podle Kotlera*. Jak vytvářet a ovládat nové trhy. Praha: Management Press 2000, 260 s. ISBN 80-7261-010-4.

KOŽUCHOVÁ, Darina. Meniaci sa svet referenčných služieb. *ITlib : informačné technológie a knižnice* [online]. 2004, roč. 8, č. 1 [cit. 2009-05-02]. Dostupný z WWW: <<http://www.cvtisr.sk/itlib/itlib041/kozuchova1.htm>>.

KŘIVÁ, Eva. Čtyři druhy marketingu v knihovnické praxi : 1. část. *Čtenář*. 2005, roč. 47, č. 1, s. 2-4. ISSN 0011-2321.

MÄKINEN, Ilkka. Golden Age of Finnish Public Libraries: institutional, Structural and Ideological Background since the 1960's. In MÄKINEN, Ilkka. *Finnish Public Libraries in the 20th Century*. 2nd edition. Tampere : Tampere University Press, 2001. s. 116-152. ISBN 951-44-5171-6.

MÄKINEN, Ilkka Libraries and Reading in Finnish Military Hospitals during the Second World War. *Library Trends*. 2007, roč. 55, č. 3, s. 536-550. ISSN 0024-2594.

MÄKINEN, Ilkka. Reading societies in Finland [online] In LÄHDEMÄKI-TAIPALUS, Riita, SILVONEN, Anna, PALONEN, Vuokko. *Public libraries in Finland 200 years. Festschrift : in honor of the founders of the Vaasaa public library*. Vaasaa : Vaasaa University Library, 1997. Internet edition. ISBN 951-683-648-8.

[cit. 2009-03-25] . Dostupný z WWW:

<<http://lipas.uwasa.fi/~sukkula/juhlakirja/makinen.html>>.

MITTROWANN, A. Skandinávské knihovny očima předních knihovnických expertů z Evropy, USA, Nového Zélandu a Austrálie . *Knihovna Plus* [online]. 2009, roč. 5, č. 1, [cit. 2010-03-04]. Dostupný z WWW:

<<http://knihovna.nkp.cz/knihovnaplus91/ressl.htm>>.

MYLLYLÄ, R. Still Rolling! [Nordic Mobile Library Festival 2002] [online].

Scandinavian Public Library Quarterly. 2003, v. 36, no. 1, p. 19-22. Dostupný také z WWW: < http://www.splq.info/issues/vol36_1/07.htm>.

NOHRSTROM, Kyllikki. Sairaaloiden kirjastot [Knihovny v nemocnicích].

Kansanvalistus ja Kirjastolehti. 1934, roč. 14, 100-109.

NOHRSTROM, Kyllikki. Sairaalakirjastotyö kunnallisen kirjaston toimintamuotona

[Práce nemocničních knihoven jako aktivita knihoven městských]. *Kansanvalistus ja Kirjastolehti*. 1939, roč 19, 181-184.

ROTOVÁ, M. Pojízdne knihovny : 1.část. [online] *Čtenář*. 2006, roč. 58, č. 9, s. 294-295. Dostupný také z WWW: <http://ctenar.svkkk.cz/files/pdf_2006/c0906.pdf>.

SAARTI, Jarmo. Libraries Without Walls : information Technology in Finnish Public Libraries from the 1970s to the 1990s. In *Library History*. London : Library History Group of the Library Association, 2006. s. 33-43, vol. 22, no. 1. ISSN 0024-2306.

SKUČKOVÁ, B. Státní podpora knihovnické činnosti. In *Biblio*. 2010, roč. 4, č. 1-2, s. 16-17. ISSN 1802-3320.

SOVADINOVÁ, Irena. *Neprofesionální knihovnictví dnes a v blízké budoucnosti*. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a knihovnictví, 2007. 141 s. Vedoucí diplomové práce Mgr. Jana Nejezchlebová.

Tampereen kaupunginkirjasto. *Netti-Nysse [Tietotekniikkabussi tavallisille ihmisille]* [online]. Tampere : Tampereen kaupunginkirjasto, 2008 , 05.02.2008 [cit. 2009-06-20]. Text v angličtině. Dostupný z WWW: <<http://www.tampere.fi/kirjasto/nettinysse/english.htm>>.

The National Library of Finland. *History : the National Library of Finland* [online]. Helsinki : National Library of Finland, [1994-] [cit. 2009-03-25]. Dostupný z WWW: <<http://www.nationallibrary.fi/info/introduction/historia.html>>.

VATANEN, Pirjo. From the Society of Estates to a Society of Citizens : Finnish Public Libraries Become American. In MÄKINEN, Ilkka. *Finnish Public Libraries in the 20th Century*. 2nd edition. Tampere : Tampere University Press, 2001. s. 23-72. ISBN 951-44-5171-6.

VERHO, Seppo. New Library Professions [online].. *Scandinavian Public Library Quarterly*, 2007, vol. 41, no. 1. Elektronické ISSN: 1604-4843. [cit. 2009-06-15]. Dostupný online:<http://www.splq.info/issues/vol41_1/04.htm>.

VLASÁK, Rudolf: Informační sektor, informační profese a informační vzdělávání. In: *Národní knihovna*. Vol. 12., 2001, No.3., s. 159-168. ISSN 0862-7487. Dostupný na WWW: <<http://knihovna.nkp.cz/NKKR0103/0103159.html>>.

WIEGAND, Wayne A., DAVIS, Donald G. *Encyclopedia of Library History*. New York: Garland Publishing, 1994, 707 s. ISBN 0824057872.

ZEMÁNKOVÁ, L. Vliv stavu legislativy na činnost a postavení knihoven. In *Knihovny současnosti '97*, 1. vyd. Brno : Sdružení knihoven ČR, 1997. s. 162-174. Dostupný také z WWW: <<http://www.sdruk.cz/sec/1997/sbornik/1997-3-162.pdf>>.

Webová sídla a služby

Espoon kaupunki . *Kirjastot* [online]. Espoo : Espoon kaupunki, c2006 , Průběžná aktualizace [cit. 2009-07-15]. Text ve finštině, švédštině a angličtině. Dostupný z WWW: <<http://www.espool.fi/default.asp?path=1;28;11866;17273>>.

Google. *Google Translate* [online]. c2009 [cit. 2009-07-25]. Dostupný z WWW: <<http://translate.google.com>>.

Finsko. Opetusministeriö. Opetusministeriön avustukset kirjastoille.[Grants of the Ministry of Education] [online]. Helsinki : Opetusministeriö, c2006 [cit. 2010-02-15]. Text ve finštině. Dostupný z WWW: <<http://www.minedu.fi/OPM/Kirjastot/avustukset/?lang=fi>>.

Helsingin kaupunginkirjasto. *HelMet : verkkokirjasto* [online]. [2003], Updated July 21, 2009 [cit. 2009-07-25]. Text ve finštině, švédštině a angličtině. Dostupný z WWW: <<http://www.helmet.fi>>.

Helsingin yliopisto. *Helsinki.fi : Helsingin seudun tapahtumat, uutiset ja hakupalvelut yhdestä osoitteesta*. [online]. Helsinki : Helsingin yliopisto, c2006, Průběžná aktualizace [cit. 2009-06-25]. Text ve finštině, švédštině a angličtině. Dostupný z WWW: <<http://www.helsinki.fi>>.

Helsingin kaupunginkirjasto. *Kirjastot.fi* [online]. Helsinki : Helsingin kaupunginkirjasto., 1994, 2009 [cit. 2009-05-02]. Text ve finštině. Dostupný z WWW: <<http://www.kirjastot.fi>>.

Kansalliskirjasto. *FENNICA : Suomen kansallisbibliografia* [online]. Helsinki : Kansalliskirjasto, [2006] , 3.12.2008 [cit. 2009-07-25]. Text ve finštině, švédštině a angličtině. Dostupný z WWW: <<https://fennica.linneanet.fi>>.

KTD : Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV) [online]. Praha : Národní knihovna České republiky, 2009, [cit. 2009-03-25]. Dostupný z WWW: <<http://sigma.nkp.cz/cze/ktd>>.

LISA : Library & Information Science Abstracts [online databáze]. 2002-. Bethesda (MD, USA) : Cambridge Scientific Abstracts. [cit. 2005-01-25]. Dostupná z centra CSA: <<http://www.csa.com>>.

LISTA : Library, Information Science and Technology Abstracts. [online]. Ipswich : Ebsco Publishing, c2009, 2009 [cit. 2009-07-25]. Text v angličtině. Dostupný z WWW: <<http://ebscohost.com/titleLists/lih-coverage.htm>>

LLIS-FTXT : Library Literature & Information Science Fulltext [online databáze]. 2000-. Bronx (NY, USA) : H. W. Wilson, 2000- [cit. 2005-01-25]. Dostupná v rámci systému Wilson Web: <<http://www.hwwilsonweb.com>>.

Národní knihovna ČR. *CASLIN: Souborný katalog České republiky* [online]. 2001 [cit. 2007-03-26]. Dostupný z WWW: <<http://www.caslin.cz/>>.

Rovaniemen kaupunki. *Lapponica : tiedonhakupalvelu* [online]. Rovaniemi : Rovaniemen kaupunki, [2002] [cit. 2009-06-05]. Text ve finštině, švédštině a angličtině. Dostupný z WWW: <<http://www.lapponica.net>>.

W-Create Oy. *Ilmainen Sanakirja* [online]. Kerava : W-Create Oy, 2004-2009 [cit. 2009-07-25]. Text ve finštině. Dostupný z WWW: <<http://ilmainensanakirja.fi/>>.

Přílohy

Příloha č. 1: Studijní cesty Skandinávií v letech 2007 a 2008

Příloha č. 2: Finské statistiky od roku 1960 do roku 2008 ³⁶⁹

Rok	Knihovny	Mobilní knihovny	Počet výpůjček/obyvatel za rok
1960	4007	-	3,4
1970	3015	89	7,1
1980	1608	221	15,1
1990	1151	232	17,3
1998	970	208	19,6
2008	888	160	18,9

Další statistické údaje za rok 2008 ³⁷⁰

Uskutečněné meziknihovní výpůjčky/ 1000 obyvatel	98,1
Počet návštěv knihovny/obyvatel	10,5
Knihovní lodě	2
Počet zastávek knihovní lodě	11
Výdaje na knihovny celkově za rok	296 mil. eur
Výpůjček celkově za rok	99,8 mil.
Počet návštěv v knihovnách za rok	55,6 mil.
Počet návštěv webových stránek knihoven	45 mil.
Počet knih v knihovnách celkově	35.8 mil
Počet periodik (exemplářů)	91,700
Akvizice knih celkově	1.7 mil.

³⁶⁹ Zdroj Ministerstvo školství Finska

³⁷⁰ Tamtéž

Příloha č. 3: Fotografie vybraných navštívených knihoven³⁷¹

Regionální knihovna Rovaniemi

³⁷¹ S laskavým svolením Kristiny Uhlíkové

Knihovna v Tampere

Knihovna v Ivalu

Příloha č. 4: Finský knihovnický zákon (904/1998)³⁷²

Vydáno v Helsinkách 4. prosince 1998

V souhlasu s rozhodnutím parlamentu se stanovuje:

Kapitola 1 Cíle

1. Tento zákon stanovuje, že knihovnické a informační služby zajišťují obecní veřejné knihovny a podpora těchto služeb je zajištěna na národní a regionální úrovni.

2. Cílem knihovnických a informačních služeb poskytovaných veřejnými knihovnami je podporovat rovnost šancí občanů při osobním rozvoji, při vzdělávací kulturní činnosti, při nepřetržitém rozvoji vědomostí, osobních dovedností a občanských schopností, při internacionalizaci a celoživotním vzdělávání.

Činnost knihoven je rovněž zaměřena na podporu rozvoje virtuálních a interaktivních síťových služeb a na jejich vzdělávací a kulturní obsah.

Kapitola 2 Uspořádání knihovnických a informačních služeb

3. Obec je zodpovědná za zajištění knihovnických a informačních služeb vymezených v tomto zákonu.

Obec může zajistit knihovnické a informační služby nezávisle nebo částečně nebo úplně ve spolupráci s jinými obcemi, nebo jakýmkoliv jiným způsobem. Obec je zodpovědná za služby v souhlasu s tímto zákonem.

Uživatelé knihovny musí mít přístup ke knihovnickým a informačním profesionálům a k soustavně obnovovaným knihovním materiálům a vybavení.

³⁷² GILL, Phillip. *Služby veřejných knihoven : směrnice IFLA/UNESCO pro rozvoj / pro Sekci veřejných knihoven zpracovala pracovní skupina pod vedením Philipa Gilla*. Anna Malá. 1. vyd. Praha : Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR, 2002. 127 s. Aktuality SKIP; sv. 20. ISBN 80-85851-14-8.

V dvojjazyčné obci se potřeby obou jazykových skupin zohledňují na rovnoprávných základech.

V obcích v těch oblastech, kde žijí Laponci, se přihlíží na rovnoprávných základech k potřebám obou jazykových skupin – laponské a finské.

Kapitola 3 Síť knihovnických a informačních služeb

4. Veřejná knihovna působí v součinnosti s jinými veřejnými knihovnami, s vědeckými knihovnami s knihovnami vzdělávacích zařízení jako součást národní a mezinárodní sítě knihovnických a informačních služeb.

Knihovny plní úlohu centrální knihovny pro veřejné knihovny a regionální knihovny doplňují služby veřejných knihoven.

Centrální knihovna pro veřejné knihovny je obecní veřejnou knihovnou pověřenou příslušným ministerstvem se souhlasem obce touto funkcí.

Regionální knihovna je obecní veřejnou knihovnou pověřenou příslušným ministerstvem se souhlasem obce touto funkcí. Oblast působení stanovuje příslušné ministerstvo.

Úkoly centrální knihovny a regionální knihovny jsou stanoveny v dekretu.

Příslušné ministerstvo může po projednání s obcí pověřenou funkcí centrální nebo regionální knihovny zrušit.

Kapitola 4 Bezplatnost knihovnických služeb

5. Využívání sbírek v knihovně a půjčování z nich je bezplatné.

Meziknihovní výpůjční služby poskytované veřejným knihovnám centrální knihovnou a regionálními knihovnami jsou bezplatné.

Za jiné knihovnické transakce může obec účtovat poplatek rovnající se maximálně provozním nákladům na jejich zajištění.

Ve specifických případech může platba převyšovat stanovené provozní náklady.

Kapitola 5 Vyhodnocení

6. Obec musí vyhodnocovat zajištění knihovnických a informačních služeb.

Cílem vyhodnocování je zdokonalit přístup ke knihovnickým a informačním službám a podporovat jejich rozvoj. Vyhodnocení sleduje realizaci knihovnických a informačních služeb i jejich kvalitu a ekonomickou efektivnost.

Každá obec je povinna účastnit se vyhodnocování s odkazem na toto ustanovení.

Rozhodnutí o národním vyhodnocování a o národní účasti na mezinárodním vyhodnocení činí odpovídající ministerstvo, které bude provádět vyhodnocení spolu s regionálními státními úřady. Obec spolupracuje při vyhodnocení s odkazem na toto ustanovení. Hlavní závěry vyhodnocování se zveřejňují.

Kapitola 6 Státní zřízení knihovnických a informačních služeb

7. Příslušné ministerstvo se stává národním správním úřadem pro knihovnické a informační služby. Regionální státní úřad se stává regionální správním úřadem. Úkoly regionálního státního úřadu budou stanoveny v dekretu.

Kapitola 7 Ostatní ustanovení

8. Knihovnický systém má dostatek zaměstnanců kvalifikovaných pro poskytování knihovnických a informačních služeb a další personál.

Kvalifikační požadavky na pracovníky knihoven budou stanoveny v dekretu.

Ve specifických případech může ministerstvo povolit výjimku ze stanovených kvalifikačních požadavků.

9. Obec obdrží státní podporu na úhradu nákladů knihovny v souladu se zákonem o finančním zajištění vzdělávání a kultury (635/1998).

Obec obdrží vládní dotaci na výstavbu a rekonstrukci knihovny v souladu se zákonem o finančním zajištění vzdělávání a kultury. Za výstavbu se považuje také nákup mobilní knihovny v podobě bibliobusu nebo člunu.

10. Knihovna může vydávat knihovní řád, který obsahuje připomínky týkající se používání knihovny a práv i povinností uživatele knihovny. Za porušení knihovního řádu jsou účtovány pokuty úměrné přestupku.

11. Podrobné podmínky používání tohoto zákona budou uvedeny v dekretu.

Helsinky, 4. prosince 1998

Prezident republiky Martti Ahtisaari

Ministryně Liisa Jaakonsaari

Příloha č. 5: Finský knihovnický dekret (1078/1998)³⁷³

Vydaný v Helsinkách 18. prosince 1998

Část 1 Funkce centrální knihovny veřejných knihoven

Centrální knihovna veřejných knihoven

- 1) působí jako národní centrum meziknihovnických výpůjčních služeb
- 2) podporuje spolupráci veřejných knihoven a spolupráci mezi veřejnými knihovnami
- 3) rozvíjí společné metody a nástroje nezbytné pro organizování knihovnických a informačních služeb
- 4) vykonává další funkce uložené příslušným ministerstvem

Část 2 Funkce regionální knihovny

Regionální knihovna

- 1) podporuje informační a meziknihovnické výpůjční služby veřejných knihoven ve svém regionu
- 2) rozvíjí informační služby vztahující se k vlastnímu okruhu činností
- 3) zajišťuje vzdělávání pracovníků v oblasti nových forem činnosti a rozvojových projektů knihovnické práce
- 4) vykonává další funkce stanovené příslušným ministerstvem

Část 3 Funkce regionálního úřadu

Státní regionální úřad

³⁷³ GILL, Phillip. *Služby veřejných knihoven*

- 1) ve spolupráci s příslušným ministerstvem sleduje a podporuje knihovnické a informační služby, nezbytné pro obyvatelstvo, a hodnotí dostupnost a kvalitu služeb
- 2) podporuje regionální, národní a mezinárodní rozvojové projekty v oblasti knihovnických a informačních služeb
- 3) vykonává další funkce stanovené příslušným ministerstvem

Část 4 Kvalifikační požadavky

Nejméně dvě třetiny pracovníků s odkazem na část 8, odst. 1 knihovnického zákona (904/1998), musí mít vzdělání univerzitního stupně, nebo univerzitní diplom, nebo odbornou kvalifikaci, která zahrnuje nebo byla doplněna nejméně 20 zápočty (kredity) z knihovnického a informačního studia nebo odborné instituci.

Kvalifikace požadovaná po osobě odpovědné za knihovnické a informační služby v obci představuje vyšší vysokoškolský stupeň, který zahrnuje (nebo byl doplněn) minimálně 35 zápočtů (kreditů) z knihovnického a informačního studia.

Část 5 Nabytí účinnosti

Tento dekret nabývá účinnosti 1. ledna 1999.

Ustanovení části 4, odst. 1 se neuplatní vůči pracovníkům zaměstnaným v knihovně ve chvíli, až tento dekret vstoupí v platnost.

Všechna jednání o obsazení volného místa nebo volné funkce probíhající v době, kdy tento dekret vstoupil v platnost, se budou řídit kvalifikačními požadavky platnými v době před účinností tohoto dekretu.

Před vstupem tohoto dekretu v platnost mohou být uskutečněna opatření nutná pro jeho provedení.

Část 6 Přechodná nařízení týkající se personálu

Podrobnosti zde nejsou uvedeny

Část 7 Přechodná ustanovení týkající se dokončení studia

Podrobnosti zde nejsou uvedeny.

Helsinky, 18. prosince 1998

Prezident republiky Martti Ahtisaari

Ministryně Suvi-Anne Siimes

Evidence výpůjček

Prohlášení:

Dávám svolení k půjčování této rigorózní práce. Uživatel potvrzuje svým podpisem, že bude tuto práci řádně citovat v seznamu použité literatury.

V Praze, 7. 3. 2010.

Jan Černý

Jméno	Katedra / Pracoviště	Datum	Podpis